

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

İRAN'IN YUMUŞAK GÜÇ GELİŞTİRME
GAYRETLERİ: İRAN-SURİYE BÖLGESEL
İTTİFAKI VE ARAP BAHARI SÜRECİNE
ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMRE BAYAZIT

İZMİR, 2018

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

İRAN'IN YUMUŞAK GÜÇ GELİŞTİRME
GAYRETLERİ: İRAN-SURİYE BÖLGESEL
İTTİFAKI VE ARAP BAHARI SÜRECİNE
ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMRE BAYAZIT

DANIŞMAN: PROF. DR. KEREM BATIR

İZMİR, 2018

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “İran’ın Yumuşak Güç Geliştirme Gayretleri: İran-Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Etkileri” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

17.08.2018

Emre BAYAZIT

İmza

 <p>IZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ</p> <p>TS EN ISO 9001:2015</p>	<p>T.C. İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü</p>	
	<p>TEZ/PROJE SINAVI TUTANAK FORMU</p>	Dok. No: FR/604/21
		İlk Yayın Tar.: 03.10.2017
		Rev. No/Tar.: 00/..
		Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : Lilustanovca, Zilva Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans / Doktora Programı öğrencisi EMRE BAYAZIT ile ilgili Tez/Proje Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih: 17.08.2018 Lilustanovca, Zilva Anabilim Dalı Başkanı V.
Sayı : Dçç Dr. Sedef Eylemer
Imza [Signature]

SINAV TUTANAĞI

Tez/Proje Sınav Jürimiz tarafından incelenen Yeni Yüzyılın Eğitim Geliştirme Çayyelleri ;
İnan-Sarıyer Bölgesel İhtifak ve Anap Babo'su Sürümü başlıklı yüksek lisans / doktora tezi ile ilgili olarak jürimiz 17.08.2018 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez/Proje Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında ÖYBİRLİĞİ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Yüksek Lisans / Doktora tezi:

i) Bilime yenilik getirmiştir

ii)Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir

iii)Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır

iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisansta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Kerem BAKIR <u>[Signature]</u>
Üye	Prof. Dr. M. Bülent ULUDAĞ <u>[Signature]</u>
Üye	Dr. Öğr. Üy. İbrahim ASLAN <u>[Signature]</u>
Üye	
Üye	

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).
* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından önerilen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

İRAN'IN YUMUŞAK GÜÇ GELİŞTİRME GAYRETLERİ:

İRAN-SURİYE BÖLGESEL İTTİFAKI VE

ARAP BAHARI SÜRECİNE ETKİLERİ

Emre BAYAZIT

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Gücün, hedefe ulaşmak için ötekinin davranışları üzerinde etkide bulunma ve ötekini ikna edebilme kapasitesi olduğu kabul edilmektedir. Devletlerin ise sahip olduğu bu güç enstrümanlarıyla politikalar geliştirdiği değerlendirilmektedir. Devletlerin kendi amaçlarına hizmet edecek politikalar ile diğer devletler ve onların halkları üzerinde çekicilik yaratmaya, baskı kurarak etki alanını genişletmeye çalıştığı, bunu da sahip oldukları askeri, ekonomik, ideolojik, kültürel ve ahlaki güç unsurlarıyla gerçekleştirmeye çalıştıkları herkesçe bilinmektedir. Ortadoğu'nun çok önemli bölgesel aktörü olarak kabul edilen ve bölgenin Arap olmayan devletlerinden biri olan İran'ın, gerçekleştirdiği İslam Devrimi ile etki alanını oldukça genişlettiği değerlendirilmektedir. Fars devlet geleneği, köklü medeniyeti, Şii kapasitesi, ideolojik ve mezhepsel aidiyetleri gibi yumuşak güç potansiyelinin İran'a, bölgesinde birçok avantaj sağladığı görülmektedir. İran'ın etki kuşağındaki en önemli halkalardan biri olarak kabul edilen Suriye'nin, İran için stratejik önemde bir müttefik olduğu kabul edilmektedir. Suriye ile kurulan bu bölgesel ittifakın gerek Arap Baharı sürecine gerekse İran İslam Cumhuriyeti'nin bölgedeki varlığının devamına yapacağı etkinin bölge ve dünya siyaseti açısından oldukça önemli olduğu değerlendirilmektedir.

ABD ve İsrail ile bunların desteklediği Sünni bloğun yarattığı kuşatmayı kırmak isteyen İran'ın, Tahran, Bağdat, Şam, Beyrut ve Yemen arasında bir Şii kuşağı oluşturarak bunlara karşı çetin bir mücadele sürdürdüğü

görülmektedir. İran'ın, Suudi Arabistan'ın başını çektiği Batı destekli Körfez ülkelerine karşı bölgede yürüttüğü hâkimiyet kurma mücadelesinde önemli avantaj ve dezavantajlara sahip olduğu değerlendirilmektedir. İran, karaya kilitli olmayan konumuna rağmen, Sünni bloğunun kısılcığında kalmaktan çekindiği için, Hizbullah ve bölgedeki Şii topluluklarla var olan bağının kopmasını istememektedir. Suriye'nin ülke bütünlüğünün, İran'ın kendi savunması açısından hayati önemde olduğu bilinmektedir. Bu sebeple Esad rejiminin ayakta kalması için, İran'ın hem yumuşak hem de sert güç unsurlarını kullanmaktan çekinmediği görülmektedir. İran, Arap Baharı ve Suriye iç savaşını İran'a sıçrayabilecek kritik eşik olarak değerlendirmektedir. Bu sebeple İran'ın, önlemlerini daha önceki aşamada almaya çalıştığı ve bu konuda da hiçbir fedakârlıktan kaçınmadığı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yumuşak Güç, İran İslam Devrimi, Şiilik, Fars Medeniyeti, İran-Suriye Bölgesel İttifakı, Şii Kuşağı, Arap Baharı.

ABSTRACT

Master Thesis

**İRAN'IN YUMUŞAK GÜÇ GELİŞTİRME GAYRETLERİ:
İRAN-SURİYE BÖLGESEL İTTİFAKI VE
ARAP BAHARI SÜRECİNE ETKİLERİ**

Emre BAYAZIT

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

The power is considered to have the capacity to influence the behavior of the other and to persuade the other to achieve the goal. It is evaluated that the states are developing policies with these power instruments. It is well known that states are trying to expand their sphere of influence by creating attractiveness and pressure on other states and their peoples with policies to serve their own purposes and trying to realize this with the elements of military, economic, ideological, cultural and moral power they possess. It is evaluated that Iran, which is considered as a very important regional actor of the Middle East and which is one of the non-Arab states of the region, has greatly expanded its scope with the Islamic Revolution. It seems that the soft power potential, such as Persian state tradition, deep-rooted civilization, Shiite capacity, ideological and sectarian belonging, gives Iran a lot of advantages in its region. Syria, considered one of the most important circles of Iran's influence, is considered to be a strategically important ally for Iran. It is evaluated that this regional alliance established with Syria is very important both for the Arab Spring Process and for the continuation of the existence of the Islamic Republic of Iran in terms of region and world politics.

Iran, which wants to break the siege created by the USA and Israel and the Sunni block they support, seems to have struggled against them by creating a Shiite Belt, even between Teheran, Baghdad, Damascus Beirut and Yemen.

Iran is considered to have significant advantages and disadvantages in the struggle to dominate the territory against the Western-backed Gulf states that Saudi Arabia takes the head. Iran, despite its land-locked position in the area, does not want the ties of Hezbollah and the Shiite communities in the region to break loose, because the Sunni block is stifling to remain tense. It is known that the integrity of Syria is vital in terms of Iran's own defense. For this reason, it seems that Iran is not afraid to use both soft and hard power elements in order for the Assad regime to survive. Iran considers the Arab Spring and the Syrian civil war as a critical threshold to leap into Iran. For this reason, it is evaluated that Iran tried to take its measures in the previous stage and did not avoid any sacrifice in this regard.

Key Words: Soft Power, Iranian Islamic Revolution, Shiism, Persian Civilization, Iran-Syria Regional Alliance, Shiite Belt, Arab Spring.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TEZ ONAY SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TABLO LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
ÖNSÖZ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜÇ KAVRAMI, GÜÇ TÜRLERİ VE YUMUŞAK GÜÇ

1.1. Güç Kavramı.....	7
1.2. Gücü Oluşturan Öğeler	10
1.2.1. Gücün Somut Unsurları	13
1.2.1.1. Coğrafya.....	13
1.2.1.2. Nüfus ve İnsan Gücü	14
1.2.1.3. Doğal Kaynaklar	15
1.2.1.4. Endüstriyel ve Tarımsal Kapasite	15
1.2.1.5. Askeri Kapasite	16
1.2.2. Gücün Soyut Unsurları	17
1.2.2.1. Ulusal Karakter ve Ulusal Moral	17
1.2.2.2. Diplomasinin Kalitesi.....	18
1.2.2.3. Hükümetlerin Niteliği	19
1.3. Gücün Türleri.....	20
1.3.1. Sert Güç	20
1.3.1.1. Askeri Güç	21
1.3.1.2. Ekonomik Güç	22
1.3.2. Yumuşak Güç	23

1.3.3. Akıllı Güç	28
-------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM DEVRİMİ SONRASI İRAN DIŞ POLİTİKASI:

Şİİ REEL POLİTİĞİ VE Şİİ HİLALİ

2.1. Şiiliğin Kökeni ve İslam Devrimi Öncesi Şii Tarihine Genel Bir Bakış ...	31
2.2. İslam Devrimi Sonrası İran Dış Politikası	37
2.3. İran'ın Dış Politika İdeolojisi; Devrim İhracı (Sudur-1 İnkılap).....	39
2.4. İran'ın Ortadoğu'da Etki Alanı: Şii Reel Politigi ve Şii Hilali.....	48
2.4.1. Irak.....	49
2.4.2. Suudi Arabistan	51
2.4.3. Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri.....	51
2.4.4. Afganistan.....	52
2.4.5. Azerbaycan	54
2.4.6. Lübnan	55
2.4.7. Yemen.....	56
2.5. Komşu Ülkeler Stratejisi Bağlamında Dış Politika	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAN'IN YUMUŞAK GÜÇ GELİŞTİRME GAYRETLERİ:

YUMUŞAK GÜCÜNÜN UNSURLARI VE SINIRLARI

3.1. İran'ın Yumuşak Gücünün Kaynakları	65
3.2. İran'ın Yumuşak Gücü.....	69
3.2.1. Yumuşak Güç Fırsatları; Etnik Yapı, Din, Kültür.....	73
3.2.2. Yumuşak Güç Unsuru Olarak Dil, İletişim ve Müesseseler.....	80
3.3. İran'ın Yumuşak Gücünün Sınırları ve Zayıf Yönleri.....	84

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İRAN'IN SURİYE POLİTİKASI VE

BÖLGESEL İTTİFAKIN ARAP BAHARI SÜRECİNE ETKİSİ

4.1. İran'ın Suriye Politikası	92
--------------------------------------	----

4.2. Şii-Sünni Rekabeti	95
4.2.1. Şii Kuşağı ve Suriye-İran-Lübnan(Hizbullah) İlişkisi	96
4.2.2. Şii-Vahhabi Çekişmesi ve İran-Körfez Ülkeleri İlişkileri.....	98
4.3. İran Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Süreci	101
4.3.1. Arap Baharı ve İran	103
4.3.2. Arap Baharının Suriye'ye Sıçraması	106
4.4. Suriye Üzerinde Doğu Batı Çekişmesi	111
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	121
KRONOLOJİ	128

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1.	:Realizm ve İdealizmin Varsayımları.....	9
Tablo 1.2.	:Güç Kaynaklarının Türleri	12
Tablo 1.3.1.1.	:Askeri Güç.....	22
Tablo 1.3.2.	:Sert Güç ve Yumuşak Güç Arasındaki Temel Farklar.....	27
Tablo 3.2.2.	:İran'ın Yurt Dışına Yönelik Yayınları	82
Tablo 3.3.	:İran'ın Yumuşak Güç Unsurları SWOT (GZFT) Analizi	90

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri.
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkezî İstihbarat Teşkilatı)
D-8	: Developing-8/Gelişen 8 Ülke
DAİŞ (İŞİD)	: Dawlat Al-Islamiyah F'al-Iraq Wa Belaad Al-Sham (Irak Şam İslam Devleti)
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
ICRO	: İnan's İslamic Culture and Relations Organization (İnan İslam Kültürü ve İlişkileri Teşkilatı)
KİK(GCC)	: Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (Gulf Cooperation Council)
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
PJAK	: Partiya Jiyana Azad a Kurdistane (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi)
PKK	: Partiya Karkerên Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
SAARC	: South Asian Association for Regional Cooperation (Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü)
SWOT(GZFT)	: Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats. (Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar, Tehditler)
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü

ÖNSÖZ

Yenidünya düzeninin en etkili kavramlarından birinin, uluslararası sistemde değer, kültür ve rızayı birlikte üretebilme yani sert güce başvurmadan uluslararası toplum üzerinde yaratılacak etkiyi daha ucuza mal etmek şeklinde kullanılan “yumuşak güç” olduğu bilinmektedir. Bir ülkenin askeri ve ekonomik gücü dışındaki ürettiği bütün değerler olan yumuşak güç ile desteklenmemiş bir sert gücün kalıcı bir etki yaratamayacağı gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Mızraklarla çok büyük bir taht inşa edilse bile üzerinde uzun süre oturulamayacağından, kaba güce dayalı bir hâkimiyetin etkisi uzun vadede sınırlı olacaktır. Sert güce dayanmanın sıkıntılarını bilen, rıza ve meşruiyet zeminine dayanan yumuşak gücün geniş bir kitle üzerinde etkili olacağını tecrübe eden İran, zengin siyaset ve kültür kazanımlarını İran dışında Azerbaycan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan, Irak, Suriye ve dünyanın birçok ülkesinde etkin bir şekilde kullanmaktadır. Fars dili ve şiiri, Şii maneviyatı, ehl-i beyt sevgisi, sanatı, minyatürleri, siyaset geleneği gibi yumuşak güç unsurları bir araya getirildiğinde derin bir etki kapasitesine ulaşan İran’ın nüfuz alanının, sınır komşularının yanında bu etkinin ulaşabildiği her yer olduğu görülmektedir. İran’ın bölgesindeki yumuşak güç potansiyeline, askeri yahut ekonomik üstünlüğünden değil, sahip olduğu tarih ve kültür derinliğinden ulaştığı değerlendirilmektedir. Bu derinliğini Arap Baharı sürecinde kendi savunma stratejisinde çok önemli gördüğü Suriye’deki Esad rejiminin korunmasında Sünni bloğa karşı “Şii hilalini” koruyarak gerçekleştirecektir.

Tez yazımı aşamasında bilgi ve deneyimlerini her daim benimle paylaşan kıymetli hocam ve danışmanım olan Prof. Dr. Sn. Kerem BATIR’a en içten teşekkürlerimi sunar, bundan sonraki akademik yaşantımda kendileri ile tekrar beraber çalışabilmeyi temenni ederim. Tez çalışmam boyunca göstermiş olduğu anlayış ve sabır ile her zaman yanımda olan sevgili eşim Dilek BAYAZIT ile varlıklarıyla motivasyon ve neşe kaynağım olan oğullarım Ahmet Ertuğrul ve Mehmet Burak’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Emre BAYAZIT
İzmir-2018

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler teorilerinin, uluslararası sistemde meydana gelen değişimlerle beraber büyük bir dönüşüm geçirdiği bilinmektedir. 20. yüzyılda uluslararası düzen içindeki güç ilişkileri; savaşları, kötü kurumsal ve yapısal düzenlemeleri, otoriter veya mutlakıyetçi örgütlenmeler olan devletlerin davranışlarına bağlayan ve bunun eleştirisi üzerine oturan liberalizm (idealizm) ile devlet olgusunu, milli güvenliği, devletin bekasını ve gücü esas alan, liberalizm eleştirisi üzerine yükselen realizm yaklaşımlarıyla açıklanmıştır. “Soğuk Savaş” sonrası, ABD’nin tek hegemon güç olarak yalnız kaldığı dünya düzeninde ise güç ilişkileri, realizm ve idealizm gibi teorilerin yanında devletlerin ve uluslararası sistemin karşılıklı olarak birbirlerini inşa ettiklerini ileri süren inşacılık (constructivism) kavramı ile kimlikler ve ideolojiler üzerinden kültür inşası politikalarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Devletler birbirleriyle etkileşime girerek oluşturdukları kimlikler üzerinden ideoloji ve çıkarlarını yani dış politika zihniyetlerini inşa etmektedir. Değişimin mümkün olduğunu ve değişimlerin şiddete başvurmadan barışçıl politikalarla gerçekleşebileceği iddiasını taşıyan sosyal inşacılık (social constructivism) kavramı da bu anlamda “Soğuk Savaş” sonrası küresel ve bölgesel anlamda farklı girişimlerde bulunmak isteyen devletlerce sempatiyle karşılanmıştır. Bu anlamda tek kutuplu dünya düzeninde realizm ve idealizm gibi uluslararası ilişkiler teorileri ile açıklanamayan güç ilişkileri, diğer teorik yaklaşım ve paradigmaların eksik bıraktığı hususlarda çeşitli parametre ve yöntemler tercih edip farklı bir bakış açısı getiren sosyal inşacılık kuramı yardımıyla açıklanmaktadır.

Devletlerin sahip olduğu tüm fiziksel güç enstrümanları yanında bu enstrümanların diğer ülkeler nezdinde yarattığı algı ve onlar üstünde oluşturduğu etki güç kavramı olarak açıklanmaktadır. Nüfus, toprak, askeri kapasite ve doğal kaynakların çok fazla önem arz ettiği dönemlerin geride kaldığı günümüzde; hükümetlerin niteliği, diplomasi ve ulusal moral gibi kavramların işlevsel hale gelmesiyle, etkin siyasi otoriteler ve siyasi liderler

bilgiye, teknolojiye, köklü bir inanç sistemine ve düşünce özgürlüğüne dayanarak amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Güç ilişkilerinde; ülkelerin kültürünün, sanatının, sinemasının, eğitim sisteminin, mimarisinin, sosyal ve beşeri sermayesinin, tarihinin, inanç sistemlerine olan mesafeli ve dengeli tutumlarının, diplomasi becerilerinin, kendini ifade edebilme yeteneklerini ortaya çıkaracak özgürlükçü ve çoğulcu demokratik toplum yapısı içinde harmanlanması ile yumuşak güç kavramı yeni dönemde daha fazla ön plana çıkmaktadır. Ortadoğu'nun en önemli devletlerinden biri olan İran İslam Cumhuriyeti; kendine miras kalan Pers kültürü ile İslam medeniyetini harmanlayarak tarih, kültür, diplomasi ve edebiyat alanlarındaki birikimlerini devlet geleneğine dönüştürmüştür. İran, bölgesinde geniş bir coğrafyaya nüfuz etme fırsatı sunan güçlü mezhepsel ve ideolojik konumunu, etkili bir dil olan Farsça ile perçinleyerek bölgedeki en yaygın kullanılan Arap dili ve edebiyatının gölgesinde kalmadan kendine geniş bir etki alanı yaratmaktadır. İran, tüm bu araçları dengeli ve efektif kullanarak yumuşak güç açısından önemli bir potansiyeli harekete geçirecektir.

Ülkeler, diğer devletler nezdinde pozitif imaj yaratarak, ikna ve cazibeyi merkezine alan; kültür, ideoloji, ahlaki değerler ve tüketim alışkanlıkları ile yaşam biçimi haline getirdikleri bu araçlar vasıtasıyla onların halklarını etkilemeye çalışmaktadır. İran ise yumuşak güç geliştirme gayretlerini din, mezhep, tarih ve kültür üzerinden kurgulayarak, kendine alan yaratmak istemektedir. Birçok açıdan yumuşak güç geliştirme imkânlarına sahip olan İran, Pers medeniyeti geçmişiyle; kültürel etki alanında olan Orta Asya ve Hindistan coğrafyasını, İran İslam Devrimi'nin, ideolojik olarak yaymaya çalıştığı ve büyük ölçüde başarılı da olduğu emperyalizm, Batı ve İsrail karşıtlığı söylemleriyle tüm anti-emperyalist unsurları yanında görmeye çabalamaktadır. İslam Devrimi'nin dini söylemleri ve baş aktörlerinin din adamları olması münasebetiyle tüm Müslüman coğrafyaları, yine devletin taşıdığı Şii karakter vesilesiyle Şii mezhep müntesiplerinin yaşadığı coğrafi hinterlandı kendi etki alanı kabul ederek mevcudu bir fırsata dönüştürmek istemektedir.

Arap coğrafyasının Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopartılmasına, bu bölgenin İngilizler ve Fransızlar eliyle yeniden dizaynına sebep olan “Birinci Dünya Savaşı”; “İsrail devletinin kurulması ve bunu müteakip süregelen Arap-İsrail Savaşları”; 1979 yılında gerçekleşen “İran İslam Devrimi”; Sovyetler Birliği'nin ve Berlin duvarının yıkılmasına neden olan “Soğuk Savaş'ın sona ermesi”; 2001 yılında ABD'deki “ikiz kulelere yapılan terörist saldırı” gibi belli aralıklarla gerçekleşen ve modern Ortadoğu'nun şekillenmesine neden olan kritik virajlardan biri sayılabilecek son yılların en önemli olaylarından bir diğerinin ise tüm Ortadoğu'yu etkileyen “Arap Baharı süreci” olduğu kabul edilmektedir. Dönemin sömürgeci güçleri olan İngiltere ve Fransa'nın masa başında aldıkları kararlar sonucu 1916 yılında hazırladıkları “Sykes-Picot” anlaşması çerçevesinde oluşturulan Ortadoğu coğrafyasının, adeta yapay bir icat olduğu değerlendirilmektedir. Bugün Ortadoğu'da cereyan eden birçok olayda olduğu gibi Arap Baharı sürecinde yaşanan büyük kargaşanın, çatışmaların, ölümlerin, göçlerin ve acıların temelinde de, oluşturulan bu yapaylığın izleri görülmektedir.

Avrupa'da yaşanan ve mezhepsel husumetten kaynaklanan “Yüzyıl Savaşları'nın” aksine Ortadoğu'da gerçek manada mezhep savaşlarının yaşanmadığı fakat buna zemin hazırlayacak gelişmelerin tertiplendiği düşünülmektedir. Ortadoğu'da yaşanan Şii-Sünni geriliminde ortaya çıkan mezhepsel farklılıklar, Hıristiyanlıktaki Protestan-Katolik mezhepleri arasındaki farklılık gibi milyonlarca Hıristiyan'ın savaşmasına yol açan felsefi ve doktrinsel farklılıklardan ziyade, siyasi çekişmelerden ve nüfuz mücadelesinden kaynaklanmakta, mezhebi farklılıklar ise ancak bölge üzerinde emelleri olan büyük güçler tarafından bu olayları körüklemeye kullanılmaktadır. Bu sebeple bölge ülkelerinden Suudi Arabistan'ın, İran'ı kendisine karşı bir tehdit olarak görme gerekçesinin, İran'ın Şii bir devlet olması yanında; Basra Körfezi'nde kendi çıkarlarına ve güvenliğine tehdit oluşturabilecek bölgesel bir süper gücü istememesi ve İran'ın böyle bir bölgesel güce dönüşmesini engellemek arzusu olduğu düşünülmektedir.

Arap Baharı sürecinde Fransız, Rus ve İran Devrimlerine benzer şekilde meydana gelen ve büyük kitleleri tesiri altına alan halk hareketleri, bu yapay kırılmalara bağılı olarak bölgenin tamamını etkilemiştir. Suriye’de yaşanan iç savaş ise oluşturulan bu yapay nüfus yapısına bağılı olarak, toplumun sosyal dokusunda meydana gelen bozulmaların da etkisiyle; ekonomideki kırılmalıkların toplumun tamamında hissedilmesiyle olgunlaşmıştır. Tunus, Mısır, Yemen, Bahreyn ve Libya’dakine benzer şekilde toplumda yükselen özgürlük ve adalet talepleri ile var olan otoriter rejime karşı yürütölen başkaldırı, Suriye’de adeta bir halk isyanına dönüşmüştür. Arap Baharı sürecini ilk başlarda “İslami uyanış” olarak adlandıran İran’ın, yalnızca 2011 yılında başlayan ve zamanla büyük bir iç savaşa dönüşen Suriye krizini farklı değerlendirdiği anlaşılmaktadır. İran, bu krizi İsrail, ABD ve Suudi Arabistan tarafından planlanan ve selefler ile köktenci hareketler eliyle yürütölen, Suriye’ye doğrudan veya dolaylı gerçekleştirilen bir müdahale olarak görmektedir. İran, yaratılan bu kriz ortamını aynı zamanda bölgesel müttefiki olan Suriye ile aralarındaki mezhepsel ve stratejik dayanışmayı kırmaya dönük bir çaba olarak değerlendirmektedir.

İran, kendisi için kilit bir öneme sahip Suriye’yi, bölgedeki rakipleri İsrail ve Suudi Arabistan’a karşı savunma doktrinin en önemli parçası olarak konumlandırmakta, Suriye rejimini yalnızca kendilerine yönelebilecek ortak tehditlere karşı bir müttefik olarak görmesinin ötesinde, İran dış politikasının stratejik derinlik unsuru olarak kabul etmektedir. Bu sebeple İran’ın, Suriye sorununun çözümü sürecinde oluşturulan uluslararası veya bölgesel birçok girişimin içinde bulunmaya gayret göstererek, Suriye’nin geleceğinde önemli ve aktif bir rol oynama isteği görölmektedir. Yarım asırlık “İran-Suriye bölgesel ittifakının” şimdiye dek karşı karşıya kaldığı en önemli kriz olan Suriye krizinin açmazlarından bir an önce kurtulmak için her iki ülke de büyük bir çaba sarf etmektedir.

Bölgede yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen İran, tarih, mezhep, din ve kültürel ortaklıklar üzerinden bir cazibe yaratmaya çalışmaktadır. Sahip olduğu tüm avantaj ve dezavantajları kendi öncelikleri açısından

değerlendirerek bölgeye ve zamana göre farklılaşan yumuşak güç unsurlarını öne çıkaran İran, dış politikasını da bu farklılıklara göre belirlemektedir. Devrimin ilk yıllarında, kendini Batıdan izole ederek ülke içinde İslami ideolojiyi yerleştirmeye çalışan Humeyni'nin, ulusal çıkarları ön planda tutan bir dış politika benimsediği, devrim ihracı ile Ortadoğu ve Basra Körfezi'ni stratejik hedef seçerek bölgesel güç olmayı arzuladığı, bu dönemde İran dış politikasına realist bir bakış açısının hâkim olduğu görülmektedir. İran, Rafsancani ve Hatemi dönemlerinde uluslararası sisteme entegre olma anlayışıyla Batıyla ilişkilerini gözden geçirerek bir revizyon sürecine girmiş, açık toplum ve liberal devlet anlayışıyla, ideolojik unsurlar yerine pragmatik unsurları tercih ederek, dış politikasını liberalizm(idealizm) anlayışı üzerine kurgulamıştır. Ahmedinejat döneminde ise İran, Batı ile arasındaki gerilimi yükseltirken Avrasyacı bir anlayışla, Doğu eksenli bir politika gütmeye başlayarak yeniden silahlanmış, Rusya ve Çin'den aldığı teknolojiyi ve nükleer silah yapımında kullanılabilecek parçaları, kitle imha silahları geliştirmede kullanarak realist dış politika anlayışına geri dönmüştür. Ruhani'nin, Cumhurbaşkanı seçilmesiyle her ne kadar dış politikada itidal, uyum politikası ve yumuşak güç unsurları tercih edilse de bölgesel ve uluslararası bir güç olmayı hedefleyen İran, hali hazırda uranyum zenginleştirme programını durdurmayı reddederek aynı zamanda nükleer bir güç olma yolunda büyük bir kararlılık sergilemektedir.

İran'ın, petrol ve doğal gaz rezervleri, Kafkasya, Orta Asya, Güney Asya, Basra Körfezi ve Ortadoğu ile var olan sınırları vesilesiyle sahip olduğu kilit konumu birlikte değerlendirildiğinde, etki sahasının, sınırlarını aşan potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Bu anlamda etkili bir bölgesel aktör olmayı hedefleyen, bunun için yakın coğrafyasında istikrar arayan ve bu doğrultuda stratejiler belirleyen İran, yumuşak güç unsurlarına her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Özellikle devrimin ilk yıllarından itibaren İran, dış politikasında önemli bir konuma sahip olan yumuşak güç potansiyelini geliştirmek amacıyla, birçok alanda mücadeleye girişmiştir. Mücadele edilen bu alanlardan en önemlisinin Şii mezhebi ile Sünni dünyası arasında yaşanan gerilimin oluşturduğu alan kabul edilmektedir. 1979

yılında, İslam Devrimi'ni gerçekleştirerek Batı karşısında elde ettiği zafer sonucunda, İslam coğrafyasında kazandığı sempatiyle İslam'ın hamiliğine soyunan İran; Şii/Pers dini ideolojik karakteri, Amerikan emperyalizmi ve İsrail karşıtlığıyla elde ettiği bölgesel ve küresel desteği kendisine yumuşak güç geliştirme fırsatına dönüştürmeye çalışmaktadır.

Doğal ve beşeri kaynaklar açısından kendine yeten bir ülke olarak, caydırıcılık kapasitesine ulaşmış kendini bir güvenlik çemberine almayı hedefleyen İran, sahip olduğu kültürel, ideolojik, dini ve mezhepsel unsurları harmanlayarak dış politikasını, yere ve zamana göre değişiklik gösterebilen çeşitli yumuşak güç unsurları üzerine bina etmeye çalışmaktadır. İslami ideoloji, Şiilik, Fars medeniyeti, söylem düzeyinde de olsa diktatör rejimlere, kapitalizm ve Siyonizm'e karşıtlık bu yumuşak güç unsurlarından en önemlileri olarak gösterilmektedir. Heterojen bir nüfus yapısına sahip olmakla beraber, homojen bir dini yapıya sahip olan İran, devrim sonrası inşa sürecini İslam dini ve Şii mezhebi zeminine oturtmuş, Şii kimliği üzerinden bir farklılık yaratarak Ortadoğu ülkelerinden ayrı, kendine özgü bir kimlik oluşturmaya çalışmıştır.

Genel olarak çalışmanın asıl amacı, İran'ın 1979 sonrası dış politikasının ve yönetim anlayışının, sosyo-politik, demografik, etnik, dini, mezhebi parametrelerle nasıl inşa edildiğinin, dış politikasında pragmatik gerekçelerle zaman zaman idealizmden realizme veya realizmden idealizme kayan manevralarının harmanlandığı Acem diplomasi geleneği ile sosyal inşacılık kuramı çerçevesinde gerçekleştirmeye çalıştığı ideolojik ve zihinsel dönüşümün yumuşak gücünü nasıl etkilediğinin, yumuşak gücüne oranla yine pragmatik gerekçelerle hangi ölçüde sert gücünü kullanmak zorunda kaldığının açıklanmaya çalışılmasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜÇ KAVRAMI, GÜÇ TÜRLERİ VE YUMUŞAK GÜÇ

1.1. Güç Kavramı

Sözlük anlamında bir şeyi yapabilme kapasitesi şeklinde ifade edilen güç, literatürde “*istediği şeyi elde edebilme ve başkalarının davranışlarını kendi lehine değiştirebilme becerisine sahip olmak*” biçiminde tanımlanmaktadır¹. Uluslararası ilişkilerde, uluslararası hukuk ve uluslararası örgütlenmelerin önemsendiği idealizm (liberalizm) anlayışının hâkim olduğu bir dönemden sonra, özellikle İkinci Dünya Savaşı ile birlikte, salt güce dayalı realizm (gerçekçilik) anlayışının öne çıktığı, devletlerin dış politika algısında güç ve çıkar ilişkilerinin önemli hale geldiği bir sürece girildiği gözlemlenmektedir².

Uluslararası ilişkileri güce dayanarak açıklayan “*Grand Theory*” kuramını geliştiren siyaset bilimci Hans J. Morgenthau, “*uluslararası politikanın bir güç ve iktidar mücadelesi olduğunu ve nihai amaç ne olursa olsun ilk amacın güç olduğunu*” ifade etmektedir³. Sonuçlara etki etme becerisine ve enstrümanlarına, yani güç kaynaklarına sahip olmak, güç mücadelesinde her zaman istenilen sonuçları elde etmeye yetmeyebilir. Şöyle ki; gücü yalnızca ölçülebilen, somut ve tahmin edilebilirlik yönü ile değerlendirmek durumunda kaldığında yeterli bir güce sahip iken istenilen olumlu sonucun elde edilmemesi durumunda bir çelişkiyle karşı karşıya kalılabileceği gerçeği gözden kaçırılmamalıdır.

Uluslararası ilişkiler alanında güçler dengesi ve güç mücadelesi gibi kavramlara ilk kez, Thucydides’in, Atina ve Sparta arasındaki güç mücadelesi üzerinden güç kavramını açıkladığı “*Peloponnessos Savaşları*” adlı eserinde temas edilmiştir. Thucydides, kolaylıkla savaşmayacak bir halk olarak tasvir

¹ Nye, Jr Joseph S. Yumuşak Güç Dünya Siyasetinde Başarmanın Araçları, Çev: Reyhan İnan Aydın, BB101 Yayınları; Ankara, 2017, s.20

² Gönlübol, Mehmet, Uluslararası Politika, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000, s.4

³ Gönlübol, a.g.e s.5

ettiği Spartalıların, kendileri karşısında fazla güçlenmesini istemedikleri Atinalıların güçlenerek, bölgedeki güçler dengesini bozma ihtimalinin kendilerinde yarattığı ruh halinin, iki toplum arasında 27 yıl süren büyük savaflara zemin hazırladığını ifade etmektedir⁴. Gücü, devletlerin sahip olduğu fiziksel unsurlardan ziyade bu unsurların diğer ülkeler üzerinde kullanılabilirliği ve oluşturduğu etki şeklinde ifade eden çağdaş yazarlar, diğer ülkeler üzerinde etki yaratmayan ve kullanılma olasılığı olmayan fiziksel enstrümanların güç olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmektedirler⁵.

İbn-i Haldun, İngilizce anlamlarından biri güce karşılık gelen “*striking power*” kavramıyla benzer anlamdaki “*asabiyet*” kavramını kullanarak salt gücü açıklamaktadır. Salt gücü esas alan bir devleti “*organları kesik bir şahsa veya halk arasına çıplak çıkan bir insana*” benzeterek gücü, ilişkileri açıklamada tek belirleyici etken olmaktan ziyade, ilişkileri tamamlayan bir unsur olarak tanımlamaktadır⁶. Hedefe ulaşmak için ötekinin davranışını etkileme kabiliyeti olarak tanımlanan gücün, farklı türleri bulunmaktadır. Realizm anlayışında, devleti yönetenler açısından, zorlama ve cebir içeren askeri güç kullanımının ne denli önemli olduğu bilinmektedir. Bu sebeple yaklaşık beş yüzyıl önce Nicollo Machiavelli tarafından, İtalyan prenslerine “*sevilen biri olmaktansa korkulan bir hükümdar olunması*” öğütlenmektedir⁷.

İngiliz siyaset felsefecisi olan ve aynı adlı eserinde mutlak güç ve tek egemen devleti temsil eden “*Leviathan*” kavramını kullanan Thomas Hobbes, “*Kılıcın zoru olmadıkça ahitlerin sözlerden ibaret olduğunu ve bunların insanı güvence altına almaya yetmeyeceğini*” belirtmektedir. 17. yüzyılın İngiltere’indeki “*insan insanın kurdudur*” tabirini haklı çıkaran “*herkesin herkesle savaştığı*” kaotik bir ortamdan bahseden Hobbes’a göre, bu kaosu ancak mutlak bir otorite ve egemen devlet olan “*Leviathan*” sonlandıracaktır. Uluslararası sistemde ise devlet egemenliği üstünde bir Leviathan

⁴ Sancak, Kadir. Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç, Nobel Yayınları, Ankara, 2016, s.4

⁵ Aydemir, Emrah. Dış Politikada Yumuşak Güç ve Medya, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2016, s.130

⁶ Sancak, a.g.e, s.9

⁷ Machiavelli. Nicollo. Prens(Hükümdar), Çev: Anita Tatlıer, Doruk Yayınları; Ankara, 2002, s.96

bulunmadığından devletlerarası ilişkilerde tam bir “*anarşinin*” hüküm sürdüğü, bu güç mücadelesinin, sürekli savaflara neden olduğu ifade edilmektedir⁸. Hans J. Morgenthau ile beraber realizmin kurucularından kabul edilen İngiliz E.H. Carr ise, uluslararası gücü “*askeri, ekonomik ve fikirler üstündeki güç*” şeklinde tanımlamıştır⁹. Güç kavramına farklı bir boyut kazandıran E.H. Carr, bu süreçte gücü “*siyasetin en temel unsuru*” olarak açıklamaktadır¹⁰.

İdealizm (liberalizm), uluslararası hukuk ve uluslararası örgütlenmelerin önemsendiği, devlet davranışında karar alıcıların psikolojik güdülerinin etkili olduğu, devletlerin yanında bireylerin de önemli aktörler olarak kabul edildiği, toplumsal yapıyla uyumlu olan ve doğası gereği özverili kabul edilen insan modelinin benimsendiği bir anlayışı yansıtmaktadır. İdealizm, ekonomik krizde olan ülkelerde ekonomik yardımlar vasıtasıyla yatırım ortamı yaratmak veya borçlandırma yöntemleri gibi çeşitli ekonomik enstrümanlar kullanmak suretiyle, ülke yönetimine nüfuz etme çabası olarak ifade edilen “ekonomik güç” ikinci bir güç çeşidi olarak açıklamaktadır. Nye ise “*ekonomik gücü, istediğini başkalarına havuç ve sopalarla yaptırmanın farklı yöntemi olan sert gücün bir unsuru*” olarak tanımlamaktadır¹¹. Realizm ve idealizmin varsayımları ise aşağıdaki tablo aracılığıyla açıklanmaktadır.

Sorun	Realizm	İdealizm
İnsan doğası	Bencil	Özverili
En önemli aktörler	Devletler	Devletler ve bireyler
Devlet davranışının nedenleri	Rasyonel bencil çıkarlar	Karar alıcıların psikolojik güdüleri
Uluslararası sistemin doğası	Anarşik	Toplumsal

Tablo1.1. Realizm ve idealizmin varsayımları¹²

⁸ Sancak, a.g.e, s.15

⁹ Yılmaz, Sait. Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları; İstanbul, 2012 s.48

¹⁰ Sancak, a.g.e, s.17

¹¹ Yılmaz, Sait. Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi Stratejik Araştırmalar Dergisi; 2008, s.34

¹² Goldstein, Joshua S. Jon C. Pevehouse, Uluslararası İlişkiler, BB101 Yayınları, Ankara, 2015,s.87

Güç kavramını açıklamada kullanılan bir diğer önemli kavram ise gücün etki ve kapasitesinin karşı tarafta yarattığı “algı”dır. Karşı tarafça gücün etkisinin tespitinde, güç kapasitesinin kullanılıp kullanılmayacağı sorunsalının karşı tarafın davranışında yaratacağı etki belirleyici olacaktır. Plastik tabancayla soygun yapmaya kalkışan hırsızın, kasiyer üzerindeki inandırıcılığı ve yaratılan bu algı üzerinden kasiyerin davranışını şekillendirmesi örneği, güç algısı konusunda açıklayıcı bir benzetme olacaktır¹³. Nüfus, toprak, askeri kapasite ve diğer unsurların miktarları farklılık gösterebileceğinden devletlerin diğer devletleri nasıl etkilediğini açıklama ve gücü tespit etmede yetenekleri ölçmek tam anlamıyla mümkün gözükmemektedir. Fakat devletlerin gücüne dair tek bir gösterge seçilmesi gerekirse bu gösterge devletin genel büyüklüğü, teknolojik düzeyi ve refahını gösteren GSYİH olabilecektir ancak bu göstergenin ölçülmesinde bile iktisatçılar arasında tam bir görüş birliği bulunmamaktadır¹⁴.

“Sosyal bilimlerde gücün rolünü fizikteki enerjinin rolüne benzeten” Bertrand Russel’in tanımlamasını eksik bulan Nye; fizikteki enerji kavramı ve ekonominin ana unsuru olan para kavramıyla, siyasetteki güç kavramlarını karşılaştırarak güç ölçümünün zorluk derecesinin ortaya konulabileceğini iddia etmektedir¹⁵. Kesin bir biçimde ölçülebilen enerji ve mübadelesi mümkün, likit bir kaynak olan para her dönemde ölçülebilir kaynaklardır. Ancak belli zaman ve mekânda, belli konulara çözüm üretebilen gücün, koşullar değiştiğinde işe yaramadığı durumlar söz konusu olabilmektedir.

1.2. Gücü Oluşturan Öğeler

Gücü oluşturan öğeler elle tutulabilen, somut nitelikli öğeler ile elle tutulamayan soyut nitelikli öğeler olmak üzere iki ana bölümde incelenmektedir. Uluslararası ilişkilerde bazı devletlerin süper güç, büyük güç

¹³ Arı, Tayyar, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004. s.122

¹⁴ Goldstein, a.g.e. s.88

¹⁵ Nye, Jr Joseph S. The Future of Power, Public Affairs, New York, 2011, p.3

veya bölgesel güç gibi ifadelerle betimlenmesi, bu ülkelerin sahip oldukları somut ve soyut güç unsurlarının değerlendirilmesiyle mümkündür¹⁶.

Devletlerin gücü, dinamik ve sürekli değişim halinde olan çeşitli öğelerden oluşmaktadır. Bu sebeple eldeki veriler değerlendirilirken bu değişimlerin göz önünde bulundurulması, zamana ve şartlara göre bu öğelerin ölçülmesi veya değerlendirilmesi gerekmektedir. Güç hiyerarşisinde yaşanan değişiklikler ve bilgi teknolojileri gibi yeni güç unsurlarının devreye girmesi, geleneksel anlayışta büyük güç sayılma şartlarından en önemlisi olarak kabul edilen askeri güç unsurunun tek güç unsuru olarak kabul edildiği dönemlerin artık geride kaldığını bizlere göstermektedir.

Bir CIA yetkilisi tarafından soğuk savaş sürecinde geliştirilen güç tanımı: Algılanan Güç = (Nüfus + Toprak + Ekonomi + Asker)*(Strateji + İrade) şeklinde formüle edilmiştir. Bu formüle uygun rakamlar yerleştirildiğinde, dönemi itibariyle Sovyet Rusya'nın ABD'den iki kat fazla güçlü olduğu sonucuna varan Nye, bu formülün etkili bir öngörü aracı olamayacağını belirtmektedir. Formüldeki veriler yerli yerine konulduğunda, daha güçlü gibi görünen fakat sonraki yıllarda tarihin tozlu sayfalarındaki yerini alan Sovyetler Birliği örneğine karşın, bu formülde Sovyetlerin gerisinde görünen fakat bugün adeta tek süper güç olarak varlığını sürdüren ABD, bu iddiayı çürütmekte ve bu formülü geçersiz kılmaktadır¹⁷.

Bir devletin gücünü oluşturan somut öğeler "*coğrafya, nüfus ve insan gücü, doğal kaynaklar, endüstriyel ve tarımsal kapasite, askeri güç*" olarak sınıflandırılmakta, soyut güç unsurları ise *ulusal moral-ulusal karakter, diplomasisinin kalitesi ve hükümetlerin niteliği* gibi değişkenlerden meydana gelmektedir¹⁸. Somut ya da soyut bir şekilde yapılan bu ayırım, kaba hatlara göre belirlenmiş bir ayırım olarak değerlendirilmelidir. Somut olan unsurlar ölçülebilirlerken soyut unsurlar ise doğası gereği yalnızca

¹⁶ Sancak, a.g.e, s.40

¹⁷ Nye, a.g.e. (2011) s.4

¹⁸ Gönlübol, a.g.e s.5

değerlendirilebilmektedir. GSYİH, nüfus ve askeri kapasite gibi güç unsurları nitelikleri itibariyle yavaş yavaş değişip kısa vadede etkili olan ve kolaylıkla ölçülebilen güç kaynaklarıdır. Ulusal moral, siyasal kültür, bilimsel ve teknolojik temelin sağlamlığı, devletlerin verdiği sözü tutma hususundaki güvenilirliği ve diplomasisinin kalitesi gibi ölçülebilir olmayan güç unsurları ise uzun vadeli güç kaynakları olup algıdaki tüm değişkenler göz önüne alındığında yalnızca değerlendirilebilen güç kaynakları olarak kabul edilmektedir¹⁹.

Gücü oluşturan öğeler, kaynakları açısından uluslararası kaynaklar ve yerli kaynaklar şeklinde de sınıflandırılmaktadır. Uluslararası kaynaklar olarak belirtilen; uluslararası hukuk ve anlaşmalar ile liberal politikalar çerçevesinde oluşturulan uzun vadeli dış politika hedeflerinin yine yerli kaynaklar olan; kültür ve politik kurumlar vasıtasıyla oluşturulan politikalar ve hedeflerle uyumlu hale getirilmesi çalışmaları da güç kaynağı açısından farklı bir sınıflandırma olarak kabul edilmektedir. Uluslararası ve yerli güç kaynakları aşağıdaki tablo yardımıyla açıklanmaktadır.

Uluslararası Kaynaklar	Yerli Kaynaklar	
	Kültür	Politik Kurumlar
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Uluslararası hukuka saygı ✓ Uluslararası antlaşmalara ve ittifaklara sadakat ✓ Kısa vadeli ulusal çıkarları kolektif faydaya feda edebilme ✓ Liberal dış ekonomi politikası 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Sosyal uyum ✓ Yüksek yaşam kalitesi ✓ Özgürlükler ✓ Yeterli fırsatlar ✓ Hoşgörü ✓ Cezbedici yaşam 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Demokrasi ✓ Anayasa/hukuk ✓ Liberalizm/çoğulculuk ✓ İyi işleyen yönetim ve bürokrasi

Tablo 1.2. Güç Kaynaklarının Türleri²⁰

¹⁹ Goldstein, a.g.e. s.90

²⁰ Üstütaş, Doğan. İran'ın Yumuşak Gücü: Unsurları, Zorlukları, Akademik Orta Doğu Cilt:11 sayı:1, 2016 s.62

1.2.1. Gücün Somut Unsurları

1.2.1.1. Coğrafya

Askeri kuvvetlerin, lojistik gereklilikleriyle bağlantılı olarak, coğrafyanın bir güç unsuru olarak kullanımı, “*jeopolitik*” terimiyle kavramsallaştırılmaktadır²¹. Siyasi coğrafyacılar, ülkeler üzerine araştırmalara başlamadan önce ülkelerin ortaya çıkış nedenlerini araştırmaktadır. Her coğrafyanın, belirli doğal ve insani sınırlarla, kendini etrafındaki diğer bölgelerden farklı kılan bir yönü, hem doğası hem de kültürel altyapısı bakımından özel bir karakteri bulunmaktadır²².

Sahip olunan bu karakter devlet iktidarını ve kudretini farklı şekillerde etkilemektedir. Ülkenin sahip olduğu toprak büyüklüğü, iklimi, dünyadaki konumu, ada olması, ülkeyi çevreleyen çöl, deniz, dağlık ve ormanlık arazi gibi çevresel etmenlerin yarattığı avantaj ve dezavantajların tümü, coğrafya kavramıyla açıklanmaktadır²³.

Sovyetler Birliği'nin, büyük bir coğrafyaya hükmetmesinin düşman devletlerde yarattığı yıpratıcı etki veya İngiltere'nin bir ada devleti olmasının işgaller karşısında kendisini koruyucu etkisi ile olası çatışmalarda kendisine sağladığı dengeleyici konum, İkinci Dünya Savaşı'nın şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır²⁴.

Sovyetlerin sahip olduğu bu “*Rus büyük alanı*”, uluslararası politika ve stratejileri coğrafya verilerine göre açıklama yöntemi olan “*jeopolitik*” kavramıyla “*heartland*” yani “*merkez kara*” şeklinde adlandırılması yanında Mackinder tarafından “*tarihin coğrafi eksen*” şeklinde tanımlanmıştır²⁵. Jeopolitikte önemli olan, rakip güçlere veya stratejik ticaret yollarına yakın yerlerde müttefikler ve üsler edinmek ya da kilit doğal kaynakları kontrol

²¹ Goldstein, a.g.e. s.91

²² Hafeziniya, Muhammed R. İran Jeopolitiği ve Siyasi Coğrafyası, İraniyat Yayınları, Ankara, 2017, s.24

²³ Arı, a.g.e. (2004) s.125

²⁴ Gönübol, a.g.e s.100

²⁵ Dugin, Aleksandr. Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım, Küre Yayınları, İstanbul 2014, s.3

ederek askeri yeteneklerini arttırmaktır. Bundan dolayı devletler coğrafyalarını etkili kullanabildikleri ölçüde güçlerini artıracaklardır.

Bu bağlamda günümüzün en temel jeopolitik sorununun “*Orta Asya’daki petrol boru hatlarının kontrolü*” olduğu değerlendirilmektedir. “*Kutuplardaki kıtasal buzul çözümlerinin askeri amaçlı yeni deniz yolları açarak Rusya ile ABD arasında yeni bir jeopolitik soruna sebep olması*” ise coğrafyanın güç mücadelesine etkisine güzel bir örnektir²⁶.

1.2.1.2. Nüfus ve İnsan Gücü

Ulusal güçle nüfus arasında doğru orantının olmadığı, nüfusun fazlalığının büyük güç olmak için gerekli şartlardan sadece biri olduğu bilinmektedir. Kalabalık nüfus ile güçlü devlet arasında, ancak ekonominin tarıma dayalı olduğu dönem ve toplumsal yapı itibarıyla bir ilişki kurulabilmektedir²⁷. Nitekim nüfus büyüklüğü ile güçlü devlet olunacağı varsayımı doğru kabul edilecekse, nüfusu fazla olan Çin ve Hindistan’ın en güçlü devletler oldukları sonucuna ulaşılabilecektir. Fakat bu sonuç gerçeği yansıtmayacağından tek başına doğru ve yeterli kabul edilmeyecektir²⁸.

Gelişen teknoloji ile eğitilmiş insana olan ihtiyaç arttığından yaş ortalaması da nüfusun niteliğini belirlemede önemli bir kıstas olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple, yeterli coğrafi büyüklüğe ve ekonomik gelişmişlik seviyesine erişememiş toplumlar için eğitimsiz, yaşlı aynı zamanda kalabalık bir nüfus fırsattan ziyade bir tehdit ve sorun kaynağı olacaktır²⁹. Nüfusun iktidarı oluşturmadaki rolü incelenirken yaş ortalaması, cinsiyet ve ülkedeki nüfus yoğunluğu gibi etkenler göz önüne alınmaktadır. Bu sebeple iktidar çözümlemesinde, nüfus yerine insan gücü kavramının kullanılmasının daha yerinde olacaktır³⁰.

²⁶ Goldstein, a.g.e. s.92

²⁷ Sancak, a.g.e, s.47

²⁸ Arı, a.g.e. (2004)s,125

²⁹ Sancak, a.g.e, s.47

³⁰ Gönlübol, a.g.e s.101

1.2.1.3. Doğal Kaynaklar

Bir ülkenin doğal kaynak kapasitesi, ülkenin gücüne olumlu katkı yapan unsurlardan biri olup devletlerin diğer devletler karşısında gücünü belirleyen, görece istikrarlı sayılabilecek bir faktördür. Özellikle gıda yönünden kendi kendine yeten bir ülke, gıda anlamında dışarıya bağımlı bir ülkeye nazaran her zaman daha avantajlı bir konuma sahiptir³¹. Zengin doğal kaynaklara sahip olmakla, büyük ekonomik güce sahip olmanın aynı olduğu varsayımı ise bir ada ülkesi olan, fakat doğal kaynak açısından fakir olup da güçlü bir ekonomiye sahip olan Japonya örneğiyle çürütülmektedir. Gerek siyasi gerekse ekonomik anlamda dünyanın en önemli hammaddesi sayılan petrolün doğal kaynak anlamında 21. yüzyıl boyunca önemini koruyacağı değerlendirilmektedir. Bu rezervlerin % 66'sının Basra Körfezi'nde olması, buranın kontrolü ve güvenliği için yaşanan mücadeleler, somut güç unsurlarından biri olarak kabul edilen doğal kaynakların, güç mücadelesinde ne denli önemli yer kapladığını göstermesi açısından önem arz etmektedir³².

Bir ülkenin, endüstriyel üretimde ve savaşabilecek güce ulaşmasında önemli bir girdi olan hammadde kaynaklarına sahip olması da o ülke açısından önemli bir güç faktörü olduğundan hammaddenin kontrolü de bu sebeple önem arz etmektedir. Ayrıca nükleer enerji üretiminde önemli bir girdi kabul edilen uranyum kaynaklarına sahip olmak, özellikle barışçıl amaçla, yalnızca teknolojinin geliştirilmesinde kullanılması koşuluyla uranyumu, önemli bir doğal kaynak pozisyonuna getirmekte ve bu maddeye sahip olan ülkeler açısından ciddi avantajlar sağlamaktadır³³.

1.2.1.4. Endüstriyel ve Tarımsal Kapasite

Devletlerin ihtiyacı olan hammaddelerin ne kadarının kendileri tarafından karşılandığı, devletlerin güç ölçümünde önemli bir kıstas olarak kabul edilmektedir. Günümüzde sadece hammaddeye sahip olmak yeterli

³¹ Arı, a.g.e. (2004)s,127

³² Nye, a.g.e. (2011) s.62-63

³³ Arı, a.g.e. (2004) s,128

olmayıp, askeri ve endüstriyel amaçlarda yararlanılacak ölçüde endüstriyel tesisleşme gücüne sahip olunması da gerekmektedir. Sahip olunan hammaddeyi işleyecek donanımına sahip olunamaması da ülkeyi yine dışa bağımlı hale getirecektir. Güçlü bir devlet olmak için gelişmiş endüstriyel ve tarımsal kapasiteye sahip olmak bir gereklilikken, yalnızca gelişmiş bir endüstriye sahip olmak, tek başına güçlü bir devlet olmaya yetmeyecektir. Gelişmiş ülkeler olarak kabul edilen Hollanda ve Danimarka örneklerinde de görülebileceği üzere, gelişmiş endüstriye sahip olmalarına rağmen, bu devletler “güçlü devlet” olarak nitelendirilmemektedir³⁴.

Bir ülkenin ekonomik gücünün çeşitli bileşenlerden meydana geldiği düşünüldüğünde var olan doğal kaynaklar ve bu kaynakların işlenebileceği endüstriyel ve tarımsal kapasitenin önemli olduğu değerlendirilmekle beraber hammaddeye sahip olunmasa bile güçlü bir ithalat seviyesi yakalanarak da güçlü bir sanayi kurulabilecektir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı öncesi, yoğun bir ABD ambargosu altında kalan Japonya'nın, dışarıdan gelen hammaddeye bağımlı olması münasebetiyle bu savaşa girdiği, günümüzde de hammadde ihtiyacının önemli bir kısmını yine dışarıdan sağlayarak hali hazırda güçlü bir devlet haline gelebildiği değerlendirilmektedir³⁵.

1.2.1.5. Askeri Kapasite

Askeri güç, uluslararası ilişkilerde en son başvurulan yöntem ve devletlerin gücü hesaplanırken en fazla dikkate alınan öge kabul edilmektedir. Savaş teknolojisi, liderlik kurumunun kapasitesi ve sahip olunan silahların özellikleri gibi bileşenler de askeri kapasiteyi oluşturan faktörlerden bazılarıdır. Tarihte birçok devlet veya uygarlığın kaderi savaş teknolojilerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak değişmiş, geleneksel silahlardan, atom silahlarına ve elektronik silahlara varana kadar, bütün silah olanaklarına sahip olan büyük devletler, öteki devletlerden koparak askeri anlamda adeta yalnız kalmışlardır. Askeri önderin liderlik kapasitesi de tüm bu teknolojik donanım

³⁴ Sancak, a.g.e, s.46

³⁵ Sancak, a.g.e, s.45

ve imkânların, zamana ve mekâna göre doğru şekilde kullanılarak askeri güç dengesinde bir fark yaratılmasında önem arz etmektedir³⁶.

Realistler; kısa vadede ulusal gücün en önemli ögesini askeri güç kabul etmelerine ve ulusal güçle askeri gücü özdeşleştirilmesine rağmen terörle mücadele gibi asimetrik savaş dönemlerinde, doğası gereği askeri güç de diğer güçlerden herhangi biri gibi sınırlı bir etki yaratmaktadır. Goldstein'e göre; Amerikan Savunma Bakanlarından Robert Gates, “askeri harcamaların çok yüksek olmasına rağmen, terörle mücadelede ulusal gücün diğer unsurlarının, askeri gücün gerisinde kalmasından yakınmakta, diplomasi ve ekonomik güce bütçeden daha fazla kaynak aktarılmasını istemektedir”³⁷.

Ülkeler günümüzde hava, kara ve denizde yeterli konvansiyonel güce sahip olmak yanında, özellikle nükleer silahlar gibi sofistike silahlara da sahip olmak isteyerek büyük devletler kulübünün içine girmek istemekte ve bu şekilde avantaj sağlamaya çalışmaktadır. Bu şekilde, nükleer güce sahip olan BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesi (*Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin*) başka ülkelerin nükleer güce erişmesini engellemek için çeşitli antlaşmalar yaparak nükleer güç olma noktasındaki tekel konumlarını korumaya çalışmaktadır³⁸.

1.2.2. Gücün Soyut Unsurları

1.2.2.1. Ulusal Karakter ve Ulusal Moral

Bir ulusun savaş veya barış ortamında hükümetinin dış politikasına verdiği kararlı desteğin ifadesi olan “*ulusal moral*”, ulus gücünün ruhu kabul edilmektedir. “*Vatanseverlik*” duygusu gibi ulusal karakterin olgunlaşmasına etki eden ve bu duyguların zirveye ulaşmasına zemin hazırlayan zaman dilimleri, daha çok ulusun birlik ve bütünlüğünün tehlikede olduğu dönemlerdir. Bu çerçevede bir ulusu nevi şahsına münhasır kılan ve o ulusu diğer uluslardan ayırt etmeye yarayan özelliklerin tamamı, “*ulusal karakter*” olarak

³⁶ Gönlübol, a.g.e s.101

³⁷ Goldstein, a.g.e. s.91

³⁸ Arı, a.g.e. (2004) s,130

tanımlanmaktadır³⁹. Ulus adına hükümet edenlerin, seçmenlerin, üretici ve tüketicilerin kısaca ulusu oluşturan tüm unsurların, entelektüel ve moral niteliklerinden izler taşıyan ulusal karakterin, ulusal güce etkisi yadsınamaz. Rusların kaba kuvveti öne çıkaran inatçılığı, Almanların disiplini ve kabalığı, Amerikalıların bireysel girişimciliği ve yeniliklere açık olması gibi entelektüel ve moral niteliklerinden izler taşıyan karakter genellemelerinden yola çıkarak, üç ülke hükümetleri de ulusal karakterleri dolayısıyla farklı dış politikalar izleyeceklerdir⁴⁰.

Ulusal morali olumsuz etkileyen faktörlerin başında ise toplumu oluşturan bazı kesimlerin ötekileştirilerek, kendilerini toplumdan dışlanmış hissetmelerine sebep olunması gelmektedir. Bu ötekileştirilme hissiyatının toplumda yerleşmesiyle, toplumsal bölünmelerin yaşanması kaçınılmaz bir hal almaktadır. Nitekim bu dışlanmışlık ve ötekileştirilmişlik hissi sebebiyle, ülke halklarının kendi içinde yaşadıkları anlaşmazlıklar dolayısıyla, “*azınlık sorunu*” ve “*sınıfsal çatışmalar*” gibi halk arasında bölünmelere sebep olan büyük problemler ortaya çıkmakta ve bu sorunlar da iktidarı zayıflatmayı amaçlayan diğer devletler tarafından kendi ulusal çıkarlarına uygun bir şekilde kullanılmaktadır⁴¹.

1.2.2.2. Diplomasinin Kalitesi

Diplomasinin niteliğinin önemini anlamak için gücün diğer faktörleriyle diplomasiyi, ayrı zeminlerde değerlendirilmek uygun olacaktır. Ulusal moral, ulusal gücün ruhu olarak kabul edilirken, diplomasinin de ulusal gücün beyni olduğu vurgulanmaktadır. Bu sebeple diplomasi, ulusal gücü oluşturan tüm faktörleri bir araya getiren, onlara yön vererek ulusal gücün hammaddesi niteliğindeki tüm faktörleri potansiyel güçten gerçek bir güce dönüştüren, önemli bir icracı kurum olarak kabul edilmektedir⁴².

Devletin diplomasi unsurunu etkin hale getiren saiklerden bir tanesi de o devletin yetiştirdiği diplomatların, sorunlar karşısında gösterdiği beceri

³⁹ Sancak, a.g.e, s.48

⁴⁰ Arı, a.g.e. (2004) s,133

⁴¹ Gönlübol, a.g.e s.104

⁴² Arı, a.g.e. (2004) s,135

üstünlüğü ve sorunlara karşı bakış açılarında yatmaktadır. Nitekim tarihin, gücü sınırlı olmakla birlikte elindeki sınırlı devlet imkânlarıyla, sorunlar karşısında sergiledikleri diplomatik manevralar ve gösterdikleri kararlı duruş sayesinde, diplomaside başarısız olan güçlü devletlere karşı kazanılan zafer örnekleriyle dolu olduğu bilinmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin, kuruluş yıllarında imzaladığı Lozan Antlaşmasıyla, Türk Boğazlarının statüsüne ilişkin kısıtlanan hakları konusunda ilerleyen yıllarda imzaladığı Montrö Sözleşmesi ile mevcut güç kapasitesine oranla sergilediği yerinde diplomatik hamleler sayesinde şartları kendi lehine çevirmeyi başarmıştır. Türk Boğazlarının kontrolünün yeniden ele geçirilmesi diplomatik başarıya ve “*diplomasinin kalitesine*” örnek olarak gösterilebilir. İşte, savaşla kazanılan bir zafer sonrasında “masada kaybedilen” bir hakkın yeniden “masada kazanılması” diplomasinin kalitesiyle açıklanacak, bu anlamda diplomatik olarak başarıya dönüştürülmeyen bir güç pek bir önem arz etmeyecektir⁴³.

1.2.2.3. Hükümetlerin Niteliği

Bir uçağın hızını ve güvenli uçuş yapmasını nasıl ki tek başına teknik donanımı değil, aynı zamanda onu kullanan pilotun kapasitesi de belirliyorsa, ülkenin sahip olduğu güç unsurları da o ülkeyi kendiliğinden güç sahibi yapmayacaktır. Bu anlamda gücün hammaddelerini harmanlayacak bir diplomasi ve bu diplomasi politikalarını belirleyecek güçlü ve nitelikli bir hükümete ihtiyaç duyulacaktır. Dış politikaların lojistik alt yapısı, günümüzde Dışişleri Bakanlıkları tarafından sağlanmaktadır. Dışişleri Bakanlığı'nın personel yeterliliği ve kapasitesi dış politik hamlelerin sonuç vermesinde kilit değişken kabul edilip, bunları hükümetin dış politikasında vücut bulmaktadır⁴⁴.

Devletteki iyi yönetim, devletin güç unsurları ile izlenen dış politika arasında bir denge oluşturmasına ve dış politikada hükümetin geniş halk

⁴³ Sancak, a.g.e, s.50

⁴⁴ Dinçer, Osman Bahadır, Mustafa Kutlay, Türkiye'nin Ortadoğu'daki Güç Kapasitesi, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Merkezi, USAK Rapor No: 12-13, Nisan 2012, s,15

kitlelerinin desteğini elde etmesine bağılı olacaktır⁴⁵. Nitelikli ve gücünün sınırlarına vakıf bir hükümet bu gücünü ancak uygun dış politik hedeflerle destekleyip, gücünün farklı unsurları arasında bir denge kurmasıyla geniş halk kitlelerinin desteğini elde edecektir. Dış politikaya yön verenlerin, yalnızca siyasal iktidarlar yani hükümetler olduğu söylemi dış politikanın oluşturulması konusunu açıklamada eksik noktalar bırakacaktır. Nitekim gerçek hayatta hükümetlerin yanı sıra, baskı grupları da dış politikanın şekillenmesinde belirleyici olmakta, bazı konularda hükümetlerden daha etkili politikalar geliştirebilmektedir⁴⁶. Söz konusu dinamikler, hükümetlerin egemenlik alanlarını sınırlandırırken egemenlik alanlarında git gide genişleyen gri iktidar alanları yaratmaktadır. Hükümetler, değişen siyasal gereksinimleri karşılayacak, dünya siyasetinin dinamiklerine uygun bir dış politika izleyerek, kendilerine olan halk desteğini muhafaza edebilirler. Bu sebeple, ülke çıkarlarının en üst düzeyde temsil edilmesinin sağlanması, hükümetlerin niteliğini vurgulama noktasında önemli kabul edilmektedir⁴⁷.

1.3. Gücün Türleri

1.3.1. Sert Güç

Devletler, ulusal güvenliklerini tehdit altında hissettikleri hallerde kuvvete başvurmaktan çekinmeyecek, bunu da yeterli askeri ve ekonomik güç unsurlarını inandırıcı ve etkin bir şekilde kullanacak güçlü bir siyasi iradeyle gerçekleştirebileceklerdir. Yakın zamana kadar ulusal güç veya ülke güvenliğinin temel dayanağı, rakipler üzerinde caydırıcı etkiye sahip olan konvansiyonel silahlı kuvvetler olduğu kabul edilmekteydi. Son yıllarda ise nükleer silah sahibi olma, denizaşırı ülkelerde askeri üsler bulundurma, modern teknolojiyle desteklenmiş tahrip gücü yüksek silah donanımına sahip olup, bunları küresel ve bölgesel coğrafyalarda süratli şekilde harekete geçirecek,

⁴⁵ Sancak, a.g.e, s.51

⁴⁶ Özcan, Gencer, Dış Politika Analizi, Edit: Evren Balta: Küresel Siyasete Giriş; Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s, 325

⁴⁷ Özcan, a.g.m, s, 327

lojistik ve barınma sağlayacak güçlü ekonomik kapasiteye sahip olmak, ulusal güç veya ülke güvenliğinin temel dayanağı sayılmaktadır⁴⁸.

1.3.1.1. Askeri Güç

Askeri güç denilince klasik anlamda akla ilk gelenin tank, top, tüfek gibi konvansiyonel silahlar olduğu düşünülse de, askeri olanak ve yöntemler bunlardan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Büyük orduları beslemek zor ve masraflı olduğundan, bilgi ve teknoloji kullanılarak bu zorluk aşılabilecektir. Teknoloji sayesinde küçük toplulukların büyük toplulukları kontrol altında tutabildiği, bu sayede 100 bin kişilik İngiliz sömürge kuvvetlerinin, 300 milyon nüfuslu Hindistan'ı denetim altında, yıllarca yönettiği görülmektedir⁴⁹.

Devletler güç mücadelesinde, sonucu etkilemek için uyguladıkları dış yardım, ekonomik yaptırım veya kişisel diplomasi gibi şiddet içermeyen yöntemler ile norm, ahlak ve diğer fikirler gibi yumuşak yöntemlerin etkisiz kalacağını düşündükleri noktalarda silahlı kuvvetlerinin yardımına başvurarak, kaba güç ile bir sonuca varmaya çalışmaktadırlar. Devletlerin topraklarını savunmanın ötesinde bir çabayla da askeri yeteneklerini geliştirdikleri görülmektedir. Örneğin ABD'nin yaklaşık 20.000 diplomatının bulunmasına ve dış yardımlara yıllık 30 milyar dolar ayırmasına rağmen, 2 milyon askerine yaklaşık 700 milyar dolarlık harcama yaparak, askeri harcamalara savunmanın ötesinde bir kaynak ayırmakta, bu hususa farklı bir önem atfetmektedir.

“*Askeri güç*”, ulusal güvenliğin sağlanmasını tam anlamıyla açıklayamasa da “*tehdit*” kavramının, askeri yeteneklerin hepsinin toplamı olduğu kabul edilmektedir⁵⁰. Burada savunma amacının dışında karşı tarafı “*caydırma*” ve belli bir davranışa “*zorlama*” gibi iki amacın daha var olduğu bilinmektedir. Devletler, barışı koruma, uyuşturucu trafiğini gözlemleyerek onunla mücadele etme, iç siyasal muhalifleri baskı altına alma ve doğal

⁴⁸ Yılmaz, a.g.m. 2008, s.40

⁴⁹ Nye, a.g.e. (2011) s.27

⁵⁰ Fritz, Paul, Kewin Sweeney, The (de) Limitations Of Balance of Power Theory, Taylor&Francis Group, International Interactions, 30: p,293

felaketler sonrası insani yardımlar götürmek amaçlarıyla da askeri yeteneklerini ve asker sayılarını güçlendirmektedirler⁵¹. Bir devletin askeri gücünün yüksek olması, her ne kadar diğer devletler açısından caydırıcı bir unsur olarak kabul edilse bile aksi bir durum olarak diğer devletlerce tehdit olarak algılanıp kendisine karşı ittifaklara neden olabilecektir. Dolayısıyla devletler tehdit algılaması ile karşı saldırılara maruz kalabileceklerdir⁵². Genel anlamıyla askeri gücü meydana getiren unsurlar aşağıdaki tablo yardımıyla açıklanmaktadır.

Askeri Güç		
Konvansiyonel Kuvvetler	Düzensiz Kuvvetler	Kitle İmha Silahları
✓ Kara Kuvvetleri	✓ Komandolar	✓ Kimyasal Silahlar
✓ Deniz Kuvvetleri	✓ Milisler	✓ Biyolojik Silahlar
✓ Hava Kuvvetleri		✓ Nükleer Silahlar

Tablo 1.3.1.1. Askeri Güç⁵³

1.3.1.2. Ekonomik Güç

Bir ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklar, ekonominin genel yapısı, sektörlerin dağılımı ve kapasitesi, dışarıdan hammaddeye bağımlı olup olmadığı yani kendi kendine yeterliliği, parasının değeri, kredi notu, GSYİH'sı, ulaştırma ve haberleşme altyapısı, teknoloji kapasitesi gibi faktörlerin toplamı ülkenin ekonomik gücünü oluşturmaktadır⁵⁴. Soğuk Savaş sonrası jeopolitiğin yerini jeo-ekonominin aldığı ifade eden bazı düşünürlere göre bu süreçte havuçların sopadan önemli bir konuma sahip olduğu, ikna kabiliyeti daha yüksek sayılan canlı ve sağlıklı bir ekonominin, gücün nihai şekli olan silahlı kuvvetlerden daha cazip olduğu iddia edilmektedir. Ülkeler bu gücünü arttırmak için gümrük vergileri, kotalar, yasal yaptırımlar, döviz kuru

⁵¹ Goldstein, a.g.e. s.263

⁵² Çıtak Emre, Uluslararası İlişkilerde Gerçekçilik Edit: Mehmet Şahin. Osman Şen, Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar, Kripto Kitaplar, Ankara, 2014, s,37

⁵³ Goldstein, a.g.e. s.264

⁵⁴ Yılmaz, a.g.m. 2008, s.43

manipülasyonları, doğal kaynak kullanımını kartelleştirmek, kalkınma yardımları gibi enstrümanlar vasıtasıyla diğer devletleri kendine daha fazla muhtaç etmeye çalışmaktadır⁵⁵.

Devletler ve özel şirketlerin birbirleriyle sürekli pazarlık halinde oldukları ve bilek güreşi yaptıkları bilinmektedir. Bu süreçte güç ulus ötesi kurumlara ve devlet dışı yapılara doğru kayarken, devletin ekonomideki etkinliği de azalmaktadır. Bu sebeple sağlıklı ve büyüyen bir ekonomi, gücün tüm unsurlarının temeli olarak kabul edilse bile piyasa şartlarının değişkenliği ve piyasanın kontrolünün zorluğu nedeniyle, 21. yüzyılın jeo-ekonomi çağı olacağı ve ekonominin askeri güce oranla daha önemli hale geleceği varsayımları eksik bir değerlendirme olacaktır⁵⁶. Askeri gücün ana unsuru; fiziki çatışma tehdidi ve tehdidin eyleme dönüştürülmüş şekli olan savaş iken ekonomik gücün en görünür unsurları; yaptırım veya yatırımlar olup, teşvik ve ceza yöntemleri ise bunun uygulanmasını sağlayan araçlardır. Bu sebeple bağışlar, kalkınma yardımları ve diğer pozitif amaçlı askeri yardımlar, hem sert hem de yumuşak güç boyutları olan güç unsurlarıdır⁵⁷.

1.3.2. Yumuşak Güç

Yumuşak güç, kültür, ideoloji, ahlaki değerler, tüketim alışkanlıkları, yaşam biçimleri gibi ikna ve cazibe merkezli araçlar vasıtasıyla karşdakini etkilemeye yarayan pozitif imaj yaratma çabasıdır. Yumuşak güç, kavramın yaratıcısı Nye tarafından “*zorlama ve paradan, havuç ve sopadan ziyade cazibeyle istediğini karşı tarafa yaptırabilme kabiliyeti*” şeklinde tanımlanmaktadır⁵⁸. Kültürünüz ve politik algılanmanız ne kadar ilgi çekici, uygulanabilir ve toplumlar nezdinde hüsnü kabul gören bir yapıda ise meşruluğunuzun ve yumuşak güç etki alanınızın o kadar fazla olduğu kabul edilmektedir. Sistemin, onun içindeki yapıların ve sistem içinde oynanan

⁵⁵ Nye, a.g.e. (2011) s.53

⁵⁶ Nye, a.g.e. (2011) s.80

⁵⁷ Nye, a.g.e. (2011) s.71

⁵⁸ Sancak, a.g.e, s.81

oyunun kuralları gibi gücün anlamının da zaman içinde değişmesi, evrensel manada bir güç tanımını yapmayı imkânsız kılmaktadır.

Geleneksel güç tanımı da, gücün niteliğinin değişmesiyle beraber değişime uğramıştır. Yumuşak gücün algılanış biçimi de dönemsel olarak değişiklik gösterebilmektedir. Nitekim Nye’ın deyimiyle “*güç artık sermaye zenginlerinden bilgi zenginlerine geçtiğinden, artık bilgiyi elinde tutan güce de sahip olacaktır*”. Bu sebeple iletişimin ve bilgi akışının hızlanması aktörlerin imaj yaratma kaygısını da arttırmaktadır. İzlenen her politikanın dünya kamuoyu nezdinde meşrulaştırıcı bir açıklama ile sunulmasının zorunluluğu, güç ilişkileri açısından tek taraflı propaganda ve kaba güç ile etki yaratmanın imkânsızlaştığı bir sürece girildiğini göstermektedir⁵⁹.

17 ve 18. yüzyıllarda Fransa askeri gücü vasıtasıyla kültürünü yayarak Fransızca’yı geniş bir coğrafyada diplomasi dili haline getirerek, “*Fransız Devrim ideolojisiyle*” bir yumuşak güç oluşturmaya çalışsa da etkisi sınırlı kalmıştır. Sovyetler Birliği de İkinci Dünya Savaşı sonrasında kendi ideolojisini yaymak amacıyla yürüttüğü kamu diplomasisini, nükleer silahlanmayla birleştirerek kendine bir etki alanı yaratmaya çalışmıştır. ABD de “Marshall Planı” ile etki alanındaki ülkelere ekonomik güç uygulayarak, verdiği yardımlar ve geliştirdiği diğer yumuşak güç unsurları vasıtasıyla Soğuk Savaşı kazanmaya çalışmıştır⁶⁰. Sadece askeri güce, ideolojik kalıplara bağlı değerlerin ve sınırlı kültürlerin, yumuşak güç üretme ihtimalinin düşüklüğü değerlendirildiğinde Sovyetler Birliği’nin kültürel etkisinin bu anlamda askeri sınırlarında kesildiği, ABD’nin ise sahip olduğu yumuşak gücü dolayısıyla üzerinde güneşin hiç batmadığı bir imparatorluğa dönüştüğü ifade edilmektedir⁶¹.

⁵⁹ Özdemir, Haluk. Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 63-3 s.135-140

⁶⁰ Yılmaz, Sait. Yumuşak Güç ve Evrimi, Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi Cilt:3 Sayı:12 Sonbahar 2011, s.32-34

⁶¹ Nye, a.g.e. s.32

Yumuşak gücün fikir babası olarak kabul edilen Nye, bir ülkenin yumuşak gücünün kaynağını; başkalarına cazip gelecek “*kültür*”, yurt içi ve yurt dışında muhatap kesimler tarafından kabul gören “*siyasi değerler*” ile meşru ve ahlaki otorite tarafından uygulandığı zaman muhataplarınca kabul görecektir. Bir ülkenin “*dış politikalar*” şeklinde 3 bölümde incelemektedir. Bir ülkenin kültürü, siyasi değerleri ve dış politik hamleleri, ancak içerdiği evrensel değerler ve yaratacağı cazibe ile diğer ülke halkları tarafından kabul görecektir. Güç kaynağının etkinliği, bağlamına göre değişmekte, farklı bölgeler ile farklı gruplar arasında bile güç kaynaklarının çekiciliği veya iticiliği farklılık arz etmektedir.

Popüler kültürün bir yansıması olan ve ABD’nin yumuşak güç kaynaklarından biri olarak kabul edilen “Hollywood sineması”, teknik özellikleri yanında işlediği konular açısından da, ABD’nin temsil ettiği gelişmişliği ve modern hayatı yansıtmaktadır. Nitekim Hollywood markası, ABD’nin dış politika amaçlarına uygun, kendi kültürünü tanıtan ve kendisine hayranlık uyandıran kamu diplomasisi ve yumuşak güç aracı olarak kabul edilmektedir⁶². Hollywood filmleri, İran’daki iktidar yanlısı mollalara itici gelirken genç kuşaklara çekici gelmesi bunun en basit örneği olarak kabul edilmektedir⁶³. Kültür genel anlamıyla toplumun daha çok seçkinlerine hitap eden edebiyat, sanat gibi kavramları bünyesinde barındıran “*üst kültür*” ile kitlelerin duygu dünyasına hitap eden “*popüler kültür*” şeklinde iki kısımda incelenmektedir⁶⁴. Bir iletişim metodu olarak kültür, ticaret, ziyaret, değişim programları, iç ve dış politika uygulamaları gibi yumuşak güç yaratma potansiyeline sahiptir.

Yumuşak güç “*çevre amaçları*” olarak ifade edilen “*demokrasi, insan hakları ve açık pazarların geliştirilmesi ve iletilmesi*” konusunda çok önemli roller üstlenmektedir⁶⁵. Demokrasiye zorlamak yerine demokrasiye

⁶² Aydemir, a.g.e. s. 250

⁶³ Nye, a.g.e. s.34

⁶⁴ Nye, a.g.e. s.32

⁶⁵ Nye, a.g.e. s.39

cezbetmek, amaçlanan sonuca ulaşmak için farklı bir yöntem geliştirmeye yardımcı olabilir. Burada hükümetlerin dışında gelişen sivil toplumun, yumuşak güç kaynaklarına yapacağı pozitif katkı göz ardı edilmemelidir. Şirketler, vakıflar, üniversiteler ve diğer sivil toplum örgütlerinin bu anlamda hükümet politikalarına pozitif katkı yapma imkânına sahip oldukları değerlendirilmektedir⁶⁶.

Sistemin ve onunla bağlantılı tüm oyun kurallarının değişime uğradığı 21. yüzyılda, hiç kuşkusuz bilim ve teknolojide yaşanan gelişmelerin askeri yöntemlerde de değişikliklere neden olmaktadır. Nükleer teknoloji ve modern iletişim teknolojisinin yaygınlaşması sonrası yükselen milliyetçilik gibi değerler, sosyal bilinci gelişmiş demokratik toplumlarda askeri güç kullanımının maliyetini arttırmıştır. Bu süreçte teknolojinin de demokratikleşmesi, savaşlar özelleştirilmesine ve vekâlet savaşlarının başlamasına sebep olmuştur⁶⁷. Teknoloji ve sosyal yapıda meydana gelen tüm bu değişiklikler ile oyunun kuralları da değiştirirken, teknoloji gibi iki ucu keskin bir kılıcın, aşırı gruplar veya kişiler elinde kitle imha araçlarına dönüşmesiyle, modern demokrasilerde savaşların bedeli de ağırlaşmaktadır. Bilgi teknolojilerinde yaşanan devrim neticesinde, iletişimin ucuzlaması ve hızlı örgütlenme yollarının açılması ile maliyetler azalmış bu sebeple teknolojiye erişim daha kolay hale gelmiştir. Terörizmin de bu durumdan nasiplendiği, bir uçak kaçırmanın maliyetinin neredeyse bir uçak bileti fiyatından daha ucuza mal olduğu bir ortamda terörist eylemlerini daha ucuza ve oldukça geniş bir alanda gerçekleştirme fırsatını kaçırmadıkları anlaşılmaktadır. İlegal yapılar, aşırı gruplar ve terörizm destekçileriyle mücadelede devletlerin ve sivil toplum örgütlerinin kendini daha iyi anlatabilmesi için yumuşak güç unsurlarına daha fazla ihtiyaç duydukları değerlendirilmektedir⁶⁸. Sait Yılmaz'a göre uluslararası ilişkilerde yaşanan bu değişimin ve teknolojik dönüşümün temelinde, yürütülen örtülü metotlarla ulus devletlerin güç unsurlarının elinden alınması suretiyle, demokrasi restorasyonu

⁶⁶ Sancak, a.g.e, s.86

⁶⁷ Nye, a.g.e. s.44

⁶⁸ Nye, a.g.e. s.45

bahanesiyle, rejimi ve kimliği yeniden tanımlanan ülkelerin egemenliklerinin, iç ve dış ağlara transfer edilme isteği yatmaktadır⁶⁹.

Sert güce, doğası gereği tüm insanlığın aşına olduğu ve bu sebeple toplulukları, devletleri yalnızca sert güçle ikna etmenin mümkün olamayacağı gerçeği, uzaktan da olsa uluslararası ilişkiler bilim dalına ilgi duyan herkesçe kabul görmektedir. Yalnızca askeri güç veya ekonomik yaptırımlar vasıtasıyla ötekini değişime zorlayarak nüfuz etmek yerine, karşıdakini cezbetme becerisiyle onda bir kabullenme etkisi yaratabilmek gerekmektedir. Tam da bu anlamda yumuşak güç devreye girerek açık bir tehdit ve ekonomik bir karşılık beklemeden bir amaç birlikteliği sağlanarak, karşı tarafı destek vermeye ikna edecek bir kabiliyet sergilenecektir. Yumuşak güç cazibe, sevgi, ortak değerler üzerinden hayata geçirilmeye çalışılırsa, istenen etki yaratılacaktır. Karşınızdakini tehdit veya teşvik kullanmadan amacınızın meşruluğuna inandırabilecek, ikna edebilecek yegâne gücün yumuşak güç olduğu kabul edilmektedir. Sert güç ile yumuşak güç arasındaki temel farklar, aşağıdaki tablo yardımıyla açıklanmaya çalışılmaktadır.

	Sert Güç		Yumuşak Güç
	Askeri Güç	Ekonomik Güç	
Davranış Yelpazesi	✓ Zorlama ✓ Caydırma ✓ Koruma	✓ Teşvik ✓ Zorlama	✓ Gündem Belirleme ✓ Cazibe Yaratma ✓ İkna Etme
Temel Araçlar	✓ Baskı ✓ Tehdit ✓ Kuvvet	✓ Para Verme ✓ Yaptırım	✓ Kurumlar ✓ Değerler ✓ Kültür ✓ Politikalar
Hükümet Politikaları	✓ Zorlayıcı Diplomasi ✓ Savaş ✓ İttifak	✓ Yardım ✓ Rüşvet ✓ Ya(p)tırım	✓ Kamu Diplomasisi ✓ İki veya Çok Taraflı Diplomasi

Tablo 1.3.2. Sert Güç ve Yumuşak Güç Arasındaki Temel Farklar⁷⁰

⁶⁹ Yılmaz, a.g.m. 2008, s.59

⁷⁰ Sancak, a.g.e, s.84

11 Eylül 2001’de ABD’de Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan terörist saldırı sonrası yaşanan gelişmelerle kamu diplomasisi ve yumuşak güç kavramlarının yeniden gündeme getirdiği demokrasi, özgür basın ve dijital medyanın ortaya çıkışı ile kavramsal tartışmaları farklı bir boyuta taşıyan Soğuk Savaş konseptinin en önemli argümanı olan propaganda, zamanla “*stratejik iletişime*” dönüşmüştür. Artık kurumlar, değerler, kültür ve politik araçlarla, iki veya çok taraflı diplomasi kullanılarak iletişim ağlarının kuvvetlendirildiği bir süreç yaşanmaktadır. Birçok felsefi ekole ve dine ev sahipliği yapmış, dünyanın önemli medeniyet merkezlerinden biri olarak kabul edilen İran’da da, toplum seçkinleri, siyasi aktörler ve din adamları son yıllarda “*kamu diplomasisi ve yumuşak güç*” kullanımı üzerinde kafa yorarak bu kavramlar üzerine çalışmalar yapmaktadır⁷¹. İnternet ve bilgi teknolojilerinde yaşanan değişim, İran’ı da bu alanda da kafa yormaya ve bu alanda yenilikler yapmaya teşvik etmektedir.

1.3.3. Akıllı Güç

Gücü bir diyet uygulamasındaki kaloriye benzeten Nye; “*kalori gibi gücün de fazla ya da eksik olmasının istenilen sonuçları elde etmeye yetmeyeceğini, hatta bu durumun fayda yerine zarar verebileceğini*” ifade etmektedir. Akıllı güç, güç kaynaklarının başarılı stratejilerle harmanlanması, gerek sert gerekse yumuşak güç imkânlarının mantıklı ve dengeli bir şekilde bütünleştirilmesiyle ortaya çıkmaktadır⁷².

Sert güç stratejileri, askeri müdahale, zorlayıcı diplomasi ve ekonomik yaptırımları içerirken, akıllı güç sadece sert ve yumuşak gücün birleşmesiyle değil aynı zamanda gücün uygulanacağı aktörün davranışlarına göre şekillenen ölçülü bir tepkinin oluşması ile mümkün olmaktadır. Gücün uygulanacağı hedef, bir ülke halkı olmakla beraber bölgesel ve küresel çerçevede geniş bir kapsama sahip olması gerekmekte, hedefe ulaşmada hedef sahibinin kendi isteği ve kapasitesi hakkında bilgi sahibi olunması gerekmektedir. Bu çerçevede akıllı gücün oluşturulması için, dış politikada bu

⁷¹ Yılmaz, a.g.e. (2012), s.39-40

⁷² Nye, a.g.e. (2011) s.207

yenilikleri devam ettirecek hitap yeteneği güçlü bir liderin varlığı yanında, haberleşme kanallarını da etkin kullanan, siyasi ve kurumsal bir konsept oluşturulmalıdır⁷³.

Devletlerin uyguladığı akıllı güç stratejileri incelendiğinde, akıllı güç politikalarının özellikle küçük ülkelerce daha ustalıkla kullanıldığı görülmektedir. Singapur'un, komşuları tarafından kolaylıkla yutulacak bir lokma olmaktan kurtulacak ölçüde silahlanması, aynı zaman içerisinde kaliteli üniversiteleri ile bölgesinde adından söz ettirmesi ve bu vesilelerle uluslararası örgütlenmelerde söz sahibi olmayı başararak etkin bir konuma gelmiştir. Bunda akıllı güç stratejilerini başarıyla uygulamasının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Yine İsviçre'nin, zorunlu askerlik uygulamasını sürdürmesi ve dağlık coğrafi konumunu caydırıcı bir güç olarak değerlendirmesi yanında özellikle *“bankacılık ve ticari örgütlenmedeki başarısıyla”* oluşturduğu cazibeyi harmanlayan bir strateji geliştirmesi, *“akıllı güç stratejisi”* olarak kabul edilmektedir⁷⁴.

Bilgi çağında, baskı ve ekonomik yaptırımlar gibi birçok zorlayıcı unsurun oluşturduğu sert güç ile cazibe merkezli yumuşak güç unsurlarının akıllı bir strateji ile kombinasyonu sağlanarak, akıllı güç elde edilmektedir. Fakat tüm bu beyin jimnastiği Nye tarafından yalnızca ABD örneği esas alınarak kavramsallaştırıldığından, tüm ülkeleri kapsayan bir akıllı güç genellemesi yapmak her zaman doğru sonuçlar vermeyecektir⁷⁵.

ABD'nin Afganistan'daki Taliban'a karşı yürüttüğü mücadelede haşhaş ve eroin üretimini önlemede kullandığı enstrüman tek başına silah olmayıp, bu mücadelede dolar mermiden daha etkili bir yumuşak güç unsuru olarak kullanılmıştır. Bu ikisini birleştiren bir akıllı güç ile zafer şansı daha yüksek olacaktır. Adaleti arzulayan bir savaş kabul edilebilir bir hedef olarak değerlendirilirken akıllı bir savaş, adaleti her iki yoldan da sunacak bir savaş kabul edilerek güç konusuna farklı bir yorum getirilmektedir⁷⁶.

⁷³ Yılmaz, a.g.e. (2012), s.51

⁷⁴ Nye, a.g.e. (2011) s.210

⁷⁵ Kılıptarı, Tea, China's Smart Power Security Strategies, Year:9 Issue:18 s,80

⁷⁶ Lackey, Douglas p., Soft Power, Hard Power and Smart Power, Baruch College and the Graduate Center, City University of New York s, 2015 The Philosophical Forum, p,125

Yumuşak gücün uygulanmasında en etkili yol kültür ve insani işbirliği gibi unsurları kullanmak olup, sert güç politikası uygularken ise en etkili yol devletlerin askeri güçleri, politik baskı araçları ve ekonomik baskı araçlarını kullanmaktır. Fakat devlet idaresi, yetenekli diplomatları eliyle bu iki stratejinin unsurlarını birleştirmesi gerekmektedir. Sadece bir stratejinin uygulanması devletlerarası ilişkilerde sıkıntıya neden olacağından, uygun hedefler belirlemenin yanında birden fazla stratejiyi aynı anda uygulayacak akıllı bir stratejinin uygulanması gerekmektedir⁷⁷.

⁷⁷https://www.academia.edu/16991897/Soft_power_of_Russia_and_China_A_Comparative_Analysis
Putikhin, Yury E. Michael Y.Kreer, Natalie V. Yakovleva, Soft Power of Russia and China: (Erişim Tarihi 27.06.2018)

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM DEVRİMİ SONRASI İRAN DIŞ POLİTİKASI: Şİİ REEL POLİTİĞİ VE Şİİ HİLALİ

2.1.Şiiliğin Kökeni ve İslam Devrimi Öncesi Şii Tarihine Genel Bir Bakış

Hz. Muhammed'in (sav), kızı Hz. Fatma ve kuzeni Hz. Ali'den olma torunu Hz. Hüseyin, milattan sonra 680 yılının sonlarına doğru yanında ailesi ve sevenleri ile birlikte Mekke'den, Bağdat'ın güneyindeki Kufe şehrine doğru geldiğinde Emevi Halifesi Yezid taraftarı beş bin kişilik bir grup tarafından Yezid'e biat etmesi için önleri kesilmiş ve Hz Hüseyin bu durumu kabul etmediği için de Kerbela'da şehit edilmiştir. Bu katliamın ardından akılda kalan bir olay olan Hz. Hüseyin'in vücudundan ayrılan kafasının Yezid tarafından tokatlanmasına seyirci olan bir kişinin "bir zamanlar Allah'ın Peygamber'inin öptüğü o yüze vurduğu için Yezid'e serzenişte bulunduğu" an, yüzlerce yıl sonra bile nesilden nesile Şiiler tarafından aktarılarak benzer olayların hafızlardaki canlılığını koruması sağlanmıştır⁷⁸.

Şiiliğin ilk dönemlerini tanımlayan önemli bir olay ve yer olan Kerbela, her sene bu olayın yasının tutulduğu, yıldönümü etkinliği olarak bilinen Aşura ile zihinlerde yer etmiştir. Şii terimi olarak ifade edilen Şia, Hz. Ali ve onun taraftarlarını belirten; Arapça taraftar, yardımcı ve fırka anlamına gelen ve Hz. Muhammed'in soyundan olan Hz. Ebu Talip ve oğullarını halifelik makamına layık gören, halifeliğin o soydan yürümesi gerektiğine inanan topluluk olarak bilinmektedir⁷⁹.

Şii inancı, Hz. Muhammed'e ilk biat edenlerden olan Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in vefatı öncesinde yine bizzat O'nun tarafından halife tayin edildiği fakat bu meşru verasetin vefat sonrasında diğerleri tarafından gasp

⁷⁸ Axworthy, Michael. İran Aklın İmparatorluğu, Zerdüş'ten Günümüze İran Tarihi, Çev: Özlem Gitmez, Say Yayınları, İstanbul, 2016 s, 160

⁷⁹ Korkmaz, Yusuf. İran Suriye Bölgesel İttifakı, Matbuat Yayın Grubu, İstanbul, 2015, s. 29

edildiği inancı üzerine yükselmektedir. Hz. Peygamber hastalandığında ümmete namaz kıldırmakla görevlendirdiği Hz. Ebubekir'in, Hz. Peygamber'in vefatı sonrası yapılan oylamayla halife seçilmesi, edindiği tecrübelerle bir sonraki dönemde bir kaosa sebebiyet vermemek amacıyla kendinden sonraki halifeyi Hz. Ömer olarak belirlemesi, Hz. Ömer'in ise altı kişilik bir şura ile yeni halifeyi belirleyecek bir yöntemi bularak Hz. Osman'ın halife seçilmesine vesile olduğu bilinmektedir. Hz. Osman'ın halife seçilmesiyle birlikte, kendi akrabaları olan Emevileri herhangi bir liyakat kriteri olmaksızın devlet yönetiminde görevlendirmesi, taşları yerinden oynatacak olaylar silsilesine neden olmuş ve zihinlere bu şekilde kazınmıştır.

Hz. Osman'ın, halifeliği döneminde Şiilerce, ekilen bir kin tohumu olarak görülen kendi atadığı Emevi valilerden biri olan Muaviye, yönetimde güçlenmesini istemedikleri Haşimilerin soyundan gelen Hz. Ali'ye karşı muhalefete girişerek halifeliğini ilan ederken, Müslümanlar arasında derin bir fikir ayrılığına sebep olmuştur. Bu süreçte dördüncü halife olan Hz. Ali'nin, inzivaya çekilmek istemiş, sonrasında muhalefetin yeni güç mücadeleleri neticesinde oluşturulan fitne ortamında radikal Haricilerce şehit edilmesiyle birlikte Muaviye ilk Emevi halifesi olarak gücü tamamen eline almıştır. Muaviye'den sonra ise Hz. Hüseyin'in karşısına çıkan Yezid halifeliği ve dolayısıyla da siyasi gücü ele geçirmiştir. Bu anlamda Haşimi-Emevi mücadelesi tam manasıyla bilinmeden geçmişten günümüze uzanan gruplaşmaları, mücadeleyi ve İslam toplumunun sosyolojik serüvenini tahlil etmek mümkün gözükmemektedir⁸⁰.

Bundan sonraki dönemde yaşanan olaylar, Şiilerin kendilerini ezilmiş, mülksüzleşmiş, ihanete uğramış ve küçük düşürülmüş hissetmelerine neden olmuştur. Bu münasebetle Şiilerin ezilenlere şefkat gösterme, doğal olarak güçsüzleri haklı görme eğilimine girdikleri, bu durumun ise İran İslam Devrimi sırasında devrim ideologlarınca sloganlaştırıldığı görülmektedir⁸¹.

⁸⁰ Korkmaz, a.g.e. s. 29

⁸¹ Axworthy, a.g.e. s, 163

Şii imam Caferi Sadık'a atfedilen ve "zihni kayıtlanma" olarak da ifade edilen baskılardan kaçmak için gerekirse inançlarını inkâr etmelerini öneren ve geçmişteki baskı, zulüm ile küçük düşürülmenin vermiş olduğu ruh halinin yansımaları olan "takiyye" yani kimliği gizlenmenin, Hıristiyanlığın Katolik kilisesinin de onayladığı bir davranış şekli olduğu ifade edilmektedir. Cizvitlerin, Protestanlar arasında hilekârlıklarıyla nam salmalarına benzer şekilde Şiiilerin de Sünni Müslümanlar nezdinde takiyye doktriniyle benzer bir tanınırlığa sahip oldukları iddia edilmekte ancak bu takiyye itham ve iddiası iki görüş arasında derin bir düşünce ayrılığına ve düşmanlığa sebep olmaktadır⁸².

"Ortodoksi" ve "Heterodoksi" diye iki başlık altında incelenen dini hareketleri ifade etme takısı olarak kullanılan "doksi (doxy)" kavramı Latince "görüş, doktrin, inanış", anlamlarına gelmektedir. "Ortodoksi" ile kastedilenin bir camiadaki ana akım, büyük çoğunluk tarafından doğru kabul edilen kuralları, kurumları belli teamüli ve yazılı olarak belli bir çerçeveye oturmuş sistemler olduğu göz önüne alındığında "Sünniliğin" Ortodoks bir akım olduğu anlaşılmaktadır. Kabul edilmiş ve kurumlaşmış doktrin ve görüşlerle uyum halinde olmayan akımlar ise "Heterodoks" akımlardır ve "Alevilik ve Aleviliğin farklı okuma biçimleri bu anlamda "Heterodoks" akımlar olarak kabul edilmektedir⁸³.

Bu çerçevede Sünnilik, genel anlamda İslam hukuku alanında "*Hanefi, Şafii, Maliki ve Hanbelî*" gibi dört mezhebe ayrılırken, inanç konusunda Eşari ve Maturidi anlayışıyla hareket etmekte, inanç ve hukuk sistemi bağlamında Kur'an-ı Kerim, Hz Peygamberin Sünneti, Kıyas ve İcma'a dayanmaktadır. Şiiilik ise genel anlamda "Zeydilik, İsmaililik ve İmamiye (İsna Aşeriyye)" olmak üzere üç kola ayrılmaktadır. Yemen'de Zeydilik yaygın iken, Suriye'de İsmaililik yaygın olup, adını 11. İmam Hasan el Askeri'nin müridi olan Ebu Şuayb Muhammed bin Nusayr'dan alan Nusayrilik, İslamiyet içindeki

⁸² Axworthy, a.g.e. s, 164

⁸³ Akyol, Taha. Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet, Doğan Kitap, İstanbul, 2013. s, 21

“Heterodoks” akımlardan biri olup Nusayriler kendilerini Alevi yani Şia’nın bir kolu olarak görmektedir⁸⁴.

Nusayriler, Hz. Ali’den başka ilah olmadığına, Muhammed Mahmud’dan başka Hicab olmadığına yine Selman-ı Farisi’den başka Bab olmadığına inanmaktadır. Hıristiyanlıktaki teslis inanışına benzer şekilde; Ali(Ayn), Muhammed (Mim), Selman-ı Farisi (Sin) kısaca “A.M.S.” (Ayn, Mim, Sin) şeklinde şifrelenerek Hamdan el-Hasibi tarafından düzenlenen “Kitabül’l Mecnü” adlı dini kitabında genel olarak Tanrının “nasuti”(beşeri) kalıba girerek Hz. Ali’de tecelli ettiğine inanılan Nusayrilik, birçok Şii otorite tarafından gulat (aşırı) olarak tarif edilen Bâtini bir fırka olarak kabul edilmektedir⁸⁵.

Şia’nın müfrit (aşırı) bir kolu olan İsmailiye mezhebi ve Şii-Bâtini İslam kaynaklı bir düşünce şekli olup, ideolojileşmiş bir mezhep yaratma hareketi olarak görülen Dürzîlik ise aşırı birer fırka olarak bilinmektedir⁸⁶. İçine kapalı, eklektik (felsefik) inanç sistemi olarak kabul edilen Yezidilik ise İncil’e, Kur’an-ı Kerim’e ve ateşe saygı gösteren, tapınaklarında Kur’an-ı Kerim’den ayetler yazılı olan fakat şeytanı tanrı sayan bir inancı temsil etmektedir. Tanrının iyiliği, melek-i tavusun (şeytan) kötülüğü temsil ettiğine, tanrı ile şeytan arasında sürekli bir mücadelenin olduğuna inanan Yezidilerin; asılları Kürtçe olan Kitab’ül- Cilve (Vahyin Kitabı) ve Mushaf-a Reş (Kara Kitap) isimli iki kutsal kitabı bulunmaktadır⁸⁷.

İran İslam Cumhuriyeti’nin İmamiye (İsna Aşeriyye) yani 12 İmamcılık olan mezhebinin en yaygın kullanılan ismi ise Caferiliktir. 12. İmamın kayıplığı (gaybubeti) esnasında onun emirlerini ileten dört kişilik vekillere “sefir” adı verilirken bu vekillerin dönemi olarak adlandırılan “Gaybet-i Suğra” (küçük gaybet)’nin sona ermesiyle 12. İmamın bizzat zuhur edeceği zamana kadar süreceğine inanılan zaman dilimine “Gaybet-i Kübra” (büyük gaybet)

⁸⁴ Erendor, Metin. Suriye ve Türkmenler, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul,2016. s,138

⁸⁵ Korkmaz, a.g.e. s,32-33

⁸⁶ Erendor, a.g.e. s,144

⁸⁷ Erendor, a.g.e. s,154-155

denilmektedir. Diğer fırkaların erken dönemlerde devletleştiği görülürken 12 İmamcılarının, günümüze dek uzanan ve Şii otoritesinin en güçlü ve kalıcı hamlesini, 1501 yılında Safeviler ile devletleşerek yaptıkları ve Şiiliği resmi devlet inancı haline bu dönemde getirdikleri görülmektedir⁸⁸.

13. yüzyılın sonlarına doğru Kürt asıllı olduğuna inanılan “Şeyh Safiyeddin Erdebili” tarafından İran Azerbaycan’ında kurulan, kökeni Sünni Safeviye tarikatına dayanan ve zamanla Şii tarikatına dönüşen grup, zaman içinde “Safeviler” olarak anılmaya başlanmıştır⁸⁹. Akkoyunlu hükümdarı “Uzun Hasan’ın” torunu olan, dedesinin karizmatik ve Mesihsel liderlik tarzını benimsediği bilinen İsmail, 14 yaşında, kızıl saçlı, uzun bıyıklı ve solak olarak tasvir edilmektedir. Başlarına kırmızı şapkalar taktıklarından dolayı “Kızılbaş” olarak bilinen Türkî savaşçılarıyla beraber 1501 yılında Tebriz’i işgal ederek Şahlığını ilan eden İsmail, devletin yeni dini olarak 12 İmamcılığı kabul etmiştir⁹⁰. Şah İsmail’in Anadolu’daki Türkmen gruplardan aldığı destekle etkisini Osmanlı topraklarında yayma arzusu, 1514 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından Çaldıran’da önlenmiştir. Şiiliği, İran’da resmi devlet mezhebi haline getiren ve bu mezhebi yaymada kararlı olan İsmail, Sünni toplulukları Şii topluluklar haline dönüştürmede zorlama yöntemlerine başvurmuş, kabul etmeyenlere ise hayat hakkı tanımamıştır⁹¹. Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1534 yılında Osmanlı Devleti’ne katılan Bağdat’ı, 1623’te Osmanlı’dan alarak, 1638 yılında IV. Murat’ın burayı geri almasına kadar elinde bulunduran Safeviler, Şah Abbas ile tekrar güçlü bir dönem geçirmiş ve Şiiliğin Bağdat’ta daha da etkin hale gelmesinde önemli rol oynamıştır.

Kaçar Hanedanlığı ise Safeviler’den farklı olarak din işlerini tamamen ulemaya bırakarak kendilerini kayıp imamın temsilcisi gibi görmeyerek bu kesimin toplum ve devlet içindeki imajını güçlendirerek Şiiliğin gelişmesinde büyük katkıları olmuştur. Ulemaya tanınan içtihat yapma yetkisiyle

⁸⁸ Korkmaz, a.g.e. s,31

⁸⁹ Axworthy, a.g.e. s, 167

⁹⁰ Axworthy, a.g.e. s, 168

⁹¹ Arı, Tayyar. Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Cilt 1, Dora Yayınları, Bursa, 2014.s, 409

“müçtehitler” olarak adlandırılan bu grubun sayıları zamanla artmış, aralarında oluşan hiyerarşiye binaen daha yetkili olanlarına “Ayetullah” denmeye başlanmış, hukuk ve eğitim alanındaki etkinliklerinin yanı sıra zekât gibi vergilerin de bunlar aracılığıyla toplanmasıyla, ulema ekonomik anlamda da güçlü bir konuma ulaşmıştır⁹².

Kaçarlar döneminde Rus-İngiliz rekabetine sahne olan İran, gerek Rusya gerek İngiltere tarafından stratejik tampon ülke olarak görülürken her iki ülkeye de çeşitli imtiyazlar verilerek iki ülke arasındaki denge korunmaya çalışılmıştır. Verilen bu imtiyazlar sonucunda devletin büyük bir borç yükü altına girmesiyle 1905 yılında sokak gösterileri başlamış ve 1906 yılında kurucu meclisin oluşturulmasına ilişkin ve kendi yetkilerini de sınırlandıran bir anayasa Muzaffer’e-Din Şah tarafından ölümü öncesinde imzalanmıştır. Yasanın onaylanması akabinde yaşanan ekonomik çöküşle beraber İran, Rusya ve İngiltere arasında kuzey ve güney iki etki alanına bölünmüş, 1911 yılı ekim ve kasım aylarında ise sırasıyla İngiltere ve Rusya tarafından işgale uğramıştır⁹³.

1925 yılında Rıza Şah’ın, Kaçar Hanedanlığına son vererek Pers devletinin görkemli dönemlerini işaret eden bir isim olan “Pehlevi” adıyla farklı bir diktatörlük kurarak otoritesini artırma yoluna gitmiştir. Otoriter bir monarşi oluşturan Rıza Şah, İran’ı Batılı anlamda modern bir ülke yapma düşüncesi nedeniyle reformist olarak adlandırılmaktadır. İngiltere’nin desteğini alan Rıza Şah, iktidarını güçlendirerek 1933 yılında petrol anlaşmasını imzalamış, 1941 yılında İran’ın işgaliyle tahttan uzaklaştırılmış, Güney Afrika’nın Johannesburg kentine sürüldükten sonra orada ölmüştür⁹⁴. İran, 1945-1946 yılları arasında ABD-İngiliz-Sovyet mücadelesine sahne olmuştur. İran’ın kuzeyinde oluşturulmaya çalışılan Sovyet destekli hükümet kurma girişimleri, petrolü millileştiren Başbakan Musaddık’ın ABD tarafından düzenlenen “Ajax Operasyonu” ile iktidardan uzaklaştırılması sonrasında

⁹² Arı, a.g.e. (2014) s, 412-413

⁹³ Arı, a.g.e. (2014) s, 416

⁹⁴ Akşin, Sina. Kısa Yirminci Yüzyıl Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015. s, 386

Muhammed Rıza Şah'ın az sayıda anayasal sınırlamayla tek başına egemen olduğu uzun bir dönem başlamıştır. Tüm bu yaşananların, İranlının düşünce dünyasına yön veren olaylar olarak tarihe ve İran halkının zihnine kazındığı, İran Devrim ideolojisinin oluşmasında da belirleyici olduğu değerlendirilmektedir⁹⁵.

2.2.İslam Devrimi Sonrası İran Dış Politikası

Pehlevi hanedanının sonuncusu olan Muhammed Rıza Şah'ın, 16 Ocak 1979'da İran'ı terk etmesinden sonra 1 Şubat 1979'da ülkesine zafer gösterileri arasında dönüş yapan Ayetullah Humeyni'nin, bir referandumla İran İslam Cumhuriyeti'ni ilan ettiği bilinmektedir⁹⁶. İslam Cumhuriyeti dış dünya ile ilişkisinde “İslami ideoloji ve siyasal maneviyatı” esas almaktadır⁹⁷. Dış politika olarak “*na Şark na Garp, fakat Cumhuriyi İslami (ne Doğu, ne Batı sadece İslam Cumhuriyeti)*” şeklinde bir politika benimsemiş olan İran, ister Batı ister Doğu olsun her türlü bağımlılığı reddederek iki süper gücün de kampında yer almayı reddetmektedir⁹⁸.

Humeyni, “bir yumurta dışardan kırılırsa hayat sona erer fakat yumurta içerden kırılırsa yeni bir hayat başlar, zira büyük dönüşümler hep içeriden başlar” anlayışından hareketle bir süre ülkeyi dış dünyaya kapatarak, içeride devrimin toplumsal ve siyasi dönüşümünü tamamlamak istemiştir. Toplumun dönüştürülmesi sürecinde, İslam Devrimi'nin Mao'nun 1949 yılında Çin'de gerçekleştirdiği “*Komünist Devrim*” sonrası izlediği “*önce evi temizleyip sonra misafir kabul et*” anlayışından esinlendiği düşünülmektedir⁹⁹. Ancak İslam Devrimi, monarşinin devrilmesi yönüyle diğer devrimlere benzemekle beraber devrimi yapan kitle, devrim süreci, ideolojisi ve sonuçları itibariyle “*sui generis (kendine has)*” bir özellik taşımaktadır.

⁹⁵ Axworthy, a.g.e. s, 295

⁹⁶ Arı, a.g.e. (2014) s, 436

⁹⁷ Yeğin, Abdullah. İran'ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları, SETA Yayınları, İstanbul. 2017, s. 17

⁹⁸ Gündoğan, Ünal. İran ve Ortadoğu, Adres Yayınları Ankara, 2016, s 174

⁹⁹ Adıbelli, Barış. Pax Persica: İran Jeopolitiği, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul. 2017, s.43

İlk defa ABD müttefikleri bir lider, geniş katılımlı bir halk hareketi sonucu iktidardan gönderilirken, tüm dünya bir devrimin, hiçbir süper gücü dikkate almayan hatta onları küçümseyen bir üslupla gerçekleştirildiğine şahit olmuştur. Bu devrimin ABD ve Sovyetler Birliği gibi iki süper gücün bölgede yıllardır uyguladığı politikalarından bunalan ezilmiş kitlelerde büyük heyecana neden olduğu, verdiği ideolojik mesajlar ve monarşi karşıtı söylemleri ile de bölgedeki statükocu krallık ve emirliklerde endişeye sebep olduğu anlaşılmaktadır. Devrim ile beraber bölge politikaları artık İslam merkezli belirlenmeye başlanmıştır. Humeyni, ana politikasını İslami bir misyon olarak tanımlarken İran dış politikasını da bu devrimi yaymak şeklinde temellendirmektedir. Humeyni, İslam Cumhuriyeti dış politikasını mustazaflar (ezilmiş mazlum halklar) ve müstekbirler (zalimler) olmak üzere iki sınıf üzerindeki mücadele üzerine bina etmektedir. Bu devrimin toplumsal bir bölünmeden yola çıktığı, ezilmiş tüm halkların ancak İslam Devrimi ile emperyalizmin baskılarından kurtulacağı ve yeni bir toplum modeli oluşturulacağı değerlendirilmektedir¹⁰⁰.

Ayetullah Humeyni, İslam birliği üzerine bina ettiği düşüncelerle, emperyalizmle mücadelenin ve ezilmiş halkların kurtuluşunun, ancak Müslüman ülkelerdeki halkına yabancılaşmış hükümetlerin tasfiye sürecini hızlandıracak, İslam Devrimi'ne benzer devrimler aracılığıyla gerçekleşebileceğini dile getirmektedir. İran ile Arap dünyası arasında yaratılan husumet ve rekabetin de yapay bir husumet olduğu değerlendirilmektedir. Çözümün ise Doğulu milletlerin kendi mevcudiyetlerinin şuuruna varıp, kendi hükümetlerine karşı ayaklanarak bağımsızlıklarını elde etmelerinde olduğu ve bunu sağlayacak yegâne gücün ise İslam birliği olduğu tüm ezilmiş toplumlara ilan edilmektedir¹⁰¹.

Humeyni'nin, fikirlerini teorik ve felsefi olarak geliştirirken pratikteki sonuçların neler olabileceğiyle ilgilenmediği anlaşılmaktadır. Zaman içerisinde değişen koşullarla birlikte sonraki yönetimlerin daha İrani kaygılarla

¹⁰⁰ Adıbelli, a.g.e. s. 46

¹⁰¹ Adıbelli, a.g.e. s. 77

hareket ettikleri, idealizmden realizme kayan İran dış politikası bağlamında yumuşak güç geliştirme gayretlerini zaman ve mekâna göre güncelledikleri bilinmektedir. Nitekim uygun zeminde İslami ideoloji öne çıkarılırken ihtiyaç duyulan bölgelerde ise Fars kimliği veya Şiiliğin yumuşak güç unsuru olarak öne çıkarılmaktadır¹⁰².

2.3. İran'ın Dış Politika İdeolojisi; Devrim İhracı (Sudur-ı İnkılâp)

Devletin başı olmaktan öte karizmatik özelliklere sahip olan Ayetullah Humeyni, İran İslam Devrimi ile İslam, Şii inancı, cumhuriyet ve demokrasi gibi öğretilerinin karışımı bir yönetim şeklini pratikte uygulayan ve 30 yılı aşkın bir süre, İran'ın iç ve dış politikasına bu şekilde yön veren önemli bir şahsiyet olarak kabul edilmektedir. Şii siyasi söylemi veya İslami İdeoloji kavramlarının İran'ın ideolojisini tek başına açıklayamayacağı düşünülmekte, bu sebeple İran'ın ideolojik birikiminin tarihsel arka planıyla değerlendirilmesi gerekmektedir.

Şii siyasi söyleminin yanında İran'ın geçmişinde yaşadığı Rus ve İngiliz işgalleri, tütün isyanı ve anayasa devrimi sürecinde ulemanın pekişen konumu, Başbakan Musaddık'ın devrilmesinin toplumda yarattığı travmanın etkileri ve sonrasında gelişen milliyetçilikle beraber ABD ve İsrail karşıtı politikaların oluşturduğu ideolojilerin toplamı, salt bir İslam ideolojisinin ötesinde bir “*devrim ideolojisi*” olarak adlandırılmaktadır¹⁰³.

Humeyni'nin, Müslüman ülkeleri yok etmek amacıyla ortaya çıktığını düşündüğü süper güçlerin, tehditlerine karşı koymanın yolu olarak “*devrim ihracı*” bir zorunluluk olarak değerlendirilirken, devrimin bir örnek olarak yayılmasını arzulamakta fakat bunun pratikteki olası sonuçlarıyla ilgilenmediği anlaşılmaktadır. Nitekim İran anayasasının 154. maddesinde, hiçbir devletin içişlerine karışılmayacağı yönünde ifadeler kullanılsa da aynı anayasanın dibacesinde “*İslam Cumhuriyeti ordusu ve Devrim Muhafızları'nun*

¹⁰² Yeğin, a.g.e s. 17

¹⁰³ Gündoğan, a.g.e s.169

sadece sınırların değil aynı zamanda Allah'ın kanunlarının tüm dünyadaki koruyucusu olduğunun” belirtilmesi devrim ihracını güç kullanarak devrimin yayılması şeklinde de anlaşılmaktadır¹⁰⁴.

Raymond Aron'un ifadesiyle “kimse devleti yönetenlerin felsefesi üzerine kafa yormadıkça o devletin dış politika stratejilerini anlayamaz”¹⁰⁵. Ayetullah Humeyni'nin düşüncelerinin temelini ise Hz. Muhammed(s.a.v)'in torunu Hz. Hüseyin ile Emevi Yezid'in mücadelesine dayanan Şii itikadı ve siyasi düşüncesi oluşturmaktadır. Aslında İslam inancında var olan “inan-ananmayan” veya “hak-batıl” ayrımı Humeyni'nin terminolojisinde “ezilenler-zulmedenler” olarak yer almaktadır.

Humeyni, dünya devletlerini de bu terminolojiden yola çıkarak; güce sahip olup tüm kaynakları sömüren ve “zulmedenler (müstekbirler)” olarak zikredilen ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere, İsrail ve bunların stratejik ortakları ile daha çok Müslüman ve diğer zayıf milletlerin yer aldığı “ezilenler (mustazaflar)” kampı şeklinde ikiye ayırmaktadır. Bu guruplar dışında kalan “Bağlantısız (non-aligned) devletleri” ise dünyanın egemen ve zulmeden güçlerinden rahatsızlık duymayan ve onlara boyun eğen devletler olarak kabul edip bu devletleri de müstekbirlerin içinde zikretmektedir. Humeyni, İran İslam Cumhuriyeti'ni ise müstekbirlere karşı galip gelen dünyadaki tek bağımsız ülke olarak ilan etmektedir¹⁰⁶.

Devrimci hareketin ideolog önderi Ali Şeriatî'ye göre; müminlerin, zihinsel olarak kıyamet günü bekleyişi içinde inzivaya çekilmesi, adaletsiz yönetimlere bu dünyadaki halka keyfi hükmetme fırsatı verecektir. Bu sebeple gerçek müminlerin “altın, şiddet ve yalan (zer ü zor ü tezvîr)” üzerine kurulu egemen sınıfların bozulmuş “Safevî Şiiliğine” karşı savaşarak gerçek anlamda

¹⁰⁴ Adıbelli, a.g.e. s. 83-84

¹⁰⁵ Gündoğan, a.g.e s.171

¹⁰⁶ Gündoğan, a.g.e s.173-174

devrimci “*Hz. Ali Şiiliğini*” harekete geçirerek pasif bekleyişi aktif bekleyişe çevrilmesini idealize etmektedir¹⁰⁷.

Humeyni, bu aktif bekleyişle idealize edilmeye çalışılan ilk prensip olan “*ne Doğu ne Batı*” sloganını, ister Batı olsun ister Doğu her türlü bağımlılığın reddedilmesi anlayışıyla ortaya koymaktadır. Büyük şeytan ve birinci düşman olarak kabul ettikleri ABD ve Siyonizm’le yok oluncaya kadar mücadele edilmesi, İsrail devletinin yıkılarak Kudüs’ün kurtarılması ve ezilen halklar ile her zaman yakın ilişkiler içinde olunmasının ise Humeyni’nin diğer önemli prensipleri olduğu bilinmektedir¹⁰⁸.

Tüm bu prensipler bağlamında, “devrim ihracı” doğası gereği yayılma potansiyeli bulacak ve prensiplerinin yarattığı çekim gücü ölçüsünde çevre ülkelerde yayılarak devrimci hareketlere ilham kaynağı olacaktır¹⁰⁹. Nitekim İran İslam Devrimi yapıldıktan sonra devrimin Suudi Arabistan, Irak, Bahreyn ve diğer ülkelerde bir heyecan yarattığı ve yerel ayaklanma şeklinde cereyan eden bazı denemelerin, İslam Devrimi’nin küresel bir iddia ortaya koymasıyla beraber “*sudur-ı inkılâp*” yani devrim ihracı şeklinde bir proje olarak ortaya çıktığı değerlendirilmektedir.

Devrim ihracıyla ilgili olarak diğer ülkelerde fiziki bir devrim hedefleyen, “*fiziki bir devrim ihraç etmekle*” beraber, yalnızca devrimin değerlerini ön plana çıkaran bir “*kültürel devrim ihraç etmek*” şeklinde ikili bir ayrıma gidilmektedir. Devrimin fikri altyapısının, öğretilerinin ve söylemlerinin hedef coğrafyalara açıklanarak bu ideolojik birikimin yayılması olarak adlandırılan kültürel devrim ihracı, İran dış politikasında potansiyel tüm imkânların kültürleştirilerek “*kültür eksenli bir devrim ihracı*” anlayışını ortaya koymaktadır. Kültürel devrim ihracıyla açıklanmak istenen şey, tüm sert güç unsurlarının dışlandığı ve öteki olarak görülen kitleleri, yumuşak gücünün ana

¹⁰⁷ Kosrokhavar, Farhad, Roy, Oliver, İran: Bir Devrimin Tükenişi, Metis Yayınları, İstanbul. 2000 s.38

¹⁰⁸ Gündoğan, a.g.e s.175

¹⁰⁹ Arı, a.g.e. (2014) s,437

ekseni olan kültürel davranışlar ile devrimin gerçekleştirildiği İran'dakine benzer davranış birlikteliğine sevk etmektedir¹¹⁰.

İran İslam Devrimi, geliştirmeye çalıştığı birçok yumuşak güç unsurunu esas olarak tüm dünya coğrafyalarına yaymak yerine zaten geçmişte etki alanında olup da bugün etkisini kaybettiği veya etkisinin azaldığı kendi dilini konuşan Farisi coğrafya ile aynı inanç sistemini paylaştıkları İslam coğrafyası ve Şii çevrelerde yaymaya çalışmaktadır. İran'ın devrim ihracı çalışmalarında İslamlaştırma, Şiileştirme ve Fars medeniyetini küresel ölçekte tanıtmaya faaliyetlerinde yumuşak güç unsurlarını kullanırken, daha çok Müslümanları, Şiileri ve Fars coğrafyasını muhatap almaktadır.

İran'ın yumuşak güç unsurlarından Şiiliği ön plana çıkardığında İslam dünyasının geri kalanını, Fars kültürünü ön plana aldığı anda ise Şiileri karşısına alma problemiyle karşı karşıya kalacağı iddia edilmektedir¹¹¹. Ortadoğu'da çoğunluğu oluşturan Sünnilerle Şiiler arasında yaşanan gerginlik ve Arap-Şiiler ile İran-Şiileri arasındaki İranilik meselesinin yaratmış olduğu güven sorunsalı bir arada değerlendirildiğinde, İran'ın yumuşak güç unsuru olarak değerlendirdiği iki materyal aynı zamanda İran'ın yumuşak karnı ve yumuşak gücünü sınırlandıran bir zaaf olarak ortaya çıkmaktadır.

İran Devrimi, İslam adına gerçekleştirdiğinden tüm insanlığa gönderilen cihanşümul bir dinin sadece bir ülkede sınırlı kalamayacağı bu sebeple de devrimin mesajlarının da tüm insanlığa ulaşmasının gerekliliğinin devrim ihraç çabasının en temel sebeplerinden biri olduğu kabul edilmektedir. İranilikten öte anlam taşıyan İslami bir hareketin mesajının da evrensel olmasının gerekliliğinden yola çıkılarak devrimin Şii özelliğinin vurgulanması yerine Sünni-Şii kardeşliğine vurgu yapılarak yekvücut bir Müslüman kimliği ile İran'ın yumuşak gücünün zaaflarının önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

¹¹⁰ Yeğın, a.g.e s. 18

¹¹¹ Yeğın, a.g.e s. 20

Müslüman kimliğini ön plana çıkararak İran'ın, bu davranışıyla aslında Arap dünyasında din dışında varlık gösterebileceği başka bir araca sahip olmadığı da iddia edilmektedir. Bu özelliğinden yola çıkarak aslında “*Kâbe’yi yıkmaya gelen Ebrehe’nin ordularını yok etmek için yukarıdan taş atan eabil kuşunun vazifesini gördüğü*” algısını yaratarak, bir dini aktör imajı çizmeye çalışan İran, Ortadoğu’nun sorunlarına dini bir bakış açısı getirerek İslam’ın hamiliğine soyunmaktadır¹¹².

Şah rejimi gibi bölgede süper güçlerin jandarmalığını yapan ve uluslararası sistemle uyumlu çalışan bir yapının yıkılması sonrası kurulan İran İslam Cumhuriyeti için, dış dünyadan izole ve güvenlik endişesinin hâkim olduğu bir durum ortaya çıktığı bilinmektedir. Dış dünyanın düşman olarak algıladığı, gayrimeşru ilan edilen ve yalnızlığa itilen bir devlet için, güvenlik endişesi başlı başına bir devrim ihracı nedeni olarak değerlendirilmektedir. İzolasyon, devletler için sürdürülebilir bir durum olmadığından komşu devletlerde var olan monarşik yapıların, diktatörlüklerin yıkılarak devrim ideolojisine yakın İslami rejimler kurulması fikri, devrim ihracının ilk amacı sayılabilecektir. Sistemdeki müstebkir devletlere başkaldırısında ittifak kurabileceği Rusya, Çin gibi ülkeler ve mustazaf halklarla oluşturulacak stratejik birliktelikler, hem bu güvenlik endişesini ortadan kaldıracak hem de devrim ihracının bir diğer gerekçesi sayılacaktır.

Böylelikle devrim ihracı çabalarının birinci amacının İslami düşünce ve ideallerin yayılmasıyla diğer İslam ülkelerinde benzer rejimlerin kurulması, ikinci amacının İran’ın güvenlik endişesi ile çevre güvenliğinin sağlanması üçüncü ve evrensel amacının ise İslami esaslara dayanan bir dünya düzeninin kurulması olduğu değerlendirilmektedir.

Devrim ihracında kullanılan araçlar ise barışçıl ve şiddete dayanan araçlar şeklinde açıklanmaktadır¹¹³. İran-İrak savaşı ile Lübnan’daki Şii-Emel

¹¹² Şahin, Mehmet, İran’daki Devrim, Sonuçları İtibariyle Devrim Değil Darbedir, Edit: Sercan Zorbozan, İran Tarihin Kavşağında Açık Hedef, Profil Yayınları, İstanbul, 2013s,13

¹¹³ Gündoğan, a.g.e s.184

ve Hizbullah'a destek olması için devrim muhafızlarının bölgeye gönderilmesi sert güç ile devrim ihracı çabası olarak kabul edilmektedir¹¹⁴. İslami Davet Örgütü (Sazman-ı Tebligat-i İslami), Hüccetiye Medresesi, Endişe Vakfı ve Farabi Vakıflarının kurulması ise barışçıl propaganda faaliyetleriyle devrim ihracı ve yumuşak güç geliştirme çabası olarak değerlendirilmektedir¹¹⁵.

Konferanslar, toplantılar ile İslam inancını yayma, İslam ülkelerinden gelen öğrencileri eğitme, kitap, gazete ve dergi hazırlamak suretiyle bunları yabancı ülkelerde dağıtma yine İslami mesajları film ve belgeseller hazırlayarak diğer ülkelere dağıtma fikri, devrim ihracını barışçıl araçlarla yayma çabası olarak görülmektedir. Ayetullah Humeyni'nin, Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Gorbaçov'a mektup göndererek onu İslam dinine davet etmesinin ise modern devletlerarası münasebetlerde ilk defa görülen barışçıl propaganda faaliyeti olduğu ve bunun farklı bir yumuşak güç geliştirme çabası olduğu değerlendirilmektedir¹¹⁶.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, İslam ülkelerinde yönetimlerin devrilmesi girişimi olarak algılanan Humeyni'nin İslam birliği projesinin rafa kalktığı bir sürece girilmiştir. Rafsancani dönemiyle “*ne Doğu ne Batı*” söylemi yerini, yumuşama süreciyle birlikte “*hem Doğu hem Batı*” ilkesine bırakmıştır. Humeyni çizgisinin dışına taşacak söylemlerle, bu anlamda “*devrim ihracı*” politikasından kısmen vazgeçilerek “*bölgesel işbirlikleri*” arayışına girildiği anlaşılmaktadır¹¹⁷. İran'ın yalnızcılık politikasından ayrılarak geçmişe perde çekme ve Batı ile bütünleşme arzusunun ise ABD'den olumlu bir karşılık bulmadığı da görülmektedir.

Hatemi'nin, Cumhurbaşkanı seçilmesiyle Sovyet Rusya'da Stalin sonrası Kuruşcev'in “Stalinsizleştirme” sürecinin bir benzeri olan “Humeynisizleştirme” süreci olarak adlandırılacak bir dönemin yaşanıp yaşanmayacağı sorusunun gündemi meşgul ettiği görülmektedir. Hatemi'nin,

¹¹⁴ Lübnan Devleti Şii Siyasi Partisi Hizbullah: Bkz, <http://www.mfa.gov.tr/lubnan-kunyesi.tr.mfa>

¹¹⁵ Gündoğan, a.g.e s.187

¹¹⁶ Gündoğan, a.g.e s.188

¹¹⁷ Adıbelli, a.g.e. s. 91

Humeyni'nin mirasına ihanet ettiğini savunan muhafazakâr çevreler, liberalleşme hareketlerinden ve demokrasiden korktukları için Humeyni sonrası “*Velayeti Fakih*” makamını işgal eden Ayetullah Hamaney'in, Hatemi'yi görevden azletmesini bekledikleri anlaşılmaktadır. Fakat Hamaney'in halkoyu ile seçilen bir cumhurbaşkanını azletmeyi uygun bulmadığı bilinmektedir. Rafsancani'nin Cumhurbaşkanlığı döneminde, iç baskılar ve dışarıdaki yaşanan gerçeklik bağlamında dış politikada yeni bir tanıma ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Gerek Hatemi'nin gerek Ahmedinejat'ın dış politikayı, ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda ulusal çıkarlarına ve kendi dünya görüşlerine yakın çizgide belirledikleri ve bu anlamda dış politikada radikal değişikliklerin yaşandığı değerlendirilmektedir¹¹⁸.

Hatemi'nin, aktif bir dış politika izleyerek Tokyo, Madrid, Paris ve Moskova'yı ziyaretle başladığı süreçte Zola, Victor Hugo gibi sanatçı kabirlerini ziyaret ettiği, sonrasında medeniyetler arası diyalog konferansı düzenleyerek AB üyesi ülkelerden gelen İnsan Hakları delegasyonunu kabul ettiği bilinmektedir¹¹⁹. 1999 yılında Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad ile görüşerek bölgesel ittifakı tazelediği gibi, Suudi Arabistan'a düzenlediği tarihi ziyarette güvenlik anlaşması imzalayarak bölgesel güvenliğini artırmaya çalışan Hatemi'nin, dış politikada Rus ve Çin kartını da kullanmaktan çekinmediği anlaşılmaktadır. Ruslardan silah alırken, Çin ile de Uygur Müslümanlarının haklarını koruma amaçlı temaslar yürüttüğü, bu sayede Uygur Müslümanlarının hamiliğine soyunduğu anlaşılmaktadır¹²⁰.

İran'ın, bir yandan yatırımcıları ülkeye davet ederken bir yandan da kesintiye uğrayan diplomatik ilişkilerini yeniden kurmak için farklı hamleler yaptığı görülmektedir. Bu hamlelerin bir çıktısı olarak değerlendirilebilecek olaylar izlendiğinde; BM'nin, İran'ı insan haklarını ihlal eden ülkeler

¹¹⁸ Haghgoo, Javad, Zahed Ghaffari Hasjin, Mohammad Aghaei, A Rewiew of the Turnaround in Iranian Foreign Policy During Prezident Hassan Rohani's Administration, Journal of History Culture and Art Research Vol. 6, No. 3, June 2017 p, 260

¹¹⁹ Arı, a.g.e. (2014) s,442

¹²⁰ Adıbelli, a.g.e. s. 94

listesinden çıkardığı, Dünya Bankası'nın da ABD onayı olmaksızın tıbbi hizmetlerde ve alt yapıda kullanılmak üzere İran'a 232 milyon dolar borç verdiği görülmektedir. İran'ın yumuşak gücünü bu denli etkin kullanmaya başladığı aynı dönemlerde ise Şirin Ebadi'nin Nobel Barış Ödülü almasının toplumsal yaşamda cinsiyet ayrımcılığının önüne geçilecek bir adım olarak görüldüğü, bu sayede kadın hakları savunuculuğunun öne çıktığı değerlendirilmektedir. Bu süreçte devlet gelirlerinden tiyatro ve kültür merkezlerine bütçe ayrılırken, günlük gazete sayısının, dergi ve basılı kitap sayısının nicel olarak arttığı ayrıca uluslararası düzeyde ödüller alan İran sinemasının revaç bulduğu gözlemlenmektedir¹²¹.

İran Devrimi ve İran dış politikasında, Şii akidesine ait en önemli olay olarak kabul edilen Kerbela vakası özel bir yer kaplamaktadır. Kerbela trajedisi ile bağlantılı olarak "*her gün aşura her yer Kerbela*" anlamında kullanılan "*külli yevmin aşura külli arzin Kerbela*" sloganı ile İslam âleminin ve ezilmiş tüm halkların acılarını ortak bir payda olarak gören Mahmut Ahmedinejat İslam dünyasının liderliği hedeflemiştir. Ali Şeriatî çizgisine kayan, Şiiğin İslam'ın sol yorumu olduğu düşüncesini öne çıkaran ve Sosyalist Hugo Chavez ile aynı platformda buluşabilen dünya görüşü ile muhafazakâr kanadın da desteğini alan Ahmedinejat, Hatemi'den sonra Cumhurbaşkanı seçilmiştir¹²².

İnşaat mühendisi olan Ahmedinejat'ın, ABD Başkanı Bush'un, İran'ı "*şer eksenli*" olarak ilan ettiği bir uluslararası konjonktürden yararlanarak İsrail karşıtı, saldırgan ve sert bir dış politik anlayışla, kendince devrimdeki eksen kaymasını düzeltmeyi hedeflemiştir. Dünyada kaos ne kadar artarsa Mesih o kadar çabuk zuhur eder inancına sahip olan ve marjinal kabul edilen "Hüccetiye topluluğuyla" bağlantısı olduğu öne sürülen Ahmedinejat'ın, kayıp imamın tekrar ortaya çıkacağına inanılan ve her yıl milyonlarca Şii'nin ziyaret ettiği Jamkaran camisinin yapımını fonlaması bu bağlantıyı destekleyen bir hamle olarak görülmektedir. Ahmedinejat'ın "*Ekonomik, kültürel ve siyasi politikalarını Mehdi'nin dönüşü üzerine tanımlamalıyız*" söyleminin de

¹²¹ Adıbelli, a.g.e. s. 95

¹²² Adıbelli, a.g.e. s. 97

Mehdi'nin dönüşüne yol açma amaçlı saldırgan ve sert bir dış politik anlayışının fikri alt yapısı olduğu öne sürülmektedir¹²³.

Ahmedinejat'ın en önemli başarısının ise İran'ın, 2005 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü'ne gözlemci üye yapılması olduğu kabul edilmektedir. İran'ın Güney Asya Bölgesel İşbirliği (SAARC) örgütünde gözlemci üye olması ve Asya İşbirliği Diyalogu Platformu gözlemci üyeliği için sarf ettiği çaba da yumuşak güç geliştirme açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur¹²⁴. Ahmedinejat'ın devrim ihracı politikası yerine, günün gerçeklerine uygun ve ayakları yere basan, jeopolitik işbirliğine dayanan bir dış politik anlayışı benimsediği görülmektedir. İran'ın yenedünya düzeninin bir parçası olmasını hedefleyen Ahmedinejat, muhafazakâr geleneklere bağlı fakat İran Devrimi'nin temel dinamiklerinin ötesinde Avrasyacı bir anlayışla ülkeyi dışa açarak, Rusya, Çin, Venezüella, Suriye ve Türkiye gibi ülkelerin birlikteliğine dayanan bir blok oluşturmaya gayret göstermiştir. Dindar bir kişilik olmasına rağmen dini parametreleri ve mezhebi aidiyetlerini hiçe sayarak Türkiye'de Sünni bir toplulukla cuma namazı kılması yine Venezüella lideri Hugo Chavez'in cenaze törenine katılması da bu politikanın bir yansıması olarak değerlendirilmektedir¹²⁵.

İslam Devrimi sürecinde Humeyni'nin yakınında bulunan, akademik ve diplomat kimliği ile tanınmış bir devlet adamı olan Hasan Ruhani, Ortadoğu'nun çalkantılı zaman dilimi olan 2013 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle bu görevi devralmıştır. Eski Cumhurbaşkanlarından pragmatik Rafsancani ile reformist Hatemi'nin desteğini alan Ruhani, temel dış politika hedefi olarak İslam Cumhuriyeti'nin uluslararası camiadaki imajını değiştirmeyi, Tahran'ın bölgesinde etkili bir güç olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Ruhani, Ahmedinejat'tan farklı olarak İran'ın, bölgesel ve küresel düzeyde etkisini arttırmasının yolunun ekonomik

¹²³ Adıbelli, a.g.e. s. 102

¹²⁴ Adıbelli, a.g.e. s. 98

¹²⁵ Adıbelli, a.g.e. s. 106

iyileştirmelerden geçtiğini belirtmektedir¹²⁶. 80 milyonluk nüfusu, iç pazarı ve bu pazarı oluşturan yükseköğrenim görmüş iş gücünü harekete geçirmek, İran ile Ortadoğu ve Batı arasında kültürel ve ekonomik köprü vazifesi görececek olan diasporasının desteğini kazanarak nükleer program sorununun çözümünü sağlamak, Ruhani döneminin temel politik hedefleri olarak ifade edilmektedir¹²⁷.

İran'dan bahsedilirken aslında önemli bir geçiş güzergâhında bulunan ve dış politikası tecrübelerle yoğrulan, esnek ve çok bilinmeyenli hamleleri yapabilen bir “*Acem Diplomasından*” söz edilmektedir. Napolyon’un “*coğrafya, dış politikayı belirler*” sözüyle anlamını bulan 2000 yılı aşkın bu “*Acem diplomasi*” geleneğinin Arap ülkeleriyle veya 250 yıllık tarihi olan Amerika’nın diplomasi geleneğiyle kıyaslanamayacağı değerlendirilmektedir. Bu sebeple İran’ın tecrübeleriyle harmanladığı farklı yumuşak güç enstürümanlarına sahip olmasının bir de “*Acem diplomasi*” geleneği açısından irdelenmesi gerekmektedir.¹²⁸.

2.4. İran’ın Ortadoğu’daki Etki Alanı: Şii Reel Politikası ve Şii Hilali

Coğrafi alandaki etkileşimleri ve bunlardan kaynaklanan güç mücadelesini inceleyen “jeopolitik”, topraklar ve topraklarda yaşamakta olan insanlar üzerinde etkide bulunabilme ve iktidar kurabilme rekabetiyle ilgili tüm konuları kapsamaktadır¹²⁹. “Reel politik” ise tüm bu iktidar kurma rekabetinde hükümet yahut devlet politikalarının ahlaki kaygılardan arındırıldığı, siyasal kararların gücün gereklerine göre ayarlandığı ve yegâne ölçünün başarı olduğu sonuç endeksli bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir.

İran İslam Cumhuriyeti’nin, Şiiliği anayasasında devletin resmi mezhebi kabul ederek dünya Müslüman nüfusunun onda birine tekabül eden Şii coğrafyasında dünyadaki tüm Şiiilerle ilgili politik eylem ve söylemlerde

¹²⁶ Djalili Reza-Muhammed-Kellner Thierry, 100 Soruda İran, Çev. Reşat Uzmen, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul. 2017, s. 132

¹²⁷ Adıbelli, a.g.e. s. 126

¹²⁸ Şahin a.g.e.(2013) s,14

¹²⁹ Sevim, Cenk, Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik, Seçkin yayınları, Ankara, 2015, s,22

bulunarak bir dış politika dili oluşturmaktadır. İran bu Şii nüfus aracılığıyla Ortadoğu siyasetini etkilemeye çalışırken kullandığı tüm politik argümanlar “*Şii reel politiği*” çerçevesinde değerlendirilmektedir¹³⁰.

İran’da başlayan ve Suriye, Lübnan, Ürdün, Irak, Kuveyt, Katar, Bahreyn, Yemen, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan’ı da içine alan coğrafyadaki Şii nüfusunu ifade eden “*Şii hilali*” kavramı ilk kez Ürdün Kralı Abdullah tarafından 2004 yılında uluslararası ilişkiler literatürüne sunulmuştur. Arap dünyasından İran’ı ilk tanıyan ve destek veren ülke olan Suriye’deki “Esed hanedanlığı uzmanı” olarak ifade edilen Patrick Seale, bölgedeki Şii ittifakını açıklamaya çalışırken Hafız Esed ile ittifak kuran devrimci İran rejiminin bu bölgesel ittifakının “*Camp David dünyasını çevreleme*” politikası güttüğünü ifade etmektedir. Bu şekilde yapılan bir değerlendirmeye dolaylı bir Şii hilali kavramından bahsedildiği anlamı ortaya çıkmaktadır¹³¹.

Görüldüğü üzere daha çok Basra Körfezi’ni çevreleyen, petrol ve doğalgaz kaynakları açısından zengin bir coğrafyada konumlanan Şiiilerin sadece Ortadoğu değil tüm dünya açısından da jeo-stratejik bir öneme sahip oldukları bilinmektedir. Bölgesel anlamda Şii karakterinin dışında ekonomi, asker ve nüfus anlamında körfezin en büyük devleti olduğu ifade edilen İran’ın gerçekleştirdiği devrimle genel olarak “*Şii hilali*” olarak kavramsallaştırılan Şii kuşağını özel olarak da Körfez ülkelerini oldukça etkilediği düşünülmektedir.

2.4.1. Irak

Hz. Hüseyin’in şehit edildiği, birçok Şii din adamının mezarlarının bulunduğu ve Şiiilerce kutsal mekân sayılan Kerbela, Necef, Basra gibi şehirlere ev sahipliği yapması vesilesiyle Irak, Şii Mezhebinin gelişimi açısından dünyadaki en önemli ülke olarak kabul edilmektedir. Toplumsal doku anlamında nüfusun % 60’ını Şiiiler, % 20’sini Sünni Araplar, % 17’sini

¹³⁰ Gündoğan, a.g.e s.192

¹³¹ Korkmaz, a.g.e. s. 45

Kürtler ve geri kalan % 3-5'lik nüfusu ise Şii ve Sünni Türkmenlerden oluşmaktadır¹³².

İran'daki din âlimlerinin çoğunun yetiştiği Necef kenti ise Kum kentinin kurulmasında önemli bir görevi ifa etmiştir. Irak Baas rejiminin İran Devrimi sonrası Kerbela anma etkinlikleri akabinde gelişen olaylardan sonra ülkedeki Şii liderleri idam etmesine, Irak'ta da benzer bir devrimin gerçekleşebilmesi endişesinin sebep olduğu düşünülmektedir. İran'ın, Irak'ta bir Şii devlet kurma arzusu ve ihtimali Irak devletince kendi içişlerine müdahale olarak değerlendirildiğinden, yaşanan tüm gelişmelerin 8 yıl sürecek İran-İrak savaşına da alt yapı teşkil ettiği kabul edilmektedir. İran'ın Şiiler üzerinden sert güçle yayılma hedefi Irak'ta engellenmişse de Şii-Sünni geriliminin bitmediği görülmektedir. Saddam Hüseyin'in, Ayetullah Humeyni ve Şiilere olan kinini 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmesine gerekçe gösterip Iraklı Şiileri bu savaşta cephe önüne sürerek ABD eliyle öldürülmelerini sağladığı, kendisi açısından bu dış yenilgiyi bir iç zafere dönüştürdüğü de iddia edilmektedir¹³³.

İrak'ta genel olarak devrim taraftarı Şiiler bulunmakla beraber sürdürülen sistematik sindirme hareketleri, Arap Milliyetçiliğinin laikleştirici etkisi ve apolitik Şii inancı müntesiplerinin çoğunluğu oluşturmaları dolayısıyla İran Devrimi'nin ve Şii reel politiğin etkisinin bu ülkede sınırlı kaldığı değerlendirilmektedir. İran, genel olarak Irak'ın toprak bütünlüğünü veya olası bir parçalanmada güney Irak'ta kurulma ihtimali olan İran uydusu bir Şii devletçik kurulması ihtimalini Şii reel politiği açısından olumlu değerlendirmektedir. İran, Ortadoğu'nun artık eski haline dönmeyeceğini öngörerek kendine yeni bir yol haritası belirlerken parçalanmakta olan siyasi coğrafyalarda ortaya çıkacak olan yeni düzende Şii Müslüman nüfusun egemenlikleri ile Şiilik üzerinden etkinlik kurmaya çabalamaktadır. Bu sebeple Suriye ve Irak'ta kendine yakın iktidarları koruyarak veya tam tersi diğer bölge ülkelerdeki Şii gruplara yönelebilecek tehditlere de engel olarak bu ülkelerin

¹³² Arı, a.g.e. (2014) s,462

¹³³ Gündoğan, a.g.e s.195

dağılmasını engellemeye çalışmaktadır. İran'ın böylece kendi toprak bütünlüğüne kast edebilecek benzer gelişmelerin de önüne geçerek kurulan bu yeni düzende kendisine geniş bir coğrafyada hareket etme şansı sunacak bir dış politika geliştirmektedir.

2.4.2. Suudi Arabistan

Suudi Arabistan'ın, 1744 yılında Nejd (Deriyye) emiri Muhammed İbn'ül Suud ile Muhammed İbn'ül Abdulvahhap arasında gerçekleşen bir anlaşma ile Vahhabi inancına dayalı bir devlet olarak kurulduğu bilinmektedir¹³⁴. Günümüzde yaklaşık 3 milyon Şii'nin yaşadığı 27 milyon nüfuslu Suudi Arabistan, İran Devrimi'nin ilk döneminde “bekle ve gör” politikası izleyerek dönemin Veliahdı Fahd aracılığı ile devrim liderliğine saygı duyduğunu ve tebriklerini ilettiği belirtilmektedir¹³⁵.

Suudi Arabistan'ın, İran Devrimi'nin önemli mesajlarından olan monarşi karşıtlığı, müstekbir ülkelerle geliştirilen güçlü ilişkilere karşı olan tepkisi ayrıca Şii'lerde var olan Vahhabilik karşıtlığı gibi sebeplerle İran Devrimi'nden en çok rahatsız olan ülkelerden biri kabul edilmektedir. Vahhabiliğin Şii karşıtı söylemleri, hac döneminde İranlı hacıların kutsal topraklarda sergiledikleri politik tavırlar ve hac olaylarının Suudilere yaşattığı tecrübe, bununla birlikte ABD ile yakın askeri ve ekonomik bağlar kurulması ve bu durumun İran'da oluşturduğu tepki benzeri gerekçeler Suudilerin İran'a karşı tedbirli davranmasına neden olmaktadır¹³⁶.

2.4.3. Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri

Görece toplumunun fakir kesimlerden müteşekkil olan Şii'lerin nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu fakat yönetimin Sünnilerde olduğu bir ada ülkesi olan Bahreyn Krallığı gerek Şii potansiyeli gerekse zengin petrol rezervleriyle

¹³⁴ Arı, a.g.e. (2014) s,488

¹³⁵ Uygur, Hakkı. İran ve Arap Baharı Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı Analiz, Mart 2012 s.10

¹³⁶ Gündoğan, a.g.e s.197

İran Devrimi'nin iştahını kabartmaktadır. Umman ve Kuveyt arasında konumlanan ve bağımsızlığını kazanıncaya kadar İngiltere sömürgesi konumunda olan 7 emirlik (Abu Dabi, Dubai, Acman, Şarja, Fuceyre, Ümmül Kayvan ve Ra's el-Hayma) ise 1971 yılında Birleşik Arap Emirlikleri Federasyonunu kurarken Katar ve Bahreyn bu oluşumun dışında kalmayı tercih etmiştir¹³⁷.

Geçmişten beri bu adayı kendi toprağı olarak kabul eden İran, devrim ihracı açısından Bahreyn'i potansiyel etki alanı olarak kabul etmektedir¹³⁸. İran'ın adadaki Şii nüfus üzerinden yürüttüğü yoğun propaganda faaliyetleri nedeniyle yaşanan Şii hareketliliğı, uzun vadede Bahreyn yönetiminin Suudi Arabistan ve ABD'ye daha bağımlı hale gelmesine sebep olmuştur¹³⁹. Suudi Arabistan'ın özellikle 2003 yılında Irak'ta yaşanan ABD işgali sonrası Şiilerin yönetimi ele geçirmesiyle artan İran etkisinden endişelendiğı bu sebeple Arap Baharı akabinde Bahreyn'de yaşanan olaylara direkt ve sert müdahale ederek konunun kendisi açısından önemini tüm dünyaya gösterdiğı bilinmektedir¹⁴⁰.

Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde (BAE) ise Şiilerin, azınlıkta olmalarına rağmen İran'ın bu iki ülkeyle geliştirdiğı yoğun ticari ve ekonomik ilişkiler dolayısıyla etkin bir konumda olduğı fakat Şiilerin edindikleri yüksek refah seviyesi nedeniyle dini hayatlarını özgürce yaşayabilmeleri dolayısıyla radikal siyasi arayışlara girmedikleri ifade edilmektedir¹⁴¹.

2.4.4. Afganistan

Coğrafi ve jeopolitik konumu ile bölgesel ve küresel güçlerin odağında olan Afganistan, İran'ın kendisiyle olan tarih, kültür ve dil birliğı, mezhebi yakınlık ve % 20'lik Şii nüfusu ayrıca Asya'ya açılan kapısı olması münasebetiyle İran'ın kültürel bir parçası olduğı değerlendirilmektedir¹⁴². İran

¹³⁷ Arı, a.g.e (2014) s, 509

¹³⁸ Arı, a.g.e.(2014) s,519

¹³⁹ Gündoğan, a.g.e s.199

¹⁴⁰ Uygur, a.g.m s.11

¹⁴¹ Gündoğan, a.g.e s.200

¹⁴² Yeğın, a.g.e s. 77

İslam Devrimi'yle aynı döneme denk gelen Afganistan'daki Komünist Devrim'in iki ülke ilişkilerinde bir kırılmaya sebep olduğu, Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesiyle yaklaşık 3 milyon Afganlının İran'a sığındığı, İran'ın ise bu süreçte Afgan mücahitlerine büyük destek verdiği bilinmektedir. Taliban'ın devrilmesiyle beraber ise uzun zamandır bölgeye yaptığı yatırımların karşılığını alma zamanı gelen İran, ülkenin her alanda inşası ve dizaynında önemli roller üstlenecek bölgesel bir aktör konumuna gelmiştir.

İran, Afganistan'da yumuşak güç geliştirirken dört farklı dış politik yaklaşımdan beslenmektedir. Jeopolitiği temel alan yaklaşımda, hükümetler değişse de ilişkileri iyi seviyede sürdürmenin önemi üzerinde durulmakta hâlihazırda en kabul gören yaklaşım olduğu bilinmektedir. İran ile var olan kültürel ve mezhebi bağları göz önünde bulunduran Şii-Hazarlar ve ortak Fars dilini konuşan Tacikler üzerinden yürütülen İranilik yaklaşımı da bir diğer dış politik manevra alanı kabul edilmektedir.

Afganistan'da Milli-İslami bir medeniyet eksenini kurarak veya Rusya, Hindistan ve Çin gibi Asya ülkeleriyle bir koalisyon tertipleyerek ABD gibi düşmanların Afganistan'da güçlenmesinin önüne geçme çabaları da diğer bir jeo-stratejik yaklaşım ve dış politik araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Afganistan'ın istikrarı ve kalkınması amacıyla ekonomik nüfuz kullanılarak ulaştırma, sağlık, enerji ve eğitim konularında verilecek desteklerle Afganistan'ın kabiliyetlerini ortaya çıkarıp sorunlarından arındırılmış bir devlet inşasını sağlayacak jeo-ekonomik yaklaşım ise diğer yaklaşımları destekleyici bir dış politik enstrüman olarak düşünülmektedir¹⁴³.

İran, alt yapı ve üst yapı yatırımlarıyla Afganistan'ı ihya ederken özellikle Afganistan, Hindistan ve Orta Asya'yla ticaretine katkı sunacak Çabahar Limanı'nı 2017 yılında hizmete aldığı, özellikle Afganistan'ın İran'a en yakın kenti olan Herat'ı, elektrik, otoyol ve demiryolu yatırımlarıyla destekleyerek kalıcı projeleri hayata geçirdiği belirtilmektedir¹⁴⁴. İran, istikrarlı

¹⁴³ Yeğin, a.g.e s. 79

¹⁴⁴ Yeğin, a.g.e s. 82

bir Afganistan sınırı yaratarak, hem Afganistan ilişkilerini hem de kendi iç siyasetini etkileyecek bir potansiyeli harekete geçirmeye çalışmaktadır.

İran'ın Afganistan'a yönelik yardım faaliyetlerini "İmam Humeyni İmdat Komitesi" eliyle yürütürken bu komite Şii nüfusun yoğun yaşadığı birçok ülkede faaliyet göstermektedir. Bu komite yalnızca bir hayır kurumu olmayıp İran'ın politik ve mezhebi amaçlarını gerçekleştirmek üzere hareket eden bir yapı şeklinde kurulmuştur. İran, bu yardımlarını aracısız ve doğrudan mağdur kitlelere ulaştırarak bu kesimleri kendi siyasi taraftarı haline getirmekte, yapılan bu yardımlar ve yatırımlar ile 30 bin Afganistan vatandaşına direkt ulaşip onları nüfuzu altına almaya çalışmaktadır. Ülkenin ekonomik olarak kalkınması ve ilerlemesi ile birlikte İran'da yaşamak zorunda olan 3 milyon mültecinin geri dönmesini sağlayacak bir ortamın oluşturulmaya çalışılmaktadır¹⁴⁵. İran'ın Afganistan politikasını sadece Şiilik ve Farsilik üzerinden açıklamanın yeterli olmayacağı, etnik, dini, tarihi, ekonomik ve coğrafi bağlar dolayısıyla politikaların İran'ın güvenliğiyle yakından ilgili olduğu değerlendirilmektedir.

2.4.5. Azerbaycan

İran'da Şiilik-Türklük ilişkileri değerlendirilirken, uzun yıllar genellikle Türk soyundan gelen hanedanlarca yönetilen İran nüfusunun bugün de yaklaşık % 25'ini Azeri Türklerinin oluşturduğu unutulmamalıdır. Nüfusunun % 75'i Şiilerden oluşan Azerbaycan'ın ise İran ile arasında resmi olarak bir toprak mücadelesi olmamakla beraber Azerilerin yoğun yaşadığı İran'ın Tebriz merkezli kuzey bölümü Azerbaycanlı Azerilerce Güney Azerbaycan olarak kabul edilmekte, bu durum İran açısından temkinli bir politika izlenmesine yol açmaktadır.

Azerbaycan'da yükselen Türk-Azeri milliyetçiliği ve Azeri-Şiilerinin Rusya ve Türkiye etkisiyle laik ve Batılı yaşam tarzına artan ilgileri İran Azerilerinde bir çekicilik meydana getirmektedir. İran'ın Rusya ile olan

¹⁴⁵ Yeğın, a.g.e s. 86

stratejik ilişkileri de değerlendirildiğinde İran-Azerbaycan münasebetlerinde Şii eksenli bir politika yerine daha pragmatik bir dış politika tercih edilmektedir. İran, 1988 yılı ve sonrasında Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan ve Dağlık Karabağ sorunu ile bir kısım Azerbaycan toprağının Ermenistan tarafından işgali ile sonuçlanan olaylarda, Ermenistan'dan yana bir politik tavır sergileyerek İran Azerilerinin tepkilerini çektiği, bu durumun Azerbaycan-İran ilişkilerinde soğumaya neden olduğu bilinmektedir¹⁴⁶.

İran'ın petrol ve diğer enerji gelirleri, kendisine yönelen yaptırımlara karşı bir kalkan vazifesi görürken, komşuları üzerinde hatta onun da ötesinde bir alanda kendisine yumuşak güç enstrümanı olarak da hizmet etmektedir¹⁴⁷. İran, pragmatik olarak enerji konusunu ön planda tuttuğu bu süreçte Kafkasya bölgesinde Rusya-Ermenistan ile birlikte ABD-Türkiye-Azerbaycan karşısında dengeleme politikası geliştirmektedir. Batı etkisindeki Azerbaycan'ın orta vadede İran nüfuzuna giremeyeceği varsayımıyla İran bu noktada yumuşak güç unsurlarına çok fazla başvurmamaktadır.

2.4.6. Lübnan

Lübnan'ın türdeş olmayan toplumsal yapısının ulusal birliğinin önünde en belirgin engel olduğu düşünülmektedir. Lübnan Dağı bölgesinde yaşayan Maruniler'in nüfusun % 30'unu, Şuf Dağı bölgesinde yaşayan ve Müslüman nüfus içinde sayılan Dürziler'in, Sünniler'in ve Güney Lübnan'da yaşayan Şiiler'in nüfusun % 50'sini, Grek-Katolik ve Ortodoksların nüfusun % 10'unu, yine Katolik Ermenilerin nüfusun % 5-10'luk kısmını oluşturmaktadır. Farklı din ve mezhepten insanların yan yana yaşadıkları toplum yapısı, parlamenter demokratik devlet yapısı ve etkin siyasal gücü elinde bulunduran ailelerin kurduğu feodal bir zihniyete sahip olan Lübnan, Ortadoğu'nun en ilginç ülkesi olarak dikkatleri üzerine çekmektedir¹⁴⁸.

¹⁴⁶ Gündoğan, a.g.e s.203

¹⁴⁷ Şen, Gülriz. Devrimden Günümüze İran'ın ABD Politikası, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2016 s,264

¹⁴⁸ Arı, a.g.e. (2014) s,96

İran'ın Şii reel politik anlamında etkisini en açık hissettirdiği ülke olan ve Şii hilalinin en önemli halkalarından biri olarak değerlendirilen tüm din, mezhep ve inanışların temsil edildiği Ortadoğu mozaiği olarak kabul edilen Lübnan, İsrail, Ürdün ve Suriye komşuluklarıyla ön plana çıkmaktadır. İsrail'e karşı mücadele eden, askeri kanadı da bulunan Hizbullah, 1982 yılında İran devriminden etkilenerek Lübnan'da Şiileri temsil eden bir siyasi parti olarak kurulmuştur. İran, Hizbullah'ı ideolojisini ihraç etmek ve Suriye rejimini desteklemesi amacıyla Lübnan'daki en etkili aracı olarak görmekte ve desteklemektedir¹⁴⁹.

İran, başta Hizbullah olmak üzere ülkedeki Şiileri askeri ve ekonomik yönden destekleyerek Şiilerin Lübnan içindeki politik ve ekonomik gücünü arttırmayı amaçlamaktadır. Hizbullah'ın bölgedeki varlığı, Suriye-İsrail mücadelesinde Lübnan topraklarının kullanılmasının önünü açmaktadır¹⁵⁰. İran'ın istek ve çıkarları doğrultusunda hareket etmeyi tek vazifesi olarak kabul eden Hizbullah, İran'ın vekâlet savaşlarındaki en önemli gücü kabul edilmektedir. Hizbullah, İran'ın çıkarları doğrultusunda kendine saldıran İsrail'i bile bir kenara koyarak gücünün ve enerjisinin önemli bir kısmını Suriye ve Irak'a harcamaktadır¹⁵¹. Kısaca İran, Lübnan'daki meşruluğunu Şiiliğin yanında Şiiliğe mensup Hizbullah üyelerinin İsrail işgaline karşı sürdürdükleri direnişten alırken, Şii mezhebi burada bir nevi kimlik vazifesi görmektedir. Arap Baharı sürecinde ise Hizbullah bu Şii kimliğini İran'ın ileri uç savunması sayılan Suriye'de oldukça etkili bir şekilde kullanmaktadır.

2.4.7. Yemen

İlk defa Hz. Ali döneminde Müslümanların egemenliğine giren ve 1918 yılına kadar yaklaşık dört yüzyıl Osmanlı egemenliğinde kalan, aslında milattan önce yaşamış olan Seba Melikesi Belkis ile tanınan Yemen, 1891 yılında İmam Yahya önderliğinde kurulmuştur. Bağımsızlığını elde ederek

¹⁴⁹ Akıllı, Kerem Lütfi, İran'ın Orta ve Güney Asya'da İzlediği Yumuşak Güç Politikası, Danışman Prof.Dr. Seyfettin Erol, Gazi Üniversitesi İİBF SBE Ankara, 31.05.2017 s,8

¹⁵⁰ Gündoğan, a.g.e s.204

¹⁵¹ Yeğin, a.g.e s. 75

1918 yılında başkentini “Sana” olarak kabul eden Kuzey Yemen, Zeydi mezhebine göre idare edilirken, başkenti “Aden” olan Güney Yemen ise 1939 yılından sonra varlığını İngiliz denetiminde devam ettirmiştir. Bu iki devlet 1990 yılında Yemen bayrağı altında birleşmiştir¹⁵². Birleşme öncesi Kuzey Yemen’de zaman zaman cumhuriyetçiler, sosyalistler ve Nasırcılar ile Zeydi-Şafii eksenli mezhep mücadeleleri görülürken, 1960’lı yıllarda Yemen, Nasır’ın Mısır’ı ile Suudi Arabistan arasında bir mücadele platformuna dönüşmüştür¹⁵³.

Yemen, mezhepsel çeşitlilik, bu mezheplerin yönetime ve kaynaklara erişiminde yaşadığı eşitsizlikler, kabileler arası üstünlük kurma mücadeleleri ve diğerini ötekileştirme, sindirme politikaları bir arada değerlendirildiğinde kalıcı bir istikrarsızlıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. “Aden Körfezi-Bab’ül Mendep Boğazı-Kızıldeniz-Süveyş Kanalı” gibi önemli bir alanı kontrol kapasitesi ve jeo-stratejik konumuyla bölgesel ve küresel aktörlerin doğrudan veya dolaylı müdahalelerine maruz kalan, bu anlamda Ortadoğu’da Sünni-Şii eksenli gerilimlerin yaşandığı diğer bir sorunlu bölge olarak Arap Baharı sürecinde de bölge politikalarını oldukça etkilemektedir¹⁵⁴. 26 milyonluk nüfusuyla Arap yarım adasının en yoksul ülkesi olarak bilinen Yemen’in, ana problem ve tehditlerinin en başta nüfusunun yüzde 40’ını oluşturan kuzeyde Saada bölgesinde yaşayan Zeydiler, İran tarafından desteklenen sayıları 200 bin dolayında olduğu tahmin edilen Husiler, Güney’in ayrılıkçı tutumu ve El-Kaide terör örgütü olduğu bilinmektedir¹⁵⁵.

Arap Baharının üçüncü durağı olan Yemen’de, 2011 yılı ocak ayında Sana’daki ayaklanmalarda göstericilerin üzerine ateş açılması sonucu 45 kişinin öldürülmesiyle, Ali Abdullah Salih yönetimi meşruiyetini kaybetmeye başlamıştır. Yemen bu dönemde güven tazelemek için çeşitli manevralarla

¹⁵² Arı, Tayyar. Geçmişten Günümüze Ortadoğu; Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı, Alfa Yayınları, Bursa. 2017 s,515

¹⁵³ Arı. a.g.e. (2014) s, 211

¹⁵⁴ Arslan, İbrahim. Yemen: İstikrarsızlaştırılan Bir Ülkede Bölgesel/Küresel Güç Mücadelesi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:1 Sayı:1, 2015, s,18

¹⁵⁵ Arı. a.g.e. (2014) s, 219

Husilerin İran ile bağlantısını gerekçe gösterip Suudilerin desteğini almaya, güney bölgelerdeki El-Kaide ve onun uzantısı terör örgütlerinin faaliyetlerini gerekçe göstererek ise ABD'nin desteğini almaya çalışmıştır¹⁵⁶. Salih'in ülkeyi tedavi amacıyla terk ederek ABD'ye gitmesiyle, Yemen için yeni bir dönemin başladığı değerlendirilmektedir. Salih'in kendi iktidarını korumak için kullandığı sorunlar, kendisinden sonra Cumhurbaşkanı seçilen Mensur El Hadi döneminde de ülke için en büyük sorun alanı olmaya devam etmiştir.

Yemen nüfusunun yüzde 40'ını oluşturan Şii- Zeydiliğin bir alt kolu ve kabile olan, yerel ve ekonomik talepleri ile adından sıkça söz ettiren Husi hareketi, 1990 yılında Hüseyin Bedrettin el-Husi liderliğinde kurulmuştur. İran Şiiliğinden ilham alan Husiler, Yemen'de imamlık rejimini kurmak istemekte ve bu anlamda Yemen hükümetinin, ABD ve Suudi Arabistan yanlısı politikalarına muhalefet etmektedir. Husiler, İran'ın devrim ihracı politikalarının pratikte uygulanmasına çalışıldığı en aktüel müttefik hareketi olarak Lübnan Hizbullah'ını örnek alırken, İran'ın siyasi gündemini de takip ederek bölgedeki önemini ve konumunu güçlendirmektedir¹⁵⁷.

Şiiliğin Carudiye koluna mensup olan Husiler, Zeydilerden farklı olarak Hz. Ali'den önceki üç halifeyi ve Hz. Ali'yi terk eden sahabeleri "tekfir ve tenkis ederek" yani küfür ile itham ederek bu yönüyle İran Şiiliğine (Caferiliğe) benzemektedir. Hareketin lideri olan Hüseyin Bedrettin el-Husi ise İran'ın Kum kentinde dini eğitim aldıktan sonra Ensarallah Örgütünü kurarak İran tarafından desteklenmiştir. Hüseyin Bedrettin'in, Husilerle Yemen askerlerinin çatışması esnasında öldürülmesinin ardından yerine kardeşi Abdülmelik el-Husi geçmiş ve yeni lider İran'ın desteğini hiçbir zaman reddetmemiştir. Ensarallah Örgütünün İran ile var olan bu ilişkisi, adından zamanla Yemen Hizbullah'ı olarak söz edilmesine yol açmıştır¹⁵⁸.

2015 yılında bir darbe ile ülkenin kontrolünü ele geçiren ve bir bildiri ile Devrim Konseyini ilan eden Husilerin elinden kaçarak Aden'e gelen

¹⁵⁶ Arı. a.g.e. (2017) s, 517

¹⁵⁷ Arı. a.g.e. (2017) s, 522

¹⁵⁸ Arı. a.g.e. (2014) s, 224

Cumhurbaşkanı Hadi, uluslararası toplumu bu darbeye karşı durmaya davet ederken başkenti Aden'e taşıdıklarını duyurmuştur. Suudi Arabistan önderliğindeki Ürdün, Mısır, Sudan, Fas ve Pakistan, Yemen'deki Husi güçlerine karşı "Kararlılık Fırtınası" adlı bir askeri harekât başlatmıştır¹⁵⁹. Husilere ait hava savunma sistemleri etkisiz hale getirilirken sivil kayıpların daha da artması göz önünde bulundurularak operasyonun yeni adı "Umudun Yeniden Tesisi Operasyonu" şeklinde değiştirilerek askeri, diplomatik, siyasal mekanizmaların, insanı yardımlarla birlikte kullanılacağı bir sürece geçildiği duyurulmuştur¹⁶⁰.

Bu manevra değişikliğine neden olan en temel kaygının, Suudi Arabistan açısından İran'ın yayılcı politikalarının engellenmesi için bir Sünni blok oluşturmak, El-Kaide konusunda olduğu gibi İran tehdidi konusunda da bölge dışı güçlerin bölgeden müttefik kazanmasını sağlayarak tehditlere karşı bütünlük sergilemek olduğu anlaşılmaktadır. Bölge ülkeleri ve Batılı ülkelerin temel kaygısının ise "Bab'el Mendep Boğazı ve Aden Körfezi'nin" denetiminin Husilerin eline geçmesiyle günde yaklaşık 4 milyon varillik petrol sevkiyatının engellenmesi tehdidi ve endişesi olduğu görülmektedir¹⁶¹.

Yemen'deki bu çatışmalar bilinçli veya bilinçsiz bir Şii-Sünni mezhep çatışması zeminine oturtulurken bu süreçten en karlı çıkan ülkenin ise İran olduğu anlaşılmaktadır. ABD'nin ise Trump'ın Başkan seçilmesiyle beraber Yemen'de İran'ın etkisini kırmak amacıyla, Husilerin denizlerde Amerikan çıkarlarını engelleyecek noktaya gelmemeleri için önlemler aldığı, ayrıca Suudi Arabistan ve BAE'nin çevre güvenliğini sağlamak amaçlı çalıştığı görülmektedir. Suriye ve Libya'da olduğu gibi Yemen'de de çözümün uzun vadede kolay olmayacağı, mezhep temelli bir iç savaş sürdürülecek olursa Yemen'in bölünme sürecinin hızlanacağı, Zeydilerin Husilerin kucağına

¹⁵⁹ Arslan, a.g.m. s,43

¹⁶⁰ Arı. a.g.e. (2017) s, 534

¹⁶¹ Arı. a.g.e. (2017) s, 535

itilmesi ve Husilere sıcak bakmasının sağlanmasıyla, İran'ın bölgede daha avantajlı bir konum elde edeceği değerlendirilmektedir.

Bu çerçevede, İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesinde Şii siyasi düşüncesi etkili olsa bile İran Pan-Şii politikalar izlemek yerine daha pragmatik, evrensel ve mezhepler üstü politikaları tercih etmektedir. İran, Lübnan, Yemen ve Afganistan gibi Şii nüfusun ağırlıkta olduğu ülkelere gerektiğinde açık destek vermekten çekinmezken bu desteği vermesi Şii dayanışmasının yanında İran'ın jeo-stratejik gerçeklikleri açısından uygun görülmektedir. İran, yumuşak güç enstrümanı olarak değerlendirdiği petrol ve diğer enerji kaynaklarını kimi zaman da yaptırımlara karşı kalkan olarak değerlendirirken, zengin enerji kaynaklarına sahip Şii yoğun coğrafyada yine pragmatik bir yol tercih ederek Şii propagandasıyla ortaya çıkabilecek olası bir istikrarsızlığın dünya enerji politikasını etkilemesinin önüne geçmeye çalışmaktadır. Bu sebeple yumuşak güç enstrümanı olarak Şiilik unsuru yerine zaman zaman enerji kaynakları birinci planda ele alınmaktadır.

Bunun geri planında ülke ve ırka bağlılığın mezhepsel aidiyetin önüne geçmesi yatmaktadır. Şöyle ki Azerbaycan örneğindeki gibi dışarıdaki Şiiler İran devleti için korku unsuru da olabilmektedir. Nitekim Lübnan ve Yemen dışındaki Şiilerin İran Devrimi'ne sempati ötesi herhangi bir anlam atfetmediği de ifade edilmektedir¹⁶². İran'ın mezhepsel aidiyete yapacağı aşırı vurgunun kendi içinde yaşayan Sünni topluluklar için endişe kaynağı olması da yumuşak güç unsurlarını kullanırken daha özenli hareket etmesini gerektirmektedir. İran'ın isteklerini belirsiz olarak ifade eden Brzezinski, uzun vadede İran'ın Rusya'yla benzer tehdit edici potansiyelinden söz etmektedir. İran'ın geçmişte başta Kafkasya olmak üzere Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Afganistan, Türkiye, Irak, Suriye, Lübnan ve İsrail'i de kapsayacak şekilde hâkimiyeti altında bulunan topraklarda jeopolitik arzularının zirvesini gördüğü belirtilmektedir. Fakat mevcut durumda Şii reel politiği yanında Rusya'daki

¹⁶² Gündoğan, a.g.e s.206

Müslüman nüfus da dâhil olmak üzere tüm Müslüman coğrafyaların İran'ın ilgi alanında olduğundan söz edilmektedir¹⁶³.

İran'ın Şii jeopolitiği anlamında önemli dezavantajları da bulunmaktadır. Özellikle 90'lı yılların başında Sovyetlerin de yıkılmasıyla Ortadoğu'da en etkili aktör haline gelen ABD ile 2003 yılı sonrası dolaylı komşu olurken ABD, İran yönetimini engellemek ve başarısız kılmak için çevreleme politikası uygulamaktadır. Yine Ortadoğu'da İran'ın oluşturmaya çalıştığı Şii eksen, ABD ve İsrail ile beraber Sünni Arapları da karşısına alarak kendisine karşı bir Sünni eksenini oraya çıkarmaktadır. Bu durumda İran bölgede yumuşak güç kullanma anlamında alan kaybı yaşamaktadır. Şiilikte de ehlişünnette olduğu gibi tam bir bütünlük bulunmayıp farklı kollar ve yorumlar bulunduğu Şiiliğin de kendi içinde bir bütünlük sağlayamaması Şii reel politiği anlamında İran'ın bölgede etkisini yitirmesine ve dezavantajlı konuma gelmesine neden olacaktır¹⁶⁴.

2.5. Komşu Ülkeler Stratejisi Bağlamında Dış Politika

Doğu bloğunun çökmeye başladığı, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla ABD hegemonyasının etkili olduğu tek kutuplu dünya düzeninde, İran, Orta Asya'da Sovyetlerden boşalan güç boşluğunu, kültürel açıdan doldurmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Sünni fakat kültürel olarak İran kültürüne yakın Tacikistan'ı diplomatik anlamda tanıyan ilk ülke olduğu, yine jeopolitik konumlamasını Avrupa dışındaki Japonya Çin, Malezya ve Endonezya gibi ülkeler üzerinde yoğunlaştırarak yeni dönem dış politikasında yeni alanlar kazanma stratejisi geliştirdiği anlaşılmaktadır. Japonya-İran arasındaki ilişkilerin ABD'nin baskıları sonucu istenen seviyeye ulaşamadığı buna rağmen Japonya için İran'ın Ortadoğu'da en önemli stratejik ülke olduğu ifade edilmektedir¹⁶⁵.

¹⁶³ Brzezinski, Zbigniew, Büyük Satranç Tahtası, Çev: Yelda Türedi, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2016, s.193

¹⁶⁴ Şahin, Mehmet. Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller Akademik Orta Doğu, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 42-43

¹⁶⁵ Adıbelli, a.g.e. s. 170

Endonezya ve Malezya, İran'ın Doğu politikasında önemli bir yere sahip olmasına rağmen ilişkilerin yine bu iki ülke yönetiminde Sünni geleneğin hâkim olması gibi nedenlerle mezhepsel ayrıma kurban gittiği ve özellikle Endonezya'da İran karşıtı Vahhabilerin uzunca bir süredir ülkede kazandığı etkinliğin bunda payının olduğu bilinmektedir. Özellikle 1997 yılında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlarından Necmettin Erbakan önderliğinde kurulan D-8 (Developing-8/Gelişen 8 Ülke) örgütüne de Endonezya ile birlikte üye olan İran, bu örgüt vasıtasıyla da yumuşak güç ilişkileri geliştirmeye çalışmaktadır¹⁶⁶.

İran, Güney Asya'da komşusu olan Afganistan ve Pakistan'la kültürel ticari ilişkilerini geliştirirken kendisine uygulanan ambargoların kalkmasıyla beraber bölgenin ve dünyanın büyük güçlerinden biri haline gelen Hindistan ile güçlü bir Afganistan-Hindistan bloğu kurmaya çalışmaktadır¹⁶⁷. Bağımsız dış politika yürütme hususunda önemli bir geleneği olan Hindistan, bu bağımsızlığı sürdürme ve hegemon güç ABD'ye karşı gücünü pekiştirme mücadelesinde İran'ı önemli bir müttefik olarak görmektedir.

İran, Hindistan için üç ayrı sebeple önemli bir müttefik sayılmaktadır. İran'ın enerji ihracatı konusunda Hindistan için önemli bir kaynak olması ve İran-Pakistan-Hindistan doğalgaz boru hattı döşeme konusunda müzakereleri müttefiklik açısından birinci önemli sebep olarak görülmektedir. Hindistan'ın Kabil, Kunduz ve Badakşan'dan geçip Çabahar Limanı'na uzanan otopan ile İran'la yakınlaşma ve kendi donanmasını, 2017'de faaliyete giren bu liman vasıtası ile geliştirme arzusu müttefikliğin ikinci sebebi olarak görülmektedir. Ülke donanmalarının, deniz ikmal yolunun kontrolü ve güvenliği amaçlı düzenledikleri Basra Körfezi tatbikatlarıyla mevcut askeri ilişkiler üzerinden bir ittifak geliştirerek ABD varlığının bölgede İran ve Hindistan için yarattığı

¹⁶⁶ <http://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke- d-8 .tr.mfa>

¹⁶⁷ Akıllı, a.g.m s,13

rahatsızlığı önleyecek bir müttefiklik ilişkisi geliştirmeye çalışmaları ise son sebep olarak değerlendirilmektedir¹⁶⁸.

Çok kutuplu dünya düzeninin kurulmasında İran, Çin ve Rusya nezdinde önemli bir yere sahip olup ve bölgesel bir aktör olma konusunda uygun profil teşkil etmektedir. Rusya'nın süper güç olma gayesiyle bölgesel ve küresel müttefik arama çabası ve ABD'nin uluslararası hukuku ihlali noktasında herhangi bir kısıtlama ve yaptırımla karşı karşıya kalmaması gerçeği, İran'ı olduğu kadar Rusya'yı da rahatsız etmektedir. Yine Batının silahlarının İran'a ulaşmadığı durumlarda Rusya ve Çin'in silah kaynağı olarak sunduğu yardım, Rusya'nın nükleer enerji konusunda İran'a verdiği teknik destek, Basra Körfezi ve Ortadoğu'daki stratejik varlığı ve nüfuzunu genişletme çabası iki devlet arasında stratejik bağların güçlenmesine vesile olmaktadır¹⁶⁹.

İran-Çin ilişkileri ise Çin'in Ortadoğu'da ABD'ye yakın olmayan fakat bol petrol ve doğalgaz kaynağı olan bir ülke arayışı sonrasında belli bir çerçeveye oturmaktadır. Çin, ülkenin büyük petrol ve doğalgaz rezervlerine ulaşma ve ticari bağlar kurma noktasında İran'a doğru adımlar atarken, İran da Çin'den silah ve tüketim malları ithal etmektedir. Çin, bu sayede Ortadoğu'da ağırlığını arttırırken İran'ın Arap ülkelerle yaşadığı gerilimlerde bir denge unsuru olmayı sürdürmektedir. Bu denge mekanizmasıyla Sünni dünyayla İran'ın yaşadığı gerilimin azalmasını müteakip İran, Sünni-Arap ülkelerin Şii ve Sünni halkları üzerinde yumuşak güç geliştirme fırsatı yakalayacaktır¹⁷⁰.

İran'ın Asya'da üç büyük güç olan Hindistan, Rusya ve Çin ile kurduğu ilişkiler genellikle sert güç olarak adlandırılan askeri ve ekonomik konulara dayalı ilişkiler şeklinde gelişmektedir. Kurduğu ilişkiler sebebiyle bölgesel bir güç olarak muhatap alınması, bölgede artan özgül ağırlığı ve tanınırlığı, İran'ın yumuşak gücüne çok önemli katkılar sunmaktadır. İran, Hindistan ile girdiği

¹⁶⁸ Ahrari, Ehsan M. Çev. Erhan Baltacı, Büyük Güçler Hegamona Karşı; Rusya, Çin ve Hindistan'ın Yükselişi, Avangard Yayınları, İstanbul, 2017 s.187-188

¹⁶⁹ Ahrari, a.g.e. s.153-154

¹⁷⁰ Ahrari, a.g.e. s.109-110

ikili ilişki ile iç Asya'yı Afganistan üzerinden kendine bağlayarak, Hint ve Afgan halkları üzerinde kendi lehine bir cazibe yaratmaktadır. Yakın geleceğin ekonomik ve yumuşak gücü olabileceği kabul edilen İran, Afganistan'da barış ve istikrarın sağlanması ve sürdürülebilir hale getirilmesini ayrıca Hindistan'ın mevcut stratejik konumuyla Pakistan-Hindistan arasındaki çatışmasızlık ortamının temin edilmesini yeni misyon olarak belirlediği bilinmektedir.

Batı ve Arap dünyasıyla uzun yıllar yaşadığı gerilimi sonlandırmak için yumuşak güç geliştirme gayreti içine giren İran'ın, Orta Asya kaynaklı yeni bir güvenlik sorunu yaşamamak amacıyla bu ülkelerin dâhil olduğu askeri ittifaklarla yakın ilişkiler kurmayı hedeflediği ve bu yönde arayışlara girdiği gözlemlenmektedir. Bu amaçla bir yandan Rusya ile askeri ilişkilerini geliştirirken, diğer yandan da Şanghay İşbirliği Örgütü'ne(ŞİÖ) gözlemci üye sıfatıyla dâhil olarak Batı ve Körfez ülkelerinden gelebilecek tehditlere karşı bir zırha kavuşmaya çalıştığı ifade edilmektedir¹⁷¹. Şanghay İşbirliği Örgütü'ne tam üye olunması, İran'ın dış politik öncelikleri arasında yer almaktadır. İran, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan gibi bölge ülkelerinin dâhil olduğu savunma konseptinde çok önemli bir yer kaplayan bu örgüt aracılığıyla, kendine yeni komşular edinmeye ve fırsatlar yaratmaya çalışmaktadır.

¹⁷¹ Akıllı, a.g.m s,12-13

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAN'IN YUMUŞAK GÜÇ GELİŞTİRME GAYRETLERİ:

YUMUŞAK GÜCÜNÜN UNSURLARI VE SINIRLARI

3.1. İran'ın Yumuşak Gücünün Kaynakları

Tarihi şiddet, dram, işgaller, fetihler, savaşlar ve devrimlerle dolu olan İran'ın, tarihi kadar topraklarının da büyük olmasının, onun birçok sorun ve olayla karşı karşıya kalmasına neden olduğu bilinmektedir. İran'ın, yayılmacı mı yoksa savunmacı pasif bir ülke mi olduğu, Şiiiliğinin mülayim mi yoksa şiddet dolu mu olduğu veya devrimci bir karaktere mi sahip olduğu gibi sorulara muhatap olan çelişkiler ve istisnalarla dolu bir ülke olarak tasvir edilmektedir¹⁷².

İran, köklü tarihi, edebi yönü çok güçlü olan dili, Filistin meselesinde aldığı inisiyatif, İsrail karşıtlığı, Şii mezhebi üzerinden bölge ülkelerinde yaratmış olduğu çekim etkisi, İslam Devrimi ile İslam dünyasında kendisine edindiği ideolojik ve dini önderlik rolü ile paha biçilmez bir konuma sahiptir. İran İslam Devrimi, ideolojisi, organizasyon yapısı, devrimin lider kadrosu ve ulaşmak istedikleri hedeflerinin dinden ilham alması ve dindar bir kadro tarafından gerçekleştirilen ilk devrim olması münasebetiyle hem bölgesel hem de küresel manada farklı bir etki uyandırmaktadır¹⁷³.

İran İslam Cumhuriyeti kendine has yönetim biçimi ve bundan kaynaklanan dış politikasıyla nevi şahsına münhasır bir devlet olarak karşımıza çıkmakta ve sahip olduğu yumuşak güç unsurlarının da bir o kadar özgün olduğu değerlendirilmektedir. Batıya meydan okuyarak İslam Devrimi'nin gerçekleştirilmesi, İslami bir ideoloji ve yönetim tarzının benimsenmesi,

¹⁷² Axworthy, a.g.e. s, 10

¹⁷³ Üstüntaş, a.g.m s.60

bunların aynı zamanda Batıya rağmen başarılması tüm dünyada büyük bir yankı uyandırmıştır¹⁷⁴.

21. yüzyılda güç merkezi veya egemenlik bölgesinde hegemonya olma kriterlerinin değiştiği görülmektedir. Parayı kontrol etmek, gündem belirlemek, önemli noktalarda askeri güç bulundurmak, cazibe merkezi olmak gibi önemli kriterlerin yanında güç merkezi olmayı başararak kendine mecbur etmek, muhtaç etmek ve bağımlı hale getiren bir aktör olarak bölgesel hâkimiyeti ele geçirmek ve küresel anlamda da söz sahibi olabilmek hegemon güç olarak kabul edilme şartlarından yalnızca birkaçı olarak sıralanmaktadır. Aynı şekilde kendi coğrafyası içinde ve dışında sahip olduğu güç kaynaklarını kendi lehine geliştirebilecek potansiyele sahip olmak da devletlerin jeopolitik güç merkezi olarak kabul edilme şartlarından olduğu değerlendirilmektedir.

Dış politikada kullanılan taktik ne olursa olsun, üslubun çok önemli olduğu ve bu üslubun önemli bir ayağını da tevazünün oluşturacağı bilinmektedir. Çünkü yüksek perdeden yapılan her konuşma faydacı politika tercihleriyle çelişen, onunla taban tabana zıt bir görüntü arz edecektir. Başkalarının gözündeki imajınız, algılanış şekliniz ve cazibeniz birden fazla faktörün birleşiminden meydana gelmekte ve yumuşak gücü vücuda getirmektedir. Gücünüzün, algılanış şeklinizin yarattığı cazibeye karşın rakiplerinizde bir öfke patlaması yaratma ihtimali de mümkün olup sizi hedef haline getirebileceği değerlendirilmektedir. Roosevelt “*elinizde büyük bir sopa varsa, yumuşak konuşmak daha akıllıcadır*” derken belki de bu noktaya temas ederek kültür, değerler ve dış politikada üslubun ne denli önemli olduğunu ve gerçek anlamda nasıl bir güç olunması gerektiğini tarif etmektedir¹⁷⁵.

Bu yaklaşımdan yola çıkarak Amerika Birleşik Devletleri küresel güç, Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu kıtasal güç, İran, Brezilya ve Japonya gibi ülkeler ise bölgesel güç olarak tarif edilmektedir. Asya ülkeleri, kültürü, sanatı, mutfağı ve modası ile yumuşak güç kaynağı açısından etkileyici

¹⁷⁴ Yeğin, a.g.e, s.11

¹⁷⁵ Nye, a.g.e. s.104

bir kaynağa ve potansiyele hayat vermektedir. İran da bu anlamda bölgesel bir güç olup Çin, Rusya Federasyonu ve İran, Japonya ile ittifak kurmaları halinde tüm Asya'yı etki alanına alabilecek fakat Kafkasya ve Karadeniz'i (Ukrayna'yı) ise ABD ve AB'ye kaptırabileceklerdir. Ortadoğu hali hazırda Batı tarafından dönüştürülmekte olsa da İran, Mısır, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi diğer bölge ülkeleriyle birlikte bölgenin kaderinde etkili ve belirleyici bir ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir¹⁷⁶.

Yumuşak gücün bütün ülkelerde bulunabilen ve pek çok ülkeyi uluslararası siyasette bir üst lige yani “*kendi sıkletinin üstüne*” çıkarmaya yardımcı olacak güç çeşidi olduğu ve birçok ülkenin bu alana yatırım yaptığı bilinmektedir¹⁷⁷. İran'ı yumuşak güç alanında yatırım yapmaya sevk eden, dış politikasını şekillendiren unsurların başında ise 1. ve 2. Dünya Savaşları sonrasında yaşadıkları Rus ve İngiliz işgallerinin geldiği değerlendirilmektedir. Devletçi, milliyetçi ve bağımsızlıkçı söylemlerle petrolü millileştiren Başbakan Musaddık'ın 1953 yılında düzenlenen “Ajax Operasyonu” ile devrilmesinin toplumda yaşattığı travma ile İslam Devrimi'nin bölgede yarattığı sinerji, İran halkının gerek toplumsal gerekse sınıfsal ve ideolojik karakterinin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Yaşanan bu hadiseler göstermektedir ki İran açısından bölgesel güç olarak ayakta kalmak için üç temel hedef öne çıkmaktadır. Her alanda “*kendine yeten bir ülke olarak dışa bağımlılığın azaltılması*” ayakta kalmak için birincil öncelik olarak değerlendirilmektedir. İran'ın bölgesel bir güç olmasını sağlayan en önemli unsurlarından birinin de sahip olduğu enerji zenginliği olduğu bilinmektedir. Ekonomisi enerji ihracatına bağlı olduğundan kendi kendine yeten ülkelerde yumuşak gücünü kullanmasının zor olduğu değerlendirilmektedir. Askeri alanda karşılaşılabileceği tehditlerle başa çıkma noktasında “*caydırıcılık kapasitesine ulaşmanın*” İran'ın ikinci temel hedefi

¹⁷⁶ Yılmaz, a.g.m.2008 s.50-51

¹⁷⁷ Nye, a.g.e. s.130

olduğu, Ortadoğu ve Avrasya’da etkili ve vazgeçilmez bir güç olma noktasında ise “*yumuşak güç geliştirme çabası*” son ve zorunlu hedef sayılmaktadır.

İran, bölgesel bir güç olarak eskiye kıyasla ideolojik terminolojilerden ziyade din, mezhep, kültür ve tarihsel ortak noktalardan hareketle bir çekim merkezi yaratmaya çalışmakta ve bu alana yatırım yapmaktadır. Gücün bir türü olup istenen sonuçları elde etmeye yarayan bir araç olan ve istekli alıcıların varlığına ihtiyaç duyan yumuşak gücü yalnızca imaj, halkla ilişkiler ve geçici bir popülerlik sorununa indirgemek akılcı bir yaklaşım olmayacaktır¹⁷⁸.

Bir ülkenin ekonomi, eğitim, kültür, bilimsel araştırma, inovasyon, sanat ve turizm gibi alanlarda kaç farklı kesim tarafından takip edildiği, hakkında ne kadar konuşulduğu ve merak konusu olduğu o ülkenin yumuşak güç kaynakları ve kapasitesi hakkında bilgi vermektedir. Yumuşak güç, ülkelerin birbirlerini nasıl gördüğu ile ilgili çalışmaların yapıldığı, diğer ülke halklarına yönelik bilgilendirme çabalarını içeren kamu diplomasisini de kapsayan ve onun eksiklerini tamamlayan, hükümetlerin çalışmalarının ulaşamadığı kişilere ulaşmayı amaçlayan ve bunu sağlayan bir süreç olarak görülmektedir¹⁷⁹.

Batı merkezli bir çalışmanın ürünü olarak Nye tarafından literatüre kazandırılan yumuşak güç kavramını ve kaynaklarını İran’ın uluslararası ilişkilerinde bir çerçeveye oturtmak oldukça zordur. İran yumuşak gücünün bu nimetlerinden sonuna kadar yararlanmak için çeşitli alanlara önemli yatırımlar yaparak dezavantajlarını avantaja dönüştürmeye çalışmaktadır. Bu çabaların sonucuna göre yapılan bazı çalışmalarda İran’ın yeterli yumuşak güç enstrümanlarına sahip olmadığı iddiasının da görüşlerden biri olduğu anlaşılmaktadır¹⁸⁰.

¹⁷⁸ Nye a.g.e. s.182

¹⁷⁹ Yılmaz, a.g.m. 2012, s.50

¹⁸⁰ Üstüntaş, a.g.m s.62

3.2. İran'ın Yumuşak Gücü

Perslerin, tarih boyunca Hindistan'dan Avrupa ve Afrika sınırlarına kadar geniş bir hinterlanda hükmederken geliştirdikleri çeşitli yönetim modelleri ve zaman içinde edindiği Farisi bakış açısının İran'ın devlet anlayışını oldukça etkilediği değerlendirilmektedir. Dış politik söyleminde Şii mezhebini de, ABD karşıtlığını da dozunda kullanmakta maharetli olan İran'ın, güvenlik ve bölgesel bir güç olması gibi pragmatik gerekçelerle dini retoriği Fars milliyetçiliği ile iç içe kullanmaktan çekinmediği görülmektedir. Bu söylemi güçlü anti-emperyalist ve anti-Siyonist bir tonlamayla yaparak Şiilik vurgusunu yapmaktan özenle geri durduğu Arap dünyası ile ilişkilerinde Sünni kesime karşı sempatik gözükme çabalamaktadır.

Din, İran'da bir meşruiyet kaynağı olup seçim ile desteklenmektedir. İran İslam Cumhuriyeti, seçilenlerin yanında atanmışların da önemli etki ve yetkilerinin olduğu Şii inancına dayanan bir molla yönetimi olarak da tanımlanmaktadır. Ama çeşitli vesilelerle bu inançtan sapmalar görülmesi ise bu rejimin pragmatik yönü şeklinde değerlendirilmektedir¹⁸¹. İran tarihi, “*Fars milliyetçiliği ile Kerbela direnişçiliğinin bir potada eritilmesinin etkileyici bir hikâyesi*” olarak değerlendirilirken İran'ın bu manada İslamlaştırıldığı ama Araplaştırılmadığı tespiti önemli bir dipnot olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁸². Ali Şeriatî'ye ait olup devrimin sloganı haline gelen “*her yer Kerbela, her gün aşura*” sözü bu etkileyici hikâye hakkında genel bir fikir sunmaktadır.

İran, bölgede geliştirdiği dış politik faaliyetlerinde risk faktörlerini doğru değerlendirerek gerek bölgesel gerek küresel aktörler arasındaki sorun alanlarından faydalanarak oluşan boşlukları bir oldu-bittiyle doldurmaya çalışmaktadır. İran, “*kültür inşası (constructivism)*” politikalarını “yumuşak güç” politikaları bağlamında “*konstrüktivist revizyonizm*” silahıyla bölgeye

¹⁸¹ Gündoğan, a.g.e s 24-25

¹⁸² Gündoğan, a.g.e s. 41

dayatmakta fakat bu politikalardan istediği sonuçları tam anlamıyla elde edemediği anlaşılmaktadır¹⁸³.

Filistin davası, ABD ve İsrail karşısında sesi cılız çıkan Arap dünyasına karşı İran'ın elini güçlendiren en haklı dava olarak öne çıkmaktadır. İran'ın, Suriye ile bölgesel ittifakında rejimin Arap milliyetçiliği ve Baas politikalarını görmezden gelmesi, yine ikili ilişkilerinde Nusayri azınlık yönetimine yakınlığını gizlememesi de bu pragmatik yönü ne kadar ustalıkla kullandıklarını göstermektedir.

İran'ın Şii Azerbaycan ile ilişkileri değerlendirildiğinde Azerbaycan'a karşı Hıristiyan bir devlet olan Ermenistan'ı önceleyen tutumu da benzer bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Azerbaycan'ın, İran Azerilerine yönelik yayılcı politika izleme ihtimalinden yola çıkan İran'ın, gerektiğinde mezhep unsurunu bile görmezden gelip kendi çıkarına göre hareket edebileceği görülmektedir.

İran'da yaşanan rejim değişikliğiyle beraber en radikal siyasal kopuş ABD ile var olan ilişkilerde yaşanmıştır. Bir dönem ABD'nin bölgedeki jandarmalığını yapan İran'a göre ABD, İsrail'e, İran Azerilerine ve PKK'nın İran kolu olarak adlandırılan PJAK vasıtasıyla İran Kürtlerine destek vererek bölgede ayrılıkçı faaliyetleri desteklemektedir. İran, özellikle kurulması halinde bağımsız bir Kürdistan hedefine bölgede ikinci bir İsrail olacağı endişesiyle karşı çıkmaktadır.

İran'ı çevrelemek adına yapılan, yalnızlaştırma ve rejimini değiştirmeye yönelik ABD faaliyetleri, Tahran'ın bölgede elini güçlendirerek bölgesel gücüne önemli bir katkı sunmaktadır. Afganistan ve Irak'ın ABD tarafından işgali bu paradoksal durumu doğrular nitelikte olup İran'ın bu çevreleme sayesinde bölgesel anlamda iki önemli rakip olarak gördüğü Taliban ve Saddam Hüseyin'den kurtularak bölgesel gücünü arttırdığı ve nüfuz alanını

¹⁸³ Kolsuz, Kürşat. Mezhep ve Kimlik Bağlamında Ortadoğu'da İran'ın Güç ve Güvenlik Politikaları, Ankasam Bölgesel Araştırmalar Dergisi, Ekim 2017 İran Özel Sayısı. 1(2) s,17

genişlettiği anlaşılmaktadır¹⁸⁴. Taliban ve Saddam Hüseyin'den kurtulsa da daha güçlü bir rakip olan ABD ile de facto şekilde komşu olması İran açısından sıkıntılı sonuçlar da doğurmaktadır. 35 yılı aşkın bir süredir uluslararası yaptırımlardan ciddi şekilde etkilenen İran'da, bu yaptırımlar yüzünden ülke ekonomisi ve ekonomik araçların kullanımı sınırlanmakta, ekonomik yaptırımlarla sağlanmaya çalışılan izolasyon ve çevreleme çabaları ancak İran'ın bölgede kendine bulacağı müttefikler ve geliştireceği yumuşak güç sayesinde kırılacağı düşünülmektedir¹⁸⁵.

Bölgesinde rakipleri ve müttefikleri ile yoğun bir mücadeleye girişen İran için İsrail, ABD'nin yardımıyla adeta bölgesel bir süper güç olan "küçük şeytan" ve bölgedeki tek düşman olarak görülmektedir. Yine Türkiye, İran'ın bölgedeki en güçlü rakibi olarak göze çarpmaktadır. İran, Şii kuşağına liderlik ederek ve nükleer güç geliştirerek bu rekabette öne geçmeye çalışırken Türkiye'nin ABD ve ABD'ye yakın Arap devletlerinin desteğiyle İslam dünyasının liderliğine oynadığını düşünmektedir. Suriye konusunda ise Türkiye'yi, ABD'nin baskı politikalarına yardım etmekle suçlarken özellikle Malatya Kürecik'e yerleştirilen füze kalkanı radarının kendisine karşı ve İsrail'i koruma amaçlı konuşlandırıldığını iddia etmektedir. Türkiye'nin komşularıyla yaşadığı sorunlar sonucunda bölgede yalnızlaşmasının ise bölgesel güç olarak İran'ın elini güçlendireceği ifade edilmektedir¹⁸⁶.

İran'ın Suriye'de Şii milisleri kullanması Esad Rejiminin ömrünü uzatmakta, Tahran yönetiminin sürdürdüğü mezhepsel ideoloji sebebiyle bölgesel meselelerde nüfuzunu arttırmakta yine Rusya tarafından verilen destek İran'ın bölgede istediği şekilde at koşturmasına yol açmaktadır¹⁸⁷. İran'ın bölgedeki en güçlü ve en önemli müttefiklerinden biri olan Rusya Federasyonu, hiç kuşkusuz petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynakları ve

¹⁸⁴ Doster Barış. Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası, Ortadoğu Analiz, Ağustos 2012, cilt 4 sayı:44, s. 48

¹⁸⁵ Golshanpazhooh, Mahmoud Reza, Marzieh Kouhi Esfahani, Culture, the Core of Soft Power: An Overview of İran's Cultural Component of Soft Power, Hemispheres Vol. 29, No. 4, 2014 s, 82

¹⁸⁶ Doster, a.g.m s. 49

¹⁸⁷ Kolsuz a.g.m s, 38-39

Hazar'ın statüsü konularında İran'ın en önemli rakibi sayılmaktadır. Arap Baharı sürecinde Suriye konusundaki düşünceleri, Avrasya perspektifleri ve ABD'nin bölgedeki var olma şekliyle ilgili tehdit algılarındaki benzerlik iki ülkeyi müttefik kılmakta, İran'ın bölgesel bir güç olmasında da en büyük yardımı sağlamaktadır¹⁸⁸.

İran'ın, bölgesel bir güç olarak yakın bölgesiyle ilişkiler kurmak yanında Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan, AB'nin lokomotif gücü sayılan Almanya, Latin Amerika ülkelerinden Venezüella ve Brezilya ile yakın ilişkiler geliştirmeye çalıştığı görülmektedir. Rusya ve Çin'in sürükleyicisi olduğu Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) gözlemci üye statüsü ile katılan İran'ın, bölgesel ve küresel sorunlara karşı kendisine önemli destekçiler ve yeni bir nüfuz geliştirme alanı daha bulduğu değerlendirilmektedir. ŞİÖ toplantılarında Suriye bunalımı konusunda gördüğü destek ve Batının olası bir İran müdahalesine karşı üyelerden aldığı destek mesajları ile bölgesel güç olarak ağırlığını pekiştirmektedir¹⁸⁹.

Jeopolitik ve stratejik konumu, enerji kaynakları yönünden var olan zenginliği, küresel güçler olarak kabul edilen Rusya ve Çin ile olan yakınlığı, Latin Amerika ülkeleri ve Almanya ile olan ilişkileri ve Türkiye ile var olan rekabeti, bölgesel güç olarak kabul edilen İran'a motivasyon kaynağı olmaktadır. Bu motivasyon ile kimliği, kültürü, kurumsallığı, Şii mezhebinin tarihsel arka planını gerektiği ölçüde ve yerinde kullanabilme kapasitesi, ABD karşıtlığının farklı coğrafyalarda kazandırdığı itibar da göz önüne alındığında çeşitli yumuşak güç alternatiflerini devreye sokma şansı elde etmektedir.

İran, yumuşak güç unsurlarını Ortadoğu, Orta Asya, Kuzey Afrika ve Güney Amerika'da öncelikli olarak uygulamaya çalışmaktadır. İran'ın, literatürde kullanılan çoğulcu toplum yapısı içinde cezbetme yaklaşımından farklı olarak yumuşak gücü "soft war" olarak gördüğü ve dini bir yapı içinde

¹⁸⁸ Doster, a.g.m s. 50

¹⁸⁹ Doster, a.g.m s. 51

bunu uygulamaya çalıştığı yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır¹⁹⁰. “*Soft war (jung-e narm)*” terimi, İran devlet medyası ve ülkenin muhafazakâr kanadına mensup üyeleri tarafından, iletişim yoluyla İran’ı yabancı fikir, kültür ve teknolojilerin etkisinden kurtarmak anlamında kullanılmakta, bu yumuşak savaşın hedefinin ise İran ulus devletini, kültürünü ve kimliği hedef alan saldırıların olduğu ifade edilmektedir¹⁹¹.

Özellikle otoriter rejimler yerine demokratik ve insan haklarına dayalı yönetimlerin tercih edilmek istenmesi gerekçesiyle başlayan Arap Baharı sürecinde İran’ın Ortadoğu’daki cazibesinin azaldığı değerlendirilmektedir. Teokratik bir modelin bölge ülkelerince referans alınmayacağı gerçeği İran’ı farklı yumuşak güç arayışlarına ve kendisini daha iyi anlatma çabasına yönlendirmektedir.

3.2.1. Yumuşak Güç Fırsatları; Etnik Yapı, Din, Kültür

İran, dünya petrol rezervlerinin üçte ikisinin bulunduğu bölgede, karaya kilitli olmayan (land-locked) konumu, en önemli enerji havzası olarak değerlendirilen Basra Körfezi ve buranın anahtarı sayılan Hürmüz Boğazı’nı kontrol etmesi ve Hint Okyanusu ile dünyaya açılma imkânına sahip olması gibi sebeplerle bölge ve dünya siyaseti bağlamında stratejik konuma sahiptir¹⁹². Özellikle petrol ve doğal gaz geçişini engelleme kapasitesi ile dünyayı büyük bir krizle karşı karşıya bırakma potansiyeli değerlendirildiğinde Hürmüz Boğazı İran’ın küresel düzeyde sahip olduğu önemli bir sert güç unsuru olduğu kabul edilmektedir¹⁹³.

Hazar Denizi, Zağros Dağları gibi hem ulaşımı zorlaştıran hem de ülke topraklarının korunmasında bariyer görevi gören arazi yapısının yerli unsurların uzun yıllar yaşamasına bir vesile olduğu anlaşılmaktadır. Şii inancı, Kürt, Azeri, Arap ve Farslardan oluşan etnik yapısı, büyük göçlerin etki

¹⁹⁰ Üstüntaş, a.g.m s.63

¹⁹¹ Blout, Emily. İran’s Soft War with the West: History, Myth and Nationalism in the New Communications Age, Johns Hopkins University SAIS Review vol. 35 no. 2 (Summer–Fall 2015) s. 33

¹⁹² Gündoğan, a.g.e s.210

¹⁹³ Yeğın, a.g.e s. 35

alanında kalması, petrolün bulunmasının İran bağımsızlığına yaptığı negatif etki sonrasında Rus ve İngiliz işgal ve istilalarıyla terbiye edilmeye çalışılması gibi gelişmelere rağmen bu medeniyetin ayakta kalmasının ardında büyük bir birikimin varlığının göz ardı edilemeyeceği bilinmektedir. Bu sebeple gerçek manada bağımsızlık İran İslam Devrimi ile elde edilmiştir.

Toplumların hafızalarının onların en büyük mirasları olduğu gerçeği kabul edildiğinde kazanılan deneyimler, üzerine inşa edilen tarihsel miras ile geleceğe taşınacak olgusunun tüm toplumlar ve devletler için geçerli olacağı değerlendirilmektedir. Çoğu zaman dış politika geleneği de bu deneyimler ışığında oluşmakta ve topluma mensup kişilere bir aidiyet, kimlik ve özgüven aşlamaktadır. Nitekim Pers, Sasani ve Safevi gibi etkili imparatorluklar inşa eden İran toplumu bu mirasa genel anlamda sahip çıkmaktadır. İran Şah'ının saltanatını süresince sadece Pehlevi dönemini değil de İran'ın 2500 yıllık tarihini de kutlaması, tarihsel mirasa sahip çıkmanın en önemli örneği olarak görülmektedir¹⁹⁴.

İran kültürü uzunca bir süredir Ortadoğu ve Orta Asya'nın baskın bir kültürü kabul edilmektedir. 2 bin yılın büyük bir bölümünde din dili ile entelektüellerin ve halkların dili Farsça olmuştur. İslam sonrası filoloji, edebiyat, hukuk, felsefe, tıp, mimarlık ve diğer bilim dallarındaki birçok İslami terminoloji ve öğreti de Sasani ve Perslerden gelen bazı uygulamalara dayanmaktadır¹⁹⁵.

İran İslam Devrimi'ne gidilen süreçte bağımsızlık konusu İran halkının en hassas konularından biri kabul edilmektedir. Bu anlamda toplum hafızasında derin izler bırakan Başbakan Musaddık'ın devrilmesinin İran halkı tarafından kabullenilmeyişi ve ABD'ye duyulan öfkenin bağımsızlık fitilini ateşlediği ve bundan sonraki süreçte dış politikanın bu deneyimler çerçevesinde belirlendiği bilinmektedir.

¹⁹⁴ Gündoğan, a.g.e s.213

¹⁹⁵ <http://en.mfa.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=3&pageid=2140> Iranian Culture (Erişim Tarihi: 28.06.2018)

İran, nüfusun çoğunluğunu Farsların oluşturduğu, 80 milyon nüfusun %98'inin Müslüman olduğu heterojen bir ülkedir. Müslüman nüfusun % 90'ının Şiilerden oluştuğu İran, dünya Şii nüfusunun %16'sına ev sahipliği yapmaktadır¹⁹⁶. Din, mezhep ve etnik bağlar üzerinden özellikle Merkezi Avrasya (Central Eurasia) ve birçok Ortadoğu ülkesiyle derin ilişkiler kuran İran'ın bu ülkeler ile ilişkileri her ne kadar soy üzerinden bir birliktelik gibi gözükse de “*İrani Kavimler*” kavramı mekânsal ve genetik yakınlıktan ziyade kültürel bir yakınlığa işaret etmektedir¹⁹⁷.

Nüfusunun %52'sini Farsların oluşturduğu İran toplumunu, % 18'lik bir oran ile Azeriler, % 10 ile Kürtler, yine % 10'unu Beluciler, Araplar, Türkmenler, kalan kısmını ise Peştun, Afgan, Hintli, Mecusi, Çingene vs. gibi azınlıklar teşkil etmektedir. Bu dağınık etnik yapı İran'ın yumuşak gücüne katkı sağlayacak bir potansiyele işaret etmenin yanında tarih boyunca çeşitli iktidar mücadelelerine ve yabancı istilaları gibi olumsuzluklara da neden olmuştur. Bu heterojen yapı bir anlamda istikrarsızlığın kaynağı şeklinde de görülmektedir¹⁹⁸.

İran İslam Cumhuriyeti anayasasında hukuksal bir statüye kavuşturulmuş Ermeni, Musevi, Zerdüş, Asurî ve Keldani'lerden oluşan gayrimüslimler ülkenin anayasal tek azınlık grubu olarak kabul edilmektedir¹⁹⁹. İran için etnik anlamda Azeri ve Kürt nüfusu sürekli ve dikkatle izlenmesi gerekli sorun alanı olarak karşılarında durmaktadır. 90'lı yılların başında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti, İran ile Azerbaycan'ın ortak bir Azeri nüfusa sahip olmaları dolayısıyla potansiyel bir etkileşim içinde olduklarından İran için risk faktörü teşkil etmektedir. Bugün Azeri nüfusun İran'da bağımsızlık peşinde olmamasının yarın da bu isteği taşımayacakları anlamına gelemeyeceği kabul edilirse Azeri nüfusun İran iç ve dış politikası açısından hassas bir konu olacağı değerlendirilmektedir.

¹⁹⁶ Yeğin, a.g.e s. 22

¹⁹⁷ Yeğin, a.g.e s. 23

¹⁹⁸ Gündoğan, a.g.e s.215

¹⁹⁹ Saraçlı, Murat. İran'da Azınlıklar, Akademik Orta Doğu, sayı:4, 2008, s.167

Kürt nüfusu ise Türkiye, Irak, Suriye gibi bölge ülkelerine dağılmış yapısı ve 2003 yılında Irak'ın ABD tarafından işgali sonrası bölgesel özerklik elde eden Irak Kürtlerinin özellikle elde ettikleri petrol gelirleri ile ekonomik ve siyasi konumları açısından İran siyasetinde önemli bir yer işgal etmektedir. ABD, Rusya, İsrail ve bazı Avrupa ülkelerinin Kürtler konusundaki artan ilgileri de İran'ın bu konuda temkinli olmasına ve ülkesinin bütünlüğüne bir hanel getirmeme çabası sergilemesine neden olmaktadır.

İran anayasasının 154. maddesine yerleştirdiği devrimi tüm Müslüman ülkelere yayma mevzusu, Ortadoğu'nun kapılarını kendisine ancak din yoluyla açacağına olan inanç ile açıklanabilmektedir. Özellikle Camp David anlaşması sonrası Arap Milliyetçiliğinin başarısızlığının tescili ile bölgede yükselen siyasal İslam'ın, İran'ın Ortadoğu politikasında dini söylemleri referans aldıkları Filistin sorunu hususunda gündeme getirdikleri çeşitli argümanlar vesilesiyle bir ivme yakaladığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda İran'ın Ortadoğu devletlerini kazanamama endişesiyle “*devletten-devlete diplomasi*” yerine “*devletten-halka(Arap sokağına) diplomasi*” yürüttüğü görülmektedir²⁰⁰.

Kendisini Müslüman halkların koruyucusu olarak gören İran İslam Cumhuriyeti, Filistin, Kudüs ve Lübnan meselelerini kendi sorunuymuş gibi deklare ederken, Selman Ruşti'nin İslam'a hakaret içeren kitabına büyük tepki göstererek bir anlamda İslam'a yapılan her saldırıya kendisine yapılmış bir saldırı gibi tepki göstermektedir. İran hac organizasyonlarını da kendi ideolojisini yaymak için uygun bir zemin olarak değerlendirirken bu organizasyonu ve çeşitli yurt içi-dışı dini gelişmeleri yumuşak güç enstrümanı olarak kullanmaktan çekinmediği görülmektedir. Böylece dini bir yumuşak güç unsuru olarak değerlendirip içeride rejimi güçlü kılmaya çalışırken dışarıda da tüm Müslümanların sempatisini kazanmaya çalışmaktadır²⁰¹.

Kendisini Şiiilerin hamisi olarak değerlendirirken Şiiliği, dış politikasının en önemli unsuru haline getiren İran, bölge ülkelerinden Lübnan,

²⁰⁰ Üstüntaş, a.g.m s.67

²⁰¹ Üstüntaş, a.g.m s.68

Suriye, Irak, Bahreyn, Yemen, Suudi Arabistan, Afganistan ve Pakistan halklarına nüfuz etmeye çalışmaktadır. Bu girişimler Suudi Arabistan ve Bahreyn gibi Sünni yönetime sahip ülke yöneticileri ve halkları nezdinde tepkiyle karşılanmaktadır. Şia'yı, ateşli, çabuk öfkelenen, hassas ve keskin bir ırk olan Sami ruhu ile sabırlı, vakur ve sükûnet içinde bir ırk olarak tasvir edilen Aryan ruhunun bulunduğu nokta olarak açıklayan Ali Şeriati'ye göre; İslam'ın ve İran'ın ayrıntılı olarak incelenmesi ile İslam'ın, İran halkları üzerindeki etkisi görülebilecektir²⁰².

İran, Şiiliği yumuşak güç unsuru olarak sadece Müslüman ülkelerde yaymaya çalıştığından bunun için kurumsallaşmış etkili eğitim kurumlarına sahip olması Şiiliğin yayılması ve gelişiminde önemli kabul edilmektedir. Bu anlamda Necef ve Kum Dini okulları gibi iki önemli Şii ekolü ve eğitim merkezi öne çıkmaktadır. Hz. Ali'nin türbesinin bulunmasından dolayı İslam âleminde önemli olan Necef kenti, Şii din Âlimi Şeyh Nasreddin Tusi'nin Bağdat'tan Necef'e göç edip burada dini okul kurması ile Şiiliğin merkezi konumuna geldiği ve Şii ekolünün burada oluştuğu bilinmektedir. Sonrasında buradan İran'a göç eden Şii Âlimleri ve öğrencileri vasıtasıyla İran'da Şiiliğin merkezi konumuna gelen ve Şiiliği ilk kabul eden Kum şehri Şiiliğin ikinci ekolünün oluştuğu yer olarak tanınmaktadır²⁰³.

Kültürel yönden İran'ın örnek bir toplum yaratmada karşılaştığı sorunlar göz önünde bulundurularak diğer halklar nezdinde çekici bir toplum modeli yaratmada etkisi çeşitli parametrelerle ölçülmektedir. İran'ın, eğitim, sağlık, yaşam koşulları ve özgürlükler bağlamında sergilediği gelişmişlik düzeyi, bölge ülkelerine göre iyi fakat dünya geneline göre alt sıralarda ve sınırlı düzeyde olması ülkenin yumuşak gücüne olumsuz etkide bulunmaktadır.

Kültür öğelerinin yumuşak güce etkisi bağlamında İran'ın İslam öncesi dönemden aktardığı kültür ve bu minvalde yaratmaya çalıştığı imaj İslam tarihi ve Arapların İran algısı yönünden araştırılmaya değer bir durum

²⁰² Şeriati, Ali. İran ve İslam, Fecr Yayınları, Ankara, 2014, s.252-258

²⁰³ Üstüntaş, a.g.m s.69

oluşturmaktadır. Özellikle Şah'ı Pers krallarına benzeten ve alay konusu yapan Arap liderlerinin İran Devrimi sonrası tutum değiştirerek bu devrimin Şiilik ile Farสลılığın birbirine entegre olmuş bir devrim olduğu dolayısıyla devrim ihracı çabalarının Farสลılık-Şiilik yayılcılığında ibaret olduğu algısını yayararak devrim ihracına karşı durmaya çalışmışlardır²⁰⁴. Bu sebeple Irak'ın İran'a saldırması ve buna benzer olayları, İslam'ın (Sünniliğın) Fars yayılcılığına karşı cihat hareketi olduğu yönünde karşı propaganda dili oluşturularak kendi monarşilerine yöneltmiş bu tehditleri bertaraf etmeye çalışmaktadırlar. İran Pers kültürüne sahip çıkarken Humeyni bazı söylemlerinde “*İran'ın İslam öncesinde de gurur duyacağı bir medeniyeti olduğunu*” vurgulamaktadır. Bu medeniyetin İslam altında yok edilmek istenmesine karşın bu kimliği de içeren bir kavram olan “*İran İslam'ı*” kavramı kullanılarak kendi has bir kimlikle geçmişten geleceğe bir sürekliliğe işaret edilmektedir²⁰⁵.

Devrim sonrası kurulan ve dini lidere bağlı olan “*Kültür Devrim Konseyi*” Şiiliğın desteklenmesi ve Şiilik faaliyetlerinin koordine edilmesi amacıyla 45 ülkede yurt dışı temsilciliği açarken bunlar “*Dünya Ehlıbeyt Asamblesi*” çatısı altında faaliyetlerine devam etmektedir²⁰⁶. İran bu anlamda kültürel diplomasi faaliyetlerine Kültür Devrim Konseyine paralel şekilde oluşturulan British Council, Konfüçyüs Enstitüsü ve Türkiye'deki Yunus Emre Vakfı (Enstitüsü) benzeri olarak 1995 yılında kurulan, “*İran İslam Kültürü ve İlişkileri Teşkilatı (İran's İslamic Culture and Relations Organization-ICRO)*” ile yumuşak güç faaliyetlerine ivme kazandırmaktadır. İran'ın kültür diplomasisi faaliyetlerini yürüttüğü bu kurumun yurt dışındaki muadili müesseselerden British Council ve Goethe Enstitüsünden farklı kılan durum ise faaliyetlerini dini liderin otoritesi altında yürütmesi kabul edilmektedir²⁰⁷.

Kültür ve İslami İlişkiler Kurumu dünyadaki tüm İran kültür temsilciliklerini bünyesinde bulundururken başta Müslüman halklarla yakın

²⁰⁴ Gündoğın, a.g.e s.218

²⁰⁵ Üstüntaş, a.g.m s.70

²⁰⁶ Üstüntaş, a.g.m s.71

²⁰⁷ İran İslam Kültürü ve İlişkileri Teşkilatı (İran's İslamic Culture and Relations Organization-ICRO)” ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. <http://en.icro.ir/>

ilişkiler kurma gayreti içinde bu ülkelere temsilcilikler açtığı görülse de sonrasında tüm dünyada ofisler açtığı bilinmektedir. Ortak dil imkânları geliştirerek çeşitli dünya halklarıyla diyalog kurmak ve kültürel ilişkileri en üst düzeye taşıyarak İran-İslam medeniyet değerlerini başta Şii nüfusunun yoğunlukta olduğu coğrafyalar olmak üzere tüm coğrafyalara kendi ideolojilerini yayma gayretinde oldukları görülmektedir. Bu vesile ile özellikle Kum ekolünün yetiştirdiği din adamları aracılığıyla önemli dini gün ve aylarda çeşitli programlar tertipleyerek yumuşak güç oluşturmaya ve diğer topluluklar nezdinde cazibe yaratmaya çalışılmaktadır²⁰⁸.

Ahmedinejat döneminde kültürel faaliyetlerine devam eden İran, Türk, Kürt, Ermeni, Beluci ve Farslardan oluşan yaklaşık 300 milyonluk bir coğrafyada tüm halkların kutladığı, aynı zamanda Pers bayramı olarak da kabul edilen Nevruz'u, BM'de dini olmayan bayramlar statüsüne kavuşturma çabası ile takdir toplamaktadır²⁰⁹. İran kültürel yumuşak güç unsuru olan bu bayram vesilesi ile geniş bir etki alanına ulaşmaktadır. İran, etnik yapısı, dini ve kültürel çeşitlilik bağlamında çok boyutlu değerlendirilmeyi hak eden ve birçok özellikleriyle ilgi çekici olmayı başaran bir birikimi de ifade etmektedir.

İslam öncesi ve sonrası kültürü, sineması, halk edebiyatı, bayramları, matemleri ve diğer merasimleri birlikte ele alındığında İran, çok önemli yumuşak güç ve kamu diplomasisi geliştirme olanaklarına sahiptir. Sadi, Mevlana, İbn-i Sina ve Ömer Hayyam gibi değerleri dünyaya sunmuş çok az millet bulunduğundan, böyle değerler İran'ın hem iftiharını hem milli birliğinin simgesi olmasının ötesinde birer cazibe ve yumuşak güç unsuru kabul edilmektedir²¹⁰.

Siyasal kültürü ele alındığında İran'da çoklu dini liderler anlayışı, ulema arasında görüş birliği gibi siyasal çoğulculuğun desteklendiği bir yapıdan bahsedilmektedir. Güçlü ve etkili Farisi milliyetçiliğinin yanında çok

²⁰⁸ Yeğin, a.g.e s. 21

²⁰⁹ Üstüntaş, a.g.m s.71

²¹⁰ Hafeziniya, , a.g.e, s,29

güçlü aile bağlarıyla kişisel bağlantılar üzerinden siyasi kurumların işletildiği bir siyasal kültür anlayışına sahip olan İran, Batı ülkelerinin müdahalesine karşı gelen insan profili, sömürge ve Amerikan karşıtı duruşuyla içeride kendi rejimini sağlamlaştırırken, ülkesinin toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını koruyan aynı zamanda toplumun dini mirasını muhafaza edip bölgesel gücünü artırma beklentisiyle hareket ederek güçlü bir dış politika yürütmektedir²¹¹.

3.2.2. Yumuşak Güç Unsuru Olarak Dil, İletişim ve Müesseseler

İran'a, İslam ve Şiiiliğin etki alanının dışında yayılma imkânı sunan diğer önemli unsurların en başında dil faktörü gelmektedir. Farsça, İran kimliğinin asli unsuru ve ülkenin meşrutiyet devriminden beri resmi dili olarak kabul edilse de İran sınırlarını aşan bir coğrafyada konuşulması itibarıyla, İran'a farklı coğrafyalarda kendini anlatabilme olanağı sunmaktadır²¹².

Farsça, İran platosu sakinlerinin karşılıklı iletişim kurdukları bir araç olup İran dışında Tacikistan'ın tek resmi dili, Afganistan'ın ikinci resmi dili olarak toplum hayatında kendine yer edinirken Hindistan ve Pakistan'da da lehçe olarak bazı bölgelerde canlılığını sürdürmektedir²¹³. İran'da yaşayan ama Türkçe, Kürtçe Türkmence, Arapça ve Belucca konuşan topluluklar sayesinde bölge ülkeleriyle bu konuşulan diller üzerinden de bir yakınlık kurarak yumuşak güç geliştirme imkânından yararlanılmaktadır²¹⁴. Geçmiş hatıraları, tarihi olmanın dışında efsanevi olarak nitelendirilen İran'ın, çok canlı olan dili sayesinde sanat ve edebiyat eserlerinin asırlar boyu kuşaktan kuşağa aktarıldığı bu vesile ile varlıklarını korudukları bilinmektedir²¹⁵. İran Dışişleri Bakanı

²¹¹ Efegil, Ertan. İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini etkileyen Unsurlar, Ortadoğu Analiz Cilt:4 sayı:48, 2012, s.59-63

²¹² Yeğin, a.g.e s. 22

²¹³ Hafeziniya, a.g.e. s,27

²¹⁴ Yeğin, a.g.e s. 23

²¹⁵ Üstüntaş, a.g.m s.71

Muhammed Cevad Zarif, Sadi Kurumunun düzenlediği bir toplantıda “*Farsça dilinin İran’ın dünyadaki gücünün bir nişanesi olduğunu*” belirtmiştir²¹⁶.

İrani-İslami kültürün köklerinin araştırılması ile İran’ın yakın coğrafyasındaki ülkelerle olan ilişkilerinin daha da derinleşebileceği bu sebeple de Farsçanın öğrenilmesi ve öğretilmesi için gerekli dil kursülerinin, eğitim kurslarının desteklenmesi gerekmektedir. İran, bu amaçla 45 ülkede 600’ün üzerinde İranoloji merkezi kurmuş yine dünyanın farklı noktalarında 100 civarında Farsça öğrenim merkezi açmıştır.

Bu merkezler sivil toplum girişiminden bağımsız resmi devlet kurumları olarak görevlerini sürdürmektedirler. İranoloji merkezlerinin büyük çoğunluğunun Farsça ile bağlantılı olması münasebetiyle Merkezi Avrasya ülkelerinde yoğunlaştığı ve yumuşak güç kullanımında en çok başarı elde eden unsurların bu ülkelerdeki İranoloji müesseseleri olduğu görülmektedir²¹⁷. Buradan çıkan doğal bir sonuç olarak İran, bu müesseselerle elde ettiği yumuşak güç ile o bölgelerde yaşayan Müslüman ve Şii oranı arasında doğrudan bir ilişki kurulduğunda bu etki alanının Ortadoğu ve Merkezi Avrasya bölgeleri olduğu anlaşılmaktadır.

Devrim sonrasında iletişim ağlarını güçlü tutmanın, ülkeler ve onların halkları üzerindeki etkisinin, kendi yumuşak gücüne yapacağı olumlu katkıyı hesaba katan İran İslam Cumhuriyeti, yurt dışına yayın yapan birçok gazete, televizyon kanalı, radyo ve haber ajansını faaliyete geçirerek bu alanda ciddi yatırımlar yapmaktadır. Sıradan insanların politika ve diplomasi üzerindeki etkisinin artması kamu diplomasisini etkili bir araç haline getirmektedir. Buna karşın İran’da bu durumun devlet tekelinde gelişen iletişim ve medya unsurları aracılığıyla gerçekleştirilmesi, sivil ve özel yayıncılık yapılmaması tam bir zıtlık teşkil etmektedir. İran’ın devlet eliyle gerçekleştirdiği ve yurt dışına yönelik yayınlar aşağıdaki tablo vasıtası ile ele alınmaktadır²¹⁸.

²¹⁶ Üstüntaş, a.g.m s.72

²¹⁷ Yeğin, a.g.e s. 26

²¹⁸ Üstüntaş, a.g.m s.64

İran'ın Yurt Dışına Yönelik Yayınları			
Medya Türü	Adı	Dil	Açıklama
Gazeteler	✓ Iran News, ✓ Iran Daily ✓ Tehran ✓ Times Keyhan ✓ English	✓ İngilizce	
	✓ Vifak ✓ Keyhan	✓ Arapça	
Televizyon Kanalları	✓ Cam-ı Cem 1,2,3	✓ Farsça	✓ Yurt dışındaki İranlılar ve Farsça bilenlere yönelik 24 saat yayın
	✓ El- Âlem	✓ Arapça	✓ Ortadoğu'ya yönelik
	✓ Seher TV 1,2,3	✓ Urduca, ✓ İngilizce, ✓ Boşnakça, ✓ Türkçe, ✓ Fransızca ✓ Kürtçe	
	✓ El- Kevser	✓ Arapça	✓ Dini-mezhebi programlar
	✓ Hispan TV	✓ İspanyolca	✓ Güney Amerika'ya yönelik
	✓ Press TV	✓ İngilizce	✓ En önemli kanalı
Radyo			✓ 25 dilde radyo yayını
Ajans	✓ Ehlibeyt Haber Ajansı ABNA		✓ Türkçe dâhil 20 dilde yayın

Tablo 3.2.2. İran'ın Yurt Dışına Yönelik Yayınları ²¹⁹

İran, siyasi temsilcilik bağlamında Ortadoğu'da 15 ülkenin 13'ünde elçiliğe sahipken Ortadoğu'da % 86'lık bir elçilik açma oranına ulaşmış olup bu oranın Pasifik ülkelerinde % 56, Avrupa'da % 75 Afrika'da % 42, Latin Amerika'da ise % 20 olduğu görülmektedir²²⁰.

Eğitim müesseseleri açısından Komor, Venezüella, Lübnan, Birleşik Arap Emirlikleri, Pakistan, Dubai, Ermenistan ve Tanzanya'da üniversite şubesi açan İran'ın, Batıyla yaptığı nükleer anlaşma sonrası bu kurumlar aracılığıyla bilimsel yayınlarda bir artış yaşanacağı değerlendirilmektedir. İran,

²¹⁹ Üstüntaş, a.g.m s.64

²²⁰ Yeğin, a.g.e s. 23

bölgesel yumuşak gücünü etkinleştirmek amacıyla Afganistan’da İran Afganistan Üniversitesi ve Hâce Abdullah Ensari Üniversitesi ve yine Suriye’de 2009 senesinde Farabi Üniversitesini kurmuştur²²¹.

Öğrenci değişim programları vasıtasıyla 12.000 yabancı öğrenci İran’da eğitim alırken, 56.000 civarında İranlı öğrenci ise yurt dışında eğitim almaktadır. Beyin göçü ile ülkeyi terk eden ve geri dönmeyen birçok yetenekli öğrencinin durumu ise İran’ın karşılaştığı en önemli zorluk ve dezavantaj olarak görülmektedir. Yine İran Devrimi sonrası yurt dışına çıkan ve çoğunluğu ABD ve Kanada’ya yerleşen İran Diasporası ile barışma yollarını arayan ve onlara karşı politikasını yumuşatan İran, büyük bir kültür ağına erişmeyi hedefleyerek uluslararası arenada yeni fırsatlar ve yumuşak güç enstrümanı kullanma imkânı elde etmektedir²²².

İslam Devrimi ve Şii anlayışı İran’ın yumuşak güç ve kamu diplomasi faaliyetlerini derinden etkilemekte, Şiilik temelli trans-nasyonel ve teo-politik argümanlarla nüfuzunu yaymak amacıyla İran, Şii topluluklara dayanan bir dış politika izlemektedir. Devletlerle ilişki kurmanın yanında daha çok halklarla ilişki tesis etme yöntemini benimseyen, bunun için kamu diplomasi yöntemleri ve yumuşak güç kaynaklarını politikaya dönüştüren İran’ın izlediği dış politika, devlet kontrolünde propaganda odaklı “akıllı güç” politikası olarak da tanımlanmaktadır²²³.

Dünyadaki yaklaşık 250 milyonluk Şii nüfusla iletişim kurma imkânına sahip olan İran, bunun sadece 25 milyonunu din ve inanç turizmi bağlamında kendi ülkesine çekebilmektedir. İran, bu potansiyelden ideolojik ve dini endoktrinasyon açısından ve ekonomik anlamda fayda sağlamaktadır. Bunun dışındaki Şii nüfusu da etkilemek anlamında devlet desteğiyle varlığını sürdüren dostluk dernekleri aracılığıyla “İran Kültür Haftası Etkinlikleri”

²²¹ Yeğin, a.g.e s. 24

²²² Üstüntaş, a.g.m s.65

²²³ Ekşi Muharrem, Iran’s Transnational and Theo-political – Shiite – Based Public Diplomacy Ankasam Bölgesel Araştırmalar Dergisi, October 2017 Iran Special Issue • 1 (2) • 46-66

düzenleyerek yumuşak güç oluşturmakta fakat bu organizasyonun sivil ayağı eksik kaldığından istenen etki tam olarak yaratılamamaktadır²²⁴.

Sivil ayağın eksikliğinin ekonomik anlamda da İran'ın önünü tıkayan bir unsur olarak karşısına çıktığını görmekteyiz. İran ekonomisinde, devlet doğrudan % 40'ı, “*Bonyad*” olarak da adlandırılan ve dini liderlik makamına karşı sorumlu olan İslami vakıf % 45'i ve muhafazakâr nitelikli sivillerden oluşan özel sektör (*bazaar*) kalan % 15'i elinde tutmaktadır. Hantal görünümlü ekonomik yapısı ve süregelen ambargoların etkisiyle yabancı yatırımcı çekememesi gibi sebeplerle iş dünyasının dışarıyla uzun bir süre aktif bir ilişki düzeyine erişemediği ancak ambargonun kalkmasıyla bu sorunun aşıldığı, bu sürecin sonucunda da İran'ın bütün dünyanın ilgi odağı haline geldiği görülmektedir²²⁵.

Bir yarışma olmanın ötesinde büyük kitlelere hitap etme fırsatı sunması, takipçilerini peşinden sürüklemesi ve demokratik kültürün gelişimine sunduğu katkı ile önemli bir yumuşak güç enstrümanı olan spor ise çok önemli bir iletişim aracı olarak ön plana çıkmaktadır. İran, 2012 Londra Yaz Olimpiyatları'nda 12 madalya alırken, 2016 Rio Yaz Oyunları'nda 8 madalya kazanarak bu zeminde de var olmaya çalışmaktadır. İran, Milli Futbol takımı düzeyinde Rusya'da düzenlenen 2018 Dünya Kupası Finalleri'nde oynamaya hak kazanarak bu alanda da büyük kitlelerle iletişim kurma şansı elde ettiği bilinmektedir.

3.3. İran'ın Yumuşak Gücünün Sınırları ve Zayıf Yönleri

Jeopolitik açıdan değerlendirilecek olursa ülkelerin dış politikalarını belirleyen ana unsurun coğrafya olduğu kabul edilmektedir. Bu anlamda dünyanın iki büyük enerji havzalarından birine sahip diğerine de komşu olan İran bu gezegenin en stratejik ülkesi olarak tanımlanmaktadır²²⁶.

²²⁴ Üstüntaş, a.g.m s.66

²²⁵ Üstüntaş, a.g.m s.67

²²⁶ Başaran, Doğan. Iran's Central Asia Policy Within the Context of Realism and Idealism Contradiction in Foreign Policy, October 2017 Iran Special Issue 1 (2) s, 222

Konumunun sağladığı sıcak denizlere çıkış imkânları ve Şii nüfusu sayesinde sahip olduğu kültürel etkileşim alanı birçok avantaj sunsa da İran, demografik anlamda etnik bir kazanı andıran bu devasa yapıyı tek başına Şii unsuruyla bir arada tutmada zorluklar yaşamaktadır. Bu nüfus yapısı jeopolitik anlamda İran'ı yumuşak güç geliştirmesi açısından sınırlandırmaktadır. Ülkeyi dönüştürmek isteyen dış güçlerin bu coğrafi ve etnik çeşitlilikten yararlanarak ayaklanmalara ve hep gündemde tutulan olası ABD askeri müdahalesine zemin hazırlama çabalarına sebep olması dolayısıyla bu heterojen yapı İran'ın zayıf yönü olarak karşımıza çıkmaktadır²²⁷.

20. yüzyılda din adında bir devrim olabileceği tahmin bile edilemezken, gerçekleşen İslam Devrimi, Ortadoğu'da monarşiler için bir tehdit unsuru olarak kabul edilmektedir. İran'ın devrim ihracı hamleleri Suudi Arabistan, Irak, Bahreyn, Kuveyt ve Katar gibi ülkeleri karşı tedbirler almaya mecbur bırakmaktadır. Devrim sonrasında İran dış politikasına hâkim olan radikal söylemlerin sloganlara indirgenmesi ve “*ne Doğu ne Batı*” söylemi ülkeyi iki bloktan da koparıken yalnızlığa mahkûm etmiştir. Bu politikaların sonucunda oluşan Sünni bloğun desteğini arkasına alan Irak, İran'a savaş ilan ederken 8 yıl sürecek olan İran-İrak savaşının ülkeyi oldukça yıprattığı bilinmektedir. ABD'nin ülkeyi kuşatma politikası neticesinde oluşan olumsuz ekonomik tabloda İran, kendi halkının biriken sorunlarına daha fazla çözüm üretmediği için içeride ve dışarıda istikrarsız bir geçiş dönemi yaşamaktadır.

Devrim sonrası emperyalizm karşısında ideoloji eksenli gelişen İran dış politikası, İran-İrak savaşı sonrasındaki değişimlerle çok yönlü dış politikaya dönüşmüş, 11 Eylül saldırıları öncesinde diyalog söylemlerinin hâkim olduğu İran'da 11 Eylül sonrasında ise yürütülen ideoloji ve kimlik eksenli çatışmacı bir dış politika ile yumuşak gücüne sınır ve çerçeve çizmiştir. Humeyni'nin ölümünden sonra dış politikasında radikal bir değişikliğe giden İran, Rafsancani ve Hatemi dönemleriyle pragmatik unsurları ideolojinin önüne geçiren, sınır komşusu olduğu ülkelere güven veren ve ilişkileri düzeltecek

²²⁷ Başaran, a.g.m. s, 226

politikalar izlemektedir. Humeyni'den sonra İran'ın dini lideri olan Hamaney bir konferansta “İran'ın İslam ülkeleri için ideolojik ve askeri anlamda bir tehdit olmadığını” beyan ederek artık tehdit olarak algılanmak istemediklerini belirtmektedir. Özellikle Hatemi'nin izlediği detente (yumuşama) politikasıyla körfez bölgesinde barışın ve istikrarın inşasında etkin olmak isteyen ve bu sebeple de dünya ekonomisine entegre olarak İran'ı içinde bulunduğu yalnızlıktan koruma hamlesi, İran'ın yeni dönemde dış politika ilkesi ve amacı haline gelmektedir²²⁸.

Humeyni sonrasında İran'ın deklare ettiği yeni ve asıl amaç Humeyni tarafından İslam dışı, gayri meşru ve emperyalist destekçisi olarak damgalanan Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar ve Türkiye'de var olan İran imajını yenilemektir. Ancak İran'ın bölge ülkelerince Şiileri destekleyen ideolojik bir tehdit olduğu kanaati ve bunu destekleyen askeri kapasitesini arttırma girişimleri tam tersine İran karşıtı bir algının yükselmesine neden olduğundan ve bu algının bir süre daha devam edeceği bölge ülkelerindeki olumsuz kanaati güçlendireceği değerlendirilmektedir²²⁹.

ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle Saddam Hüseyin yerine fiilen ABD ile komşu olmak zorunda kalan İran'da, Şiilerin Irak'ta siyasi iktidarı paylaşmalarına bile sevinemediği bir durum hâsıl olmuştur. İran'ın bölgenin güçlü ülkelerinden Rusya, Çin ve Hindistan gibi nükleer bir güç olmak istemesinin aslında halkının milli duygularını tahrik etmek amaçlı olduğu da iddia edilmektedir. İran'ın kendisini Pers İmparatorluğu'nun varisi olarak görmesi ve bölgesel bir güç olma hayali olarak açıklanan bu çabaların İran'ın yumuşak gücü üzerindeki etkileri de bu çerçevede değerlendirilmektedir²³⁰. İran, nükleer güce sahip olma isteğini bir bağımsızlık sorunu, kendisini ispat meselesi ve ABD-İsrail eksenine karşı bir başkaldırı olarak görmektedir. Böylece Pers medeniyetinin ihtişamını ve üstünlüğünü Batı dünyasına ve Sünni

²²⁸ Arı, a.g.e.(2017) s,434

²²⁹ Arı, a.g.e.(2017) s,436

²³⁰ Arı, a.g.e. (2017) s,441

Araplara karşı ilan ederken bölgesinde ve dünyada ne denli önemli bir ülke olduğunu göstermeye çalışmaktadır²³¹.

Sınırları ülkesinin hali hazırdaki hudutlarının çok ötesine taşan ve kültürel bir “İran âlemi” olarak adlandırılan coğrafyanın merkezinde yer alan İran, bir ülkeden daha fazla anlam ifade etmektedir. Sözü edilen “İran âlemi” sadece kültürel bir ilgiden ibaret olmayıp bu âleme yakınlık duyan ülkelerle işbirliği gibi çeşitli yumuşak güç kullanım fırsatları sunmaktadır²³².

İran yumuşak güç araçları açısından avantajlara sahip olsa da bulunduğu konum ve diğer toplumlar nezdinde yaratmış olduğu imaj anlamında birçok zorluk ve problemlerle karşılaşmaktadır. Dış politikasında farklı ülkelere ve gruplara farklı davranışlar sergileyerek denge siyaseti izlemektedir. Örneğin Filistin meselesinde Filistinli Müslümanlara özgürlüğü savunup dayanışma sergilerken, Rusya ilişkilerine zarar vereceği endişesiyle aynı ilgiyi Çeçen Müslümanlarından esirgemektedir. Hamas ve Hizbullah’la dayanışma içinde hareket ederken Ermenistan’a karşı mücadele içinde olan Şii Azeri Müslümanlarıyla aynı dayanışmayı sergilemediği, yine ahlaki yönleriyle gayrimüslim ve kapitalist Amerika kınanırken Sosyalist ve gayrimüslim Küba ve Venezüella ile ilişkiler geliştirilerek pragmatist bir yaklaşım sergilenmektedir²³³.

İran, devrimci İslamcılara karşı siyasal İslam’ı, muhafazakârlara Şiiliği, sekülerlere karşı üçüncü dünya söylemini dillendirirken, yakın komşularına karşı faydacı bir yaklaşımla egemenlik, toprak bütünlüğü ve ekonomik çıkarlarını gözeten bir politika izlemektedir. Özellikle Fars-Arap rekabetinin yerini Şii-Sünni rekabetine bırakmasıyla dini, bir dış politik araç olarak kullanma fırsatını yakalayan İran, emperyalizm ve İsrail karşıtı söylemlerle

²³¹ Erdoğan, Hikmet. İran’ın Nükleer Stratejisi ve Türkiye’ye Etkileri, Edit: Birsnel, Haktan, Arap Baharında Son Durak İran, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.88

²³² Djalili -Kellner, a.g.e. s. 155

²³³ Üstüntaş, a.g.m s.74

Müslümanlar arasında bir saygınlık elde etmesine rağmen bu politikaların ABD ve İsrail'e zarar vermediği anlaşılmaktadır²³⁴.

İran'ın yumuşak güç anlamında karşılaştığı sorun alanlarından biri hiç şüphesiz kültürel çeşitliliğe güvenlikçi bir bakış açısıyla bakması bu nedenle ülkedeki etnik ve dini farklılıkların ülke bütünlüğü için bir tehdit olarak algılamasıdır. İran, vatandaşı olan Sünnilerin Şiilere göre ayrıma tabi tutularak hak ihlallerine uğradıkları göz önünde bulundurulduğunda kendi Sünni vatandaşlarını bile teskin edemeyen İran'ın, Afganistan ve Tacikistan'daki Sünni kesimi nasıl ikna edeceği sorunsalı ve bu kesimleri ikna edememe problemiyle karşı karşıya kalma ihtimali değerlendirilmelidir.

İran modelinin zayıf yönlerinden bir diğeri de İran'ın siyasal dilinin karşıtlık ve reaksiyonculuk üzerine oturtulmuş olmasıdır. Siyasal pratiği mezhepçi bir kutuplaşma üzerine oturduğundan oluşturmaya çalıştığı imaj dış gözlemcilerde yaratılan algıyı kıramamaktadır. Bu model sert güç temerküzlü bir model olduğundan sert güç, Şiilere ve ideolojik gruplara geçirebileceği yumuşak gücün etkisini kırarak bölgedeki halkları farklı toplumsal kesimleri kucaklamayı zorlaştırmaktadır. Bu durum Suriye konusunda ciddi bir meşruiyet sorunu teşkil edecektir²³⁵.

Yumuşak güç unsurlarının kullanımında hangi birinin bir diğeri yerine tercih edileceği noktasında ortaya çıkan alternatif maliyet önem arz etmektedir. Tercih edilen yumuşak güç unsuru ile diğer terk edilen yumuşak güç unsuru atıl ve etkisiz bırakılacaktır. Şöyle ki İran, “*kültürel İran yaklaşımı*” ile İran âlemini hedefleyerek bu coğrafya dışındaki Müslümanları ikna etmekten uzak kalmaktadır²³⁶. Kısaca İslam Devrimi'nin Şii ve Fars karakterinin baskın olması münasebetiyle devrim ihracı vasıtasıyla yumuşak güç geliştirme çabaları sekteye uğramaktadır. “*Velayeti Fakih*” ve “*Mehdi inancı*” sebebiyle

²³⁴ Üstüntaş, a.g.m s.75

²³⁵ Burhanettin Duran ve Nuh Yılmaz, “Ortadoğu’da Modellerin Rekabeti: Arap Bahar’ından sonra Yeni Güç Dengeleri” Türk Dış Politikası Yıllığı 2011 Der. B. Duran, K. İnat ve A.R: Usul SETA Yayınları XIV, I. Baskı: Kasım 2012, Ankara. s,39

²³⁶ Yeğin, a.g.e s. 27

Sünni dünyadan tam anlamıyla destek görmeyen İran, devrimin Şii karakteri yüzünden Sünniler üzerinde etki kurmakta zorlanmaktadır. İran dışındaki Şiiilerin ise Farisi karakter yüzünden devrim ihracı unsuruna çok fazla meyiletmedikleri bilinmektedir. Bu gibi çelişkiler dolayısıyla da tarihi Sünni-Şii ve Arap-Türk-Fars rekabeti yeniden yoğunlaşmaktadır²³⁷.

Pratikteki eylemler ile sloganlar arasındaki farklılık İran'ın yumuşak gücünü zayıflatan diğeri bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Birden çok slogan ve söylem kullanarak geniş kesimlere hitap etme durumu, ciddiyetsizlik etkisi uyandırarak bir güven ve inandırıcılık problemi yaratmaktadır²³⁸. İran'ın ABD ve İsrail'i hedef tahtasına koyarken İran-Kontra olayında olduğu gibi ambargoyu gizlice delerek ABD'den silah satın alması eylem ve söylem çelişkisi yaratmaktadır. Bu gibi davranışlar inandırıcılık konusunda rejimin yanlışları olarak kabul edilmektedir. Özellikle devrim liderlerinin çabalarına rağmen Müslüman olmayan halklar açısından evrensel bir mesaj taşımayan söylemler lokal ve Müslüman ülkelere dönük kalmakta ve bu durum İran'ın yumuşak gücünün sınırı olarak kavramsallaştırılmaktadır²³⁹.

Batı kültürünün baskın cazibesi ve çekim gücü karşısında İran'ın nüfuz alanı olarak gördüğü bölgelerde yaşayan halklar, Batılı yaşam tarzı ve özgürlük anlayışına olumlu bakmaktayken İran'ın kendi içinde bile muhalefetle karşılaşan yaşam tarzlarına olan bakışı ve baskıcı görünümü, yumuşak gücünün karşılaştığı diğeri bir zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır²⁴⁰.

İran İslam Cumhuriyeti'nin anayasasınının 154. md hükmü gereğince küresel ölçekte tüm Müslüman halkları koruyacak maddi bir güce sahip olması gerektiği fakat bu güce sahip olmadığı da değerlendirilmektedir. Devrim ihracı yoluyla cazibe yaratmak isteyen bir ülke olarak bu mesajlarının gerisinde güçlü bir kültürel kurumsallaşmayla birlikte güçlü bir ekonomi ve askeri desteğin bulunması gerekmekte olup bu durum pratikte yumuşak gücün sınırı olarak

²³⁷ Gündoğan, a.g.e s.188

²³⁸ Yeğın, a.g.e s. 27

²³⁹ Gündoğan, a.g.e s.190

²⁴⁰ Yeğın, a.g.e s. 28

değerlendirilebilecektir²⁴¹. Aşağıdaki tablo aracılığıyla İran İslam Cumhuriyeti'nin yumuşak güç unsurları SWOT (GZFT) analiz yöntemine uygun olarak güçlü-zayıf yönleri ile fırsat ve tehditleri bir arada incelenmektedir.

İran'ın Yumuşak Güç Unsurları SWOT(GZFT) Analizi	
Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Tarihi ve kültürel miras ✓ Şiilik mezhebine hamilik yapak ✓ Anti-Amerikancı ve anti-empyralist söylem ✓ İslamcılık söylemi ✓ Dini turizm ✓ Filistin meselesi ✓ Fars dili 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Özgür medyanın yokluğu ✓ İnternetin devlet kontrolünde sağlanması ✓ Sivil toplumun zayıflığı ✓ Diaspora ile bağların zayıflığı ✓ Turizm yetersizliği ✓ Devlet kontrolündeki ekonomi ve iş adamları ✓ Dine dayalı politik sistem ✓ Zayıf ekonomik yapı ✓ Eğitim ve bilimde az gelişmişlik
Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Nükleer anlaşma ile uluslararası toplumla uzlaşma ✓ Genç nüfus ✓ Doğal kaynaklar 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ İzlenen mezhepçi politikalar ✓ Söylem tutarsızlığı ✓ İdealizmden realizme kayan dış politika ✓ İsrail karşıtı anti Siyonist politikaların yarattığı kuşku

Tablo 3.3. İran'ın Yumuşak Güç Unsurları SWOT (GZFT) Analizi²⁴².

Tüm güçlü ve zayıf yönler ile fırsatlar ve tehditler bir arada değerlendirildiğinde İran İslam Cumhuriyeti, Batı dünyasında siyaset ve dinin tehlikeli bir şekilde iç içe geçtiği, özgürlüklerin kısıtlandığı, ekonominin devlet kontrolünde olduğu sivil ayağı eksik kalan bir model olarak görülmektedir.

İran, bölgesel anlamda ise İslami ideoloji, Şiilik ve Fars Medeniyeti gibi Ortadoğu'da geçerliliği olan yumuşak güç unsurlarını kapitalizme karşı olma, diktatör rejimlere karşı olma, Filistin meselesinde anti-İsrail ve anti-Siyonist bir tutum sergileme gibi hedefler doğrultusunda bölgede geçerli yumuşak güç

²⁴¹ Gündoğan, a.g.e s.189

²⁴² Üstüntaş, a.g.m s.74

unsuru yaratmada fırsat olarak değerlendirebilecektir. Fakat bu unsurlar İran yumuşak gücü için bir tehdit de yarattığından kendisini ABD-İsrail ile Sünni blok kuşatması ile karşı karşıya bırakacak ve yine monarşiyle yönetilen Körfez ülkelerinin İran'ı kendilerine karşı tehdit olarak algılamaları neticesinde İran'ın yumuşak gücüne bir tehdit meydana getirecektir.

İran, bu fırsat ve tehditleri değerlendirerek uzun bir süredir devam eden devrim ihracı çalışmalarını rafa kaldırırken dünyadaki Şiiiler ile yakın ilişkiler geliştirerek kültürel faaliyetler üzerinden yarattığı cazibesi ile nüfuz oluşturarak hem stratejik menfaatlerini korumakta hem de yumuşak gücünü geliştirmektedir. Jeopolitik konum, ekonomik güç ve askeri kapasite yerine göre tehdit yerine göre teşvik şeklinde bir sert güç örneği olarak da kullanılabilir. Bu gücün hedef kitlelerde yarattığı etki, oluşturduğu algı ve hissedilen yakınlık derecesi bir arada değerlendirildiğinde yumuşak güç etkisi yarattığı da kabul edilmektedir. İran büyük bir orduya sahip olmak yerine böyle bir güce sahip olduğu algısını yayarak bir sert güç algısı oluşturmaktadır. Öte yandan bu sert gücünü ihtiyaç duyulduğunda bölgedeki özgül ağırlığıyla birleştirip kendine yakınlık duyan Lübnan, Yemen ve Suriye gibi ülkelere yaptığı askeri hamlelerle onlar nezdinde yumuşak güce dönüştürmekte benzeri hamlelerle de yumuşak güç yaratmaya çalışmaktadır²⁴³.

²⁴³ Yeğın, a.g.e s. 56

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İRAN'IN SURIYE POLİTİKASI VE BÖLGESEL İTTİFAKIN ARAP BAHARI SÜRECİNE ETKİSİ

4.1 İran'ın Suriye Politikası

Batı düşmanlığı, Şiiliği yaymak arzusu ve yükselen Fars Milliyetçiliği gibi dış politika unsurlarıyla İslam Devrimi'nin gerçekleşmesinden sonra Ortadoğu'da lider konuma gelmeyi amaçlayan İran, dış politikada özellikle mezhep faktörünü ön plana çıkarmaktadır. Devrim sonrası iktidara gelen yeni rejimin, dini ve ideolojik değerleri başta komşuları olmak üzere tüm Arap dünyasına yayma arzusu devrim ihracı çabalarından anlaşılmaktadır. Bu çabaların bölgede bir tür soğuk savaşın yaşanmasına sebep olduğu, devrim ihracına karşı kendi rejimlerini koruma gayretindeki Suudi Arabistan'ın başını çektiği Körfez ülkeleri ile İran arasında bir Şii-Sünni kampaşması yaşandığı görülmektedir²⁴⁴.

Bölgesel konumu ve izlediği politikalar yanında güçlü ekonomisi ve zengin petrol yatakları olmamasına rağmen Suriye, Ortadoğu'daki dengeler açısından önemli bir ülke kabul edilmektedir. “*Ortadoğu'da Mısır'sız barış, Suriye'siz savaş olmaz*” sözü bu önemi anlatmada kullanılmaktadır²⁴⁵. Lübnan ise coğrafi konumu itibarıyla İsrail, Suriye ve dolayısıyla İran güvenliğinde önemli bir role sahip olup üç ülkenin rekabet alanı ve güç mücadelesi merkezi olarak kabul edilmektedir. Suriye'nin bölgedeki rolü ve İsrail'e karşı konumu birlikte ele alındığında Suriye-Lübnan-İran arası ilişkilerde İran asıllı Lübnanlı ünlü din adamı İmam Musa Sadr'ın önemli bir rol oynamaktadır. İran'daki Şah muhalifleri Sadr aracılığıyla Suriye ile ilişkiler kurarken, bu muhaliflerin Filistin kamplarında silahlı askeri eğitim aldıkları da bilinmektedir²⁴⁶.

²⁴⁴ Polat, Doğan Şafak. İran'ın Suriye Politikası, Edit: Çomak, Hasret, Sancaktar, Yıldırım, Uluslararası Politikada Suriye Krizi. Beta Yayınları İstanbul, 2016 s,478

²⁴⁵ Doster Barış, Arap Baharı Özelinde Rusya'nın Suriye Politikası, Edit: Barış Adıbelli, Arap Baharı ve Suriye, IQ Kültür Sanat Yayıncılık İstanbul, 2016, s,66

²⁴⁶ Uygur, a.g.m. s.8

13 Kasım 1970 tarihinde bir askeri darbeyle yönetimi ele geçiren Hafız Esad, Şah Rejimi karşıtlarını ve Humeyni'yi destekleyerek devrim öncesinde başlayan bu dostluklarını İran-İrak savaşı sırasında da diğer Arap ülkelerinden farklı şekilde İran'ı destekleyerek göstermiştir²⁴⁷. Bu tavrın İran'a pratik faydalarının yanında, çok önemli sembolik katkısı ise Saddam Hüseyin'in savaşı bir "*Arap-Acem savaşı*" çevirme arzusunun engellenmesi olmuştur²⁴⁸.

Suriye, Camp David anlaşmasıyla bölgede kaybettiği Mısır desteğini İran'ın yardımıyla telafi etmeye çalışmakta bu sebeple de Lübnan'daki Şiiler üzerinde İran'ın nüfuzunu arttırma çabalarına göz yummaktadır. Suriye, 90'lı yıllarda Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile İran arasındaki tartışmalı olan üç ada konusunda Arap tezini desteklemek haricindeki tüm bölgesel konularda İran ile ortak bir çizgiyi takip etmiş ve bu dönemde artan petrol fiyatlarıyla zenginleşen İran ise Suriye'deki ekonomik yatırımlarını arttırmıştır²⁴⁹. Suriye, savaş döneminde Irak'ın olası yaptırımlarından çekinmeyerek Irak'ın kendi toprakları üzerinden petrol ihraç etmesini sağlayan boru hattını kapatmış ve Doğu bloğu menşeli silahları İran'a ulaştırmak gibi hamlelerle bu ittifakı sağlamlaştırmış buna karşın İran yönetimi Suriye'ye bir kısmı karşılıksız olmak üzere petrol ve para yardımı yapmıştır²⁵⁰.

Coğrafi konumu dolayısıyla İsrail'le çok fazla mücadele etmek durumunda kalan Suriye, Golan tepelerini kaybederek Filistin ve Lübnan meselelerinde kendi lehine pek bir kazanım sağlayamamış fakat 1991 yılında başlayan Körfez savaşında Irak'a karşı koalisyon güçlerini desteklediği için bir anda bölgedeki en güçlü Arap devleti konumuna gelmiştir. Suriye'nin, 2003 yılında Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesinden sonra Batı ile ilişkilerinin tekrar bozulmasıyla İran ile ilişkilerinin tekrar canlandığı görülmektedir. Bu süreçte ABD'nin, Suriye ve İran'ı "şer eksenli" devletler olarak nitelendirmesi iki ülkeyi yalnızlaştırmakta, iki ülke için ortak tehdit algısını güçlendirmekte

²⁴⁷ Polat, a.g.e s,479

²⁴⁸ Yeğin, a.g.e s. 124

²⁴⁹ Uygur, a.g.m. s.9

²⁵⁰ Polat, a.g.e s,479

yine iki ülkeyi birbirine daha fazla yaklaştırmaktadır²⁵¹. 2005 yılında Ahmedinejat'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle artan İran-Suriye ilişkileri İranlı Şii turistlerin Şam'daki kutsal mekânları ziyaret vesilesiyle gelişmiştir. Yine bu sebeple Suriye'deki kutsal mekânların iyileştirilmesi maksatlı dış yardımlarla İran, Suriye'de yumuşak gücünü artırma şansını iyi değerlendirmektedir²⁵².

2005-2006 yıllarında Esad ve Ahmedinejat'ın karşılıklı ziyaretleriyle gelişen İran-Suriye ilişkilerinin bu ikilinin yanında Hizbullah, Hamas, İslami Cihad ve diğer Filistin Direniş Örgütlerinin de bir araya gelmesiyle İran liderliğinde bir direniş cephesine dönüştüğü anlaşılmaktadır. İran'ın bu hareketle “*Yemen-Beyrut-Şam-Bağdat-Tahran eksenini*” oluşturma stratejisini itinayla uygulamaya koyduğu, Suriye'ye diplomatik, ekonomik ve lojistik anlamda her türlü desteği verdiği ve 20.000 Şii savaşıya vekâlet savaşlarında sağladığı yıllık 6 Milyar dolar mali desteğiyle, bizzat sahada da askeri desteği esirgemediği görülmektedir²⁵³.

Bu direniş cephesiyle birlikte İran-Suriye ilişkileri zamanla askeri bir boyuta ulaşmakta, ikili ilişkiler askeri-politik düzeyde istikrar kazanarak ülkelerin rakipleri tarafından Şii eksenini olarak da adlandırılmaktadır²⁵⁴. Şii hilalinin kurucu ülkesi olarak kabul edilen İran'ın, Suriye'deki siyasal iktidarın İsrail karşısında kurulan direniş eksenindeki rolü ile Tahran ve Hizbullah arasında köprü vazifesi görmesi nedeniyle Suriye'de bulunduğu, İsrail tarafından dillendirilmektedir. Suriye krizi çözülsün bile İran'ın Suriye'den ayrılmayacağı ve kendi geleceğini Esad'a endekslediği anlaşılmaktadır²⁵⁵.

Suriye, İran için bölgesel bir müttefik olup bölgenin tamamen Batı hegemonyasına girmesini engelleyecek kilit bir role sahip olduğundan İran'ın Suriye'yi kaybetmesi bölgede tek başına kalması, Suudi Arabistan ve İsrail ile

²⁵¹ Kashef Asl, Nasser 1979 Sonrası İran'ın Ortadoğu Politikası ve Bölge Ülkeleri İle İlişkileri Gazi Üniversitesi S:S:E. Uluslararası İlişkiler A.B.D. Doktora Tezi Ankara, 2009 s,222

²⁵² Polat, a.g.e s,480

²⁵³ Üstüntaş, a.g.m s.78

²⁵⁴ Polat, a.g.e s,480

²⁵⁵ Kulu, Muhammed Mustafa, İsrail Milli Güvenlik Algısında Suriye İç Savaşı, Edit: Hasan Basri Yalçın, Burhanettin Duran, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri, Seta Kitapları İstanbul, 2016 s,258

tek başına mücadele etmesi anlamına gelecektir. İran kendi topraklarına sıkışarak kendini sınırlarında savunmak zorunda kalacağından bu durum İran'ın savunma doktrinin çökmesi şeklinde de yorumlanacaktır²⁵⁶. Kısaca İran'ın Suriye politikası; ulusal güvenlik, Şii reel politiği, Şii hilali ve bölgesel güç dinamikleriyle şekillenmektedir. Bölgesel ve uluslararası güvenliğe karşı ciddi zorlukların ve mücadelelerin anavatanı haline gelen Suriye'ye yönelik geliştirilen dış politika, bölgesel güç dengesini değiştirecektir²⁵⁷.

4.2 Şii-Sünni Rekabeti

İran'ın devrim sonrası dış politikası, dönemin siyasal İslam söyleminin bölgesel etkileşimleriyle yakın ilgisi göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. İran'ın Suriye politikasını şekillendiren nedenlerin başında “anti-emperyalizm, Batı düşmanlığı” ve “Sünni kuşağa karşı Şii ittifakı” geliştirmek gelmektedir. İran ile Suriye'nin, İsrail-Amerikan karşıtlığı ve bunları ortak düşman olarak algılamaları, amaç birliğinin delili olarak kabul edilmektedir. İran, Suriye ile beraber Filistin'de Hamas ve Lübnan'da Hizbullah, Yemen'de Ensarallah örgütleriyle ittifak ilişkisi kurarak bölgesel etkinliğini sürdürmektedir.

Resmi mezhebi Şiilik ve 12 İmam (İsna Aşeriyye) inancı olan İran İslam Cumhuriyeti'nin, %90'ını Şiiler %8'inin Sünniler oluştururken farklı etnik nüfusu barındıran Suriye'de ise %74'lük Sünni nüfusa karşın %12'lik bir Nusayri nüfus olduğu bilinmektedir. Bu dağılım göz önüne alındığında Sünnilerin çoğunluğu oluşturduğu bir aritmetikte, Nusayrilerin iktidarı oluşturduğu rejimin hayatiyetini devam ettirmede İran ile işbirliği geliştirme durumu bu birlikteliği zorunlu kılmaktadır. İki ülke ideolojik temelli Şii hilali olarak ifade edilen kuşak ile İran Şiiliği ve Suriye Nusayriliğini, Sünni-Şii rekabetinde kendi menfaatini gerçekleştirmede bir araç olarak kullanmakta, bu kuşak mezhepsel olarak ortak bir payda olma amacının ötesinde İran'ın kendi nüfuz alanını tesis etme projesi olarak görülmektedir²⁵⁸.

²⁵⁶ Yeğın, a.g.e s.127

²⁵⁷ Uzun, a.g.m. s, 223

²⁵⁸ Polat, a.g.e s,482

Sünni blok karşısında Irak, Suriye, Lübnan ve Körfez Şiiilerini içine alan Şii hilali projesini hayata geçirmeye çalışan ve kendi bloğunu yaratan İran, bu sayede Ortadoğu siyasetinde yer almaktadır. Şii hilali vesilesiyle savunma stratejisini caydırıcılık esası üzerinden, düşmanın sınır dışında karşılanması ilkesiyle oluşturan İran için bu denklemde Suriye önemli bir yer teşkil etmektedir²⁵⁹.

4.2.1 Şii Kuşağı ve Suriye-İran-Lübnan(Hizbullah) İlişkisi

Realist güç perspektifinde Tahran, statüko ve caydırıcı güç odaklı bölgesel hegemonya kurmaya çalışan revizyonist güç, nükleer bir program geliştirerek nükleer domino etkisi yaratacak ve silahlanma yarışını tetikleyecek yükselen bir tehdit olarak görülmektedir. Yumuşak güç perspektifinde ise İran'ın yükselişi, dini referanslar ve ideolojik faktörlerle açıklanırken, iktidarın ideolojik dengesindeki değişim, askeri değişimden daha önemli kabul edilmektedir. İran'ın bölgesel bir güç olarak yükselmesine Bağdat'ta iktidara Şii ağırlıklı hükümetin gelmesinin neden olduğu bilinmektedir. Bu gelişme Hizbullah'ın Lübnan'daki etkisinin artmasına sebep olurken, Şii kuşağının da yükselişine yol açmıştır²⁶⁰.

Şiiilerin buldukları ülkelerde etkin bir konuma gelebilmelerinin “radikal devrimci” politikalarından ziyade “dindar demokrasiler” vasıtasıyla mümkün olabileceği ve bunun İran dış politikasının temelini oluşturduğu iddia edilmektedir. Nitekim Irak örneğinden yola çıkılarak, dini veya mezhebi unsurların demokrasiye uyumunun sağlanması ve dini demokrasilerin tesis edilmesiyle Lübnan, Bahreyn gibi ülkelerde Şiiiler yönetiminde temsil hakkı kazanabileceklerdir²⁶¹.

Suriye'nin kuruluş ideolojisi, Lübnan'ın Suriye'den ayrıldığı siyasal ortam ve Suriye'nin Lübnan üzerindeki etkisinin, iki ülkenin çıkar ilişkileri ve oluşturdukları ortak kader algısında ne kadar etkin olduğu ve iki ülke siyasetine

²⁵⁹ Polat, a.g.e s,483

²⁶⁰ Rahigh, Ali, Aghsan And Peter Viggo Jakobsen, The Rise Of Iran: How Durable, How Dangerous? Middle East Journal M Volume 64, No. 4, Autumn 2010 p, 560

²⁶¹ Sinkaya, Bayram. Şii Ekseni Tartışmaları ve İran, Avrasya Dosyası, 2007, Cilt 13, Sayı 3, s, 55

nasıl yön verdiği, ilişkilerin tarihsel geri planında görülmektedir. Suriye-İran-Lübnan(Hizbullah) ilişkisinin sadece Şiilik mezhebi etrafında değerlendirilmesi bu ilişkinin açıklanmasını eksik bırakacaktır. Bu nedenle bir ilişkiyi sadece mezhepsel yakınlığa bağlamanın doğru olmayacağı değerlendirilmektedir. Mezhebi yakınlığa ek olarak tarafların rejim ve ideolojiler arasında esas aldıkları ilişki parametrelerinde, güvenlik endişeleri ve politik çıkarların ön planda tutulduğu unutulmamalıdır. Tam da bu noktada bu kadar üst düzey ilişki ve ortak çıkarlara rağmen, Suriye-İran-Lübnan(Hizbullah) arasında siyasi sınır komşuluğunun olmaması özellikle lojistik anlamında engel teşkil etmektedir.

2003 yılı sonrasında Irak'ta iktidara gelen Şii Maliki yönetimi sayesinde mevcut olan siyasi sınır kopukluğu giderilerek bir nevi sınır birlikteliği sağlanarak bir Şii direniş hattı, Batıların deyimiyle “Şii hilali” oluşturulmuştur. Bu hilal vasıtasıyla İran, Irak, Suriye, Lübnan'ın sürekli bir hat olarak birleştiği inanç algısı, zihniyet birliği, ortak savunma algısı, çıkar birlikteliği gibi tarihin hiçbir döneminde görülmesi mümkün olmayan bir ittifak ortaya çıkarmıştır. Bu sayede İran'ın ideolojik zihniyetinin, Safevilerden sonra ilk kez bu kadar geniş bir coğrafyaya hâkim olabildiği, Akdeniz'e ve İsrail'e kadar ulaştığı da değerlendirilmektedir²⁶².

“*Küçük Ortadoğu*” olarak da tanımlanan Lübnan, 1943 yılında Fransızlara karşı bağımsızlığını kazanırken Ortadoğu'nun Bahreyn'den sonraki en küçük fakat mezhep ve dini çeşitlilik açısından en kozmopolit ülkesi olarak bilinmektedir. İran, bu ülkeye kendine sempati kazandıracak alt ve üst yapı yatırımları yaparak ve Şiiliğe has bir vergi türü olarak bilinen humus vergisini Lübnan'a harcayarak Şiilere yönelik yumuşak güç geliştirmeye çalışmaktadır. “*Lübnan'da her taifenin merhametli bir annesi vardır. Bu anne Hristiyanlar için Fransa, Dürziler için İngiltere, Şiiler için de İran'dır*” sözüyle İran ve Lübnan'ın birbirlerine ne denli bağlı olduğu ve Şiilerin de ne denli İran'a bel bağladıkları görülmektedir²⁶³.

²⁶² Adıbelli, a.g.e. s. 166

²⁶³ Yeğin, a.g.e s. 73

Hizbullah'ın genel sekreteri Hasan Nasrallah, Suriye-İran-Lübnan(Hizbullah) ilişkisini ifade ederken, Suriye yönetiminin ABD'ye itaat etmeyen tek yönetim olduğunu belirtilmektedir. Lübnan, Hizbullah'ın Suriye'deki direniş rejimine destek vererek, bu toprakları ikinci bir İsrail yapmak arzusunda olan ABD ve onun "Yeni Ortadoğu Projesine" karşı duran ülkelerin başında gelen Suriye'yi, İran ile birlikte destekleyerek bu projeyi sonuçsuz bırakmayı, bununla üç ülkenin de istikrarını korumayı hedeflemektedir²⁶⁴.

Tarihsel ilişkileri, inanç bağları ve ortak çıkarları bir arada değerlendirildiğinde bu üç devlet arasında çok güçlü bir bağın olduğu görülmektedir. İran ve Lübnan, Suriye ve Esad rejimiyle ilişkilerinin varlık sebepleri olan ideolojik bağlarını, askeri-ekonomik yardım ilişkilerini, realite ve diyet borcu ilişkilerini görmezden gelemeyeceğinden Suriye'yi yalnız bırakmaları mümkün görünmemektedir²⁶⁵.

4.2.2 Şii-Vahhabi Çekişmesi ve İran-Körfez Ülkeleri İlişkileri

Önemli bir küresel oyuncu olma potansiyeline sahip olan İran, tüm sert ve yumuşak güç unsurlarını kullanmasına rağmen teokratik modelini, bölge ülkelere yayma konusunda sorunlar yaşamakta ve bu modeli tam manasıyla ihraç edememektedir. Bölgeye yönelik stratejik yaklaşımının özellikle 2003 yılı sonrasında yalnızca silahlı Şii gruplara yardıma odaklandığı ve bu desteklerin özellikle Şii grupları ihya ederken, özellikle güçlü bir Sünni bloğu karşısına almasına neden olduğu iddia edilmektedir²⁶⁶.

İran dış politikası ayrıntılı incelendiğinde ABD, İsrail ile birlikte Suudi Arabistan'ın hedef ülkeler olduğu görülmektedir. Şiilerin düşünce dünyasında en nefret ettikleri mezhep olarak ifade edilen Vahhabiliğin en temel öğretisinin Şii karşıtlığı olması ve Suudi Arabistan'ın ABD ile güçlü askeri ve ekonomik ilişkileri geliştirmesi göz önüne alındığında bu iki konu İran'ın, Suudilere karşı

²⁶⁴ Adıbelli, a.g.e. s. 169

²⁶⁵ Adıbelli, a.g.e. s. 170

²⁶⁶ Elias, Firas, The Future of Iran's Influence In The Middle East, Anksam Bölgesel Araştırmalar Dergisi, October 2017 • Hybrid Warfare Special Issue 1 (2) s, 102

getirdiği kayda değer iki eleştiri konusu olarak ön plana çıkmaktadır. İran'ın Suudilerin içişlerine karışması ihtimali ve kuşkusu, İranlı hacıların hac döneminde sergiledikleri politik tavırlar da Suudilerde İran'a karşı politik bir karşı duruşa neden olmaktadır²⁶⁷.

1744 yılında din adamı Muhammed İbn'ül Abdülvahhab'ın, küçük bir kabile reisi olan Muhammed İbn'ül Suud ile ittifaka girmesi ile bugünkü Suudi Arabistan'ın siyasi ve dini temellerinin atıldığı anlaşılmaktadır. Geleneksel Sünni hayat ve Şiilik karşıtı düşünceleri ile Vahhabilik, Sünnilik ve Şiiliğin yaşam tarzlarını kendi geliştirdikleri dini hükümlere aykırı görmekte ve bu görüşler Suudi rejimi tarafından bugün de benimsenmektedir²⁶⁸. Vahhabilik, "Şiilikteki ulema sınıfına azizler gibi davranılmasını, onların kutsanmasını, mezarlarının türbe haline getirilmesini ve buralarda ibadet edilmesini, 12 imama karşı gösterilen mutlak itaati", İslam'ın tevhit inancına aykırı görüp bu inanç üzere olanları kâfir olarak nitelendirmektedir²⁶⁹.

İran'ın, devrim ihracı sonrası uluslararası normlara meydan okuyan bölgesel hegemonya kurma yaklaşımı, BM'nin İran'ı nükleer projeden geri çekilmeye zorlaması ve Batının Sünni blokla İran'ı çevrelemesi politikalarına karşı, parya haline getirilmeye çalışılan bir toplumun gösterdiği reaksiyon olarak açıklanmaktadır²⁷⁰. Gösterilen reaksiyon sonrası bölge ülkelerinde oluşan tsunami dalgasının etkisinde ilk kalan, sarsıntıyı ilk hisseden devlet olan Suudilerin devrimci, anti-monarşist, anti-Amerikan ve Şii olan tüm bu düşünceleri ihraç etmeye çabalayan İran'a karşı tavrının sert olduğu bilinmektedir. Geçmişte yaşanan Nasırcı ve Baasçı hareketlerden de etkilenen Suudi Arabistan, bu yıkıcı girişimlerin etkisini maddi imkânları ve parayı devreye sokarak, zaman zaman da İslam kardeşliğine vurgu yaparak sınırlandırmaya çalışmıştır. Fakat Suudi Arabistan'ın, Şiilik ve Farisilik temelli

²⁶⁷ Gündoğan, a.g.e s.197

²⁶⁸ Gündoğan, a.g.e s.297

²⁶⁹ Gündoğan, a.g.e s.298

²⁷⁰ Rezaei, Farhad. İran's Normalization Project: Custodians and Spoilers, Middle East Policy, Vol. XXIV, No. 2, Summer 2017 s,87

bu yeni devrimci dalgaya karşı elinde sadece Sünnilik ve Araplık silahı bulunduğundan yalnızca bu silahı kullanmak zorunda kalmıştır²⁷¹.

Suudi Arabistan ve monarşilerle idare edilen diğer Körfez ülkelerinin amacının, İran İslam Devrimi'ni Şiilik ve Fârisilik temelinde lokalize ederek, İran içerisine kilitlemek olduğu anlaşılmaktadır. Körfez ülkeleri, bu etkili çabaları ile monarşi karşıtı düşüncelerin bu topraklarda yeşermesine fırsat vermeyerek kendi iktidarlarını devam ettirirken aynı zamanda İslam dünyasındaki devrim çabalarına ket vurarak buralarda benzer devrimlerin oluşmasına engel olmakta veya bu devrimleri geciktirmektedir²⁷².

1979 sonrasında, devrim ile ilgili gelişmeleri “*bekle gör*” politikasıyla izleyen Suudi Arabistan, ilk etapta devrimi Veliaht Fahd aracılığıyla tebrik ederken, devrimin yıkıcı etkilerinin görülmeye başlanmasıyla tavır değişikliğine yönelmiştir²⁷³. Bu tavır değişikliğine ise ilk devrimci dalganın, Suudi Arabistan'da petrol üretim bölgesi olan ve nüfus çoğunluğunu Şiilerin oluşturduğu “El Hasa” da gerçekleşmesinin neden olduğu bilinmektedir. Bu hareketlenmenin Suudi ekonomisine vereceği olası zararlar göz önüne alınarak bu bölgede Suudiler tarafından Şiilere karşı asimilasyon politikası uygulanmış, Araplığı ön plana çıkarıp Şiileri baskılayarak bu dalganın etkisi bu gibi önlemlerle kırılmaya çalışılmıştır²⁷⁴.

Suudi Arabistan'ın dışında Şii nüfusun çoğunlukta olduğu Yemen, Katar, Bahreyn, Irak ve BAE gibi diğer bölge ülkelerinin Şii reel politikasında tehde açık olduğu bilinmektedir. Bu da kendi uygulamış oldukları politikalar neticesinde ikinci sınıf muamele gören Şii nüfusun ihmal edilmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. İran Devrimi'ne karşı, Körfez ülkelerinin geliştirdiği en önemli araç 1981 yılında kurulan “Gulf Cooperation Council” (GCC) yani

²⁷¹ Gündoğan, a.g.e s.308

²⁷² Gündoğan, a.g.e s.309

²⁷³ Uygur, a.g.m. s.10

²⁷⁴ Gündoğan, a.g.e s.313

“Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK)” olarak kabul edilmektedir²⁷⁵. Merkezi Riyad’da bulunması öngörülen ve “*bir devlet bir oy prensibi*” ile çalışması planlanan bu konseyin, İran-Irak savaşı, Şii ayaklanmaları ve İran’ın oluşturabileceği diğer tehditleri bertaraf etmek için kurulduğu değerlendirilmektedir²⁷⁶.

İran, ABD’nin çevreleme politikasından, ekonomik ambargolardan ve politik tecritten kurtulmak amacıyla günümüzde Rusya ve Çin ile ilişkilerini geliştirmeye çalışırken Körfez ülkeleriyle de ilişkilerini normalleştirmeye çalışmaktadır. Bir anlamda ABD ve İsrail saldırılarına karşı İslam dünyasında yalnız kalmamak adına Suudilerin desteğinin önemini farkına vardıkları değerlendirilmektedir.

Şiiliğin temsilcisi olan İran İslam Cumhuriyeti’nin üç temel dış politik ideolojisinin “anti-Amerikancılık, anti-Siyonizm ve anti-monarşi” olduğu bilinmektedir. Buna karşın Şiilikle mücadele ile ünlenmiş Vahhabilik mezhebinin savunucusu olan Suudi Arabistan, ABD ile olan yakın ilişkileri, teoride olmasa bile pratikte İsrail’in varlığına değil fakat politikalarına karşı olan tutumu ve diğer Körfez ülkeleri gibi monarşiyle idare edilen yapısı ile İran’ın tersi bir devlet profili çizmektedir. İki büyük petrol ihracatçısı ülke olan İran ve Suudi Arabistan’ın, ideolojik tonu ağır fakat pragmatik boyutu etkin ilişkileri ile Fars-Arap, Şii-Sünni (Vahhabi) çekişmesine sebep olacağı ve Ortadoğu’nun yeniden şekillenmesinde bu mücadelenin etkili olacağı görülmektedir²⁷⁷.

4.3 İran-Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Süreci

2010 yılında, Tunuslu bir seyyar satıcının kendisini yakmasıyla başlayan, Ortadoğu’da domino etkisiyle Mısır, Libya, Yemen, Suriye ve

²⁷⁵ Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK) Basra Körfezine kıyısı bulunan ve ortak tarihi, coğrafi, kültürel, dini ve sosyal özelliklere sahip olan ülkeleri bir araya getiren bölgesel bir örgüttür. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa> (Erişim Tarihi:28.06.2018)

²⁷⁶ Arı, Tayyar. Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004. s.367

²⁷⁷ Gündoğan, a.g.e s.340

Bahreyn gibi ülkelerde yönetimlere karşı oluşan muhalif halk hareketleri ile iktidar ve rejim değişikliği talep edilen bu süreçten literatürde Arap Baharı olarak söz edilmektedir.

Bu halk hareketlerinin Tunus, Mısır ve Libya'da hükümetlerin devrilmesine, Libya'da iç savaşla birlikte dış müdahaleye, Cezayir, Fas, Suudi Arabistan ve Ürdün gibi ülkelerde küçük çaplı reformlar yapılmasına, Suriye'de ise iç savaşın yeniden şekillenmesine, büyük ve bölgesel güçlerin bu bölgede askeri faaliyetlerini arttırmalarına neden olmuştur²⁷⁸. Bu süreçte yabancı müdahalelerinin artması, bölgede iç savaşların uzamasına, derinleşmesine bir anlamda da vekâlet savaşlarına dönüşmesine zemin hazırlamaktadır²⁷⁹. Mevcut otoriter yönetimlerin sergilediği kötü yönetim, yaşanan ekonomik geri kalmışlık ve geniş kitlelerin işsiz kalmaları sonucunda mevcut hükümete karşı başlayan eleştiriler, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde artan demokrasi talepleriyle birlikte ayaklanmalara sebep olmaktadır.

Bölgede, demokrasi taleplerinin eski dönemlere kıyasla tüm dünyada yankı bulmasında en büyük etkinin, mevcut otoriter yönetimlere rağmen tüm bu talepleri yüksek sesle dünyaya aktaran medya kuruluşları ve internet ile hayatımıza giren sosyal medya araçlarına ait olduğu değerlendirilmektedir. Arap Baharına etki eden diğer nedenler irdelendiğinde Katar merkezli yayın yapan medya kuruluşu El Cezire'nin sürdürdüğü yayınlar ve yine Youtube, Facebook, Twitter, Google ve gsm gibi sosyal medya araçlarının önemli etkisinin olduğu değerlendirilmektedir. Bu medya araçları vasıtasıyla ülke içindeki muhalif grupların örgütlenmesinin sağlandığı yine BBC ve CNN gibi taraflı yayın yapan kuruluşlarının da bu durumdan etkilenecek sürece pozitif yönlü katkı sundukları ifade edilmektedir²⁸⁰.

Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni uluslararası düzende ABD'nin “*yeni dünya düzeni*” olarak tanımladığı Ortadoğu'yu dizayn etme çabalarına

²⁷⁸ Bademci, Ali, Suriye Sendromu, Yeditepe Yayınları İstanbul, Eylül 2017 s, 141

²⁷⁹ Sinkaya, Bayram. Suriye Krizi Karşısında İran'ın Tutumu ve Şam Tahran İttifakının Temelleri, Akademik Ortadoğu, Cilt 10, Sayı 1, 2015, s,132

²⁸⁰ Arı, a.g.e.(2017) s, 467

Arap dünyasında “*yeni düzensizlik*” olarak bakılmaktadır. Bölgede taşların neredeyse yeniden dizilmeye çalışıldığı bu süreçte, bu düzensizlikten en fazla Arap ülkeleri ve onların halkları etkilenmektedir²⁸¹.

2011 yılında Mısır ve Yemen’de iktidar değişikliğine yol açan Arap Baharı veya Arap Uyanışıyla başlayan bu “değişim rüzgârı veya yangının” aynı yıl Şam ve Dera’daki olaylarla Suriye’ye sığraması sonucunda İran-Suriye ilişkilerinde farklı bir evreye geçilmiştir²⁸². Suriye, İran açısından İsrail’e karşı uyguladığı politikalarda bir sığrama tahtası olarak da görülmektedir. Suriye, İran’ın bölgesel hırslarını gerçekleştirmesi ve Lübnan’daki Hizbullah’a askeri ve ekonomik destek ulaştırması için ihtiyaç duyulan bir partner ve Şii eksen için kilit bir aktör konumundadır. Bu sebeple İran’ın Arap Baharına bakışı ve Suriye ile olan ilişkileri daha farklı bir boyut kazanmaktadır²⁸³.

4.3.1. Arap Baharı ve İran

30 yılı aşkın bir süredir İran ve Suriye arasında süregelen ilişkiler ile söz konusu ittifak, başlangıcından bu yana bölgedeki gelişmeleri etkilemektedir. 2003 yılındaki Irak savaşı, 2006 yılındaki Lübnan çatışması ve son olarak Suriye’de yaşanan iç savaşla beraber, İran-Suriye ittifakının bir evrim geçirdiği görülmektedir²⁸⁴. İlişkilerde yaşanan bu evrim süreci değerlendirildiğinde Suriye’nin, İran açısından bölgede ihtiyaç duyulan bir partner ve Şii ekseninin kilit aktörü olduğu görülmektedir. Arap Baharı süreciyle beraber İran-Suriye ilişkilerinde eskisinden daha sıkı bir dönem yaşanmaktadır.

İran yönetiminin, diğer birçok bölge ülkesi gibi Tunus’ta başlayan olayların, Suriye’ye ve nihayetinde kendilerine kadar uzanacak bir süreci tetikleyeceğini tahmin edemedikleri anlaşılmaktadır. Tunus’ta başlayan olayların Mısır’a sığramasından birkaç ay önce özel temsilcisini Kahire’ye gönderen Ahmedinejat’ın, Mübarek yönetimi ile ilişkilerin daha iyi bir aşamaya

²⁸¹ Adıbelli, a.g.e. s, 164,

²⁸² Arı, a.g.e.(2017) s, 489

²⁸³ Atlıoğlu, Yasin, Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi, Bilge Strateji, Cilt 1,Sayı 1, Güz 2009 s,82

²⁸⁴ Goodarzi, Jubin M. Syria and Iran: Alliance Cooperation in a Changing Regional Environment, Ortadoğu Etütleri, Volume 4, No 2, January 2013, p.31

geleceğini açıklamasına rağmen, bölgede yaşanan gelişmelerle birlikte süregelen olayların Kuzey Afrika ülkeleriyle sınırlı kalmayacağı İran yönetimi tarafından çok sonraları anlaşılmıştır. İran yönetimi, İranlı muhaliflerin Arap isyanlarına destek hareketleri düzenlemelerinden tedirgin olurken olayların kendilerine henüz yansımayacağı varsayımından hareketle yeni bir tavır geliştirmemişlerdir. Bu ayaklanmalar “*Batı destekli laik diktatörlere karşı Müslüman halkların tepkisi*” gözüyle izlenmiş, bu hareketler “*İslami uyanış*” olarak nitelendirilip, 1979 “İran İslam Devrimi’ne” benzer bir hareketlilik olarak görülmüştür²⁸⁵.

Arap Baharı olayları karmaşık, yasal, siyasal, ahlaki ve insani krizlerin yaşandığı, sivilleri koruma amaçlı dış müdahalelere zemin hazırlayan, uzun bir tarihin en son bölümü olarak tanımlanmaktadır²⁸⁶. Bölgedeki ilk Arap isyanlarını “İmam Humeyni’nin kıyamından etkilenen hareketler” olarak nitelendiren İran, bu isyanları İran Devrimi’nin ihracı ve Humeyni’nin müjdesi olan “*büyük uyanış*” olarak kabul etmiştir. Fakat Tunus ve Mısır’daki yeni yönetimlerin İran modeline karşı mesafeli tutumları, İran’ın Sünni ülkelere yönelik yumuşak güç geliştirme ve etkinlik kurma çabalarının başarısızlığını gözler önüne sermiştir. Bu sebeple İran’ın tüm enerjisini ve dikkatini, tarihsel olarak kendi toprakları olarak gördüğü, Şiiilerin çoğunlukta olduğu, Arap isyanlarının başladığı diğer bir ülke olan Bahreyn’e yönelttiği anlaşılmaktadır²⁸⁷.

Suriye’deki olaylarla eş zamanlı başlayan Bahreyn olaylarına, Bahreyn yönetiminin isteği üzerine Suudi Arabistan tarafından askeri destek sağlanmasını da tepkiyle karşılayan İran, aynı dönemde Libya’da Kaddafi karşıtı gösterilerin silahlı çatışmaya dönmesiyle birlikte Batı’nın buraya askeri müdahalede bulunmasını da aynı şekilde tepkiyle karşılamıştır. İran’ın, dış güçlerin müdahalesine karşı olan tepkisi aynı sürecin Suriye’de yaşanabileceği kaygısından kaynaklandığı ve Libya-Mısır örneklerini Suriye ile kıyasladıkları görülmektedir²⁸⁸.

²⁸⁵ Uygur, a.g.m. s.11

²⁸⁶ Gowers, Andrew Garwood. The Responsibility To Protect And The Arab Spring: Libya As The Exception, Syria As The Norm? UNSW Law Journal Volume 36(2) 2013 p 616

²⁸⁷ Uygur, a.g.m. s.12

²⁸⁸ Uygur, a.g.m. s.13

Bölgenin Arap olmayan önemli ülkelerinden biri olan İran, Arap Baharını iki farklı şekilde okumaktadır. Arap Baharı sürecini ilk olarak “Şii hilalinin” “Sünni hilali” ile kuşatılması şeklinde yorumlayan İran, bu sürecin ilk ayağını “*Sünni uyanış*” olarak yorumlamaktadır. İran’a göre, ABD’nin desteklediği iddia edilen *Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslim’in)* hareketinin temsil ettiği Sünni İslam anlayışı, Arap Baharı sürecinin itici ideolojik altyapı dinamiğini oluşturmakta ve bu blokla Şii blok çevrenemeye çalışılmaktadır.

İran’a göre Arap Baharı sürecinin ikinci ayağını ise kendi hayatîyetinin devamı için çok stratejik yaklaştığı, İran’ın yakın müttefiki Esad’ın hedef alınması şeklinde yorumlamaktadır. Esad rejiminin devrilmesi ile Lübnan’daki Şii varlığının ve dolayısıyla Hizbullah’ın bu durumdan en fazla etkilenecek kesim olacağı, dolayısıyla Lübnan siyasetinde Şii Arapların etkinliği kırılarak Hizbullah’ın da tasfiye edileceği tahmin edilmektedir²⁸⁹. Bu sebeple Suriye, ABD ve İsrail’e karşı ilk cephe olarak değerlendirilmekte, İran’ın Suriye meselesinde takındığı tavır son dönem Ortadoğu politikasının bir yansıması şeklinde değerlendirilmektedir.

Özellikle 2009’daki seçim sürecinde muhalif lider Mir Hüseyin Musavi’nin seçimlerde kullanmış olduğu yeşil renkten adını alan ve “*Yeşil Hareket*” olarak adlandırılan muhalefetin, İran rejimine yönelttikleri eleştirilerin içeriğini iç ve dış politika konuları ile vatandaşların dini rejimdeki legal statüleriyle ilgili olduğu görülmektedir. Eleştirilerin daha çok Ahmedinejat hükümetinin rejim ihracı yerine, içerideki sorunların çözümü ile uğraşması gerektiği, daha esnek ve agresif olmayan bir dış politika izlenmesi yönünde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır²⁹⁰. İran’ın yöneticileri ile elit tabakalarında var olan önyargı çerçevesinde yaşanan bu kargaşa ve iç huzursuzluk, yabancı güçlerin “*Kadife Devrim*” getirme çabası ve “*yumuşak savaş*” olarak nitelendirilmektedir²⁹¹.

²⁸⁹ Adıbelli a.g.e. s,165

²⁹⁰ Adıbelli a.g.e. s,107

²⁹¹ Blout, a.g.m. s, 39

Bu taleplerin sadece Tahran ve büyük kentlerde yoğunlaştığı ve eğitimli orta sınıfla sınırlı kaldığı değerlendirilmektedir. Mısır ve Tunus'taki gibi yalnızca ekonomik eşitsizlik ve hayat standartlarına dair itirazları içermediği fakat halk hareketlerinin asıl taşıyıcısı olan geniş halk kitlelerinin özellikle de işçi sınıfının bu harekete ilgi göstermediği anlaşılmaktadır. Bu gibi nedenler göz önüne alındığında İran'da Arap Baharına benzer gerekçelerle bir “*Pers Baharı*” başlamadığı görülmektedir²⁹². İran rejiminin, Arap Baharı sürecinde ayakta kalmasının en önemli sebebi olarak İslam Devrimi ile elde edilen sosyo-ekonomik kazanımlar ve bu kazanımların sürdürüldüğü sınıf koalisyonları gösterilmektedir²⁹³.

İç politika olarak Arap Baharı sürecine bakışın “*İslami uyanış*”, Batı karşıtı ve İslami değerlere dönüş hareketi bakış açısıyla değerlendirildiği, bu sebeple benzer hareketlerin İran'da zemin bulamadığı şeklinde algı oluşturularak iç kamuoyuna bir mesaj iletme kaygısı taşındığı görülmektedir. Çünkü Tunus olayları sonrası “*Bin Ali Rejiminin yıkılması*” ile İranlı gençler arasında “*Tunus başardı, İran başaramadı*” şeklinde sosyal medyada yaratılan algıyla birlikte İran rejiminde, İran gençliğinin Arap Baharına özendiği hususunda bir kanaat oluşmuş ve bunun önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda Batı karşıtlığının bir kıstas olarak ele alındığı bu süreçte Suriye'deki yönetim karşıtı hareketlerin artık “*İslami uyanış*” olarak değerlendirilmediği, sürecin İran tarafından “*laik Suriye yönetiminin*” İsrail yanlısı cepheyle mücadelesi şeklinde yorumlandığı anlaşılmaktadır²⁹⁴.

4.3.2. Arap Baharının Suriye'ye Sıçraması

Tunus, Mısır ve Yemen'de başlayan ve iktidar değişikliklerine sebep olan Arap Baharı, 2011 yılı mart ayında Suriye'ye sıçrayınca, Suriye yönetimi bu hareketlere karşı tedbir almak zorunda kalmıştır. Şam'da başlayan ayaklanmanın, Dera'daki gösterilerle hızlanması sonrasında Esad rejiminin

²⁹² Üşenmez, Özgür, İran ve Rejim İstikrarı, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt:17 Sayı:3 Yıl:2015 s, 403

²⁹³ Üşenmez, a.g.m. s,404

²⁹⁴ Uygur, a.g.m. s.15

halkının üzerine ateş açması ile olayların tüm ülkeye yayıldığı bilinmektedir²⁹⁵. Dera kentinde yaşanan bu olaylarda, yaşları 15 ile 17 arasında değişen birkaç gencin tutuklanmasının neden olduğu infial sonrası, güvenlik güçlerinin protestoculara yaptıkları orantısız müdahalelerin, olayları daha da tırmandırdığı değerlendirilmektedir.

Maaşların yükseltilmesi, mazot fiyatlarının düşürülmesi, idari yolsuzluklara son verilmesi ve kötü yaşam koşullarının düzeltilmesi gibi taleplerin ülkenin farklı şehirlerinde farklı gerekçelerle dile getirildiği anlaşılmaktadır. Tarım bölgesi olan Dera'da mazot fiyatlarının düşürülmesi, sahil kenti olan Banyas'da işsizlik neticesinde iyi yaşam koşullarının talep edildiği bilinmektedir. Yine Humus kentinde adı yolsuzluklarla anılan “diktatör vali” olduğu iddia edilen kişinin istifasının istendiği, Lazkiye kentinde ise “Sünni-Alevi” çatışması yaratılarak bu eylemlerin etnik bir çatışmaya dönüştürülmek istendiği görülmektedir. Bu gibi sebeplerle iç savaşın farklı bölgelerde farklı gerekçelerle sürdürüldüğü değerlendirilmektedir²⁹⁶.

Suriye'de yaşanan bu ayaklanmaların kökeninde, Suriye rejiminin tıpkı diğer Ortadoğu diktatörlükleri gibi halkını vatandaş olarak görmek yerine tebaa olarak görmek istemesinin yattığı anlaşılmaktadır. Eski bir nüktede, Lübnan'da yaşanan iç savaştan ve açlıktan kaçarak Suriye'ye giden köpeğin, bir ay sonra Lübnan'a döndüğünde eskiye nazaran daha bakımlı ve şişman olduğunu görenlerin kendisine sordukları sorulara verilen cevabın, Suriye'deki halk isyanının perde arkasını göstermesi açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir. Köpeğe, Suriyelilerin ona iyi davranıp davranmadığı ve kendisinin doyurulup doyurulmadığı, temizlik ve bakımına yardımcı olup olunmadığı sorulduğunda, sorulara cevaben; kendisine çok iyi bakıldığı ve

²⁹⁵ Bağlıoğlu, Ahmet. Yrd. Doç. Dr. Suriye'de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri, e- makalat Mezhep Araştırmaları, VI/2(Güz 2013), s, 507

²⁹⁶ Birdal, Alper-Günay, Yiğit. “Arap Baharı” Aldatmacası, Ortadoğu'da Emperyalist Restorasyon, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2013, s, 212

karnının doyurulduğunu söylediğini, buna karşın “o zaman neden geri döndün” sorusuna ise “havlamak istiyordum” cevabını verdiği görülmektedir²⁹⁷.

Bu nokteden Suriyelilerin yetişkin insanlar gibi muamele görmek istedikleri, özgürlüğü diğer sosyal haklara tercih ettikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Yaygınlaşan baskı ve şiddet hareketlerine karşı, ülke içinde seslerin yükselmesiyle krizin büyüdüğü, rejimin bu muhalif sesleri susturmaya çalışması sonrası ise iç savaşın tırmandığı ve rejimin sivillere dönük saldırılarının farklı boyutlara taşındığı görülmektedir. Yaşanan bu sürece ülke içinde gösterilen tepkilerin yanında Türkiye, İran ve Rusya gibi önemli bölge ülkelerinin başını çektiği uluslararası camianın da sessiz kalmadığı ve ellerini taşın altına koydukları bilinmektedir.

Türkiye öncülüğünde yine Türkiye’de tertiplenen “Suriye Değişim Konferanslarında” Suriye ordusundan kaçan ve çoğunluğu Sünnilerden müteşekkil, muhalif subayların oluşturduğu “Özgür Suriye Ordusu’nun” temellerinin atılmıştır²⁹⁸. Bu toplantılarda muhalefete şiddetin son bulması, Arap gözlemcilerin ülkeye kabul edilmesi ve diyalog süreci başlatılması gibi kararlar alınarak, rejimin buna uyması istenmiştir²⁹⁹.

Arap Birliği’nin gözlemci gönderme kararını ülkesinin egemenlik haklarının ihlali olarak gören Esad daha sonra bu teklifi kabul etse bile şiddet kullanımına son vermemiştir³⁰⁰. Birleşmiş Milletler’in girişimi ile BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan Suriye Özel temsilcisi olarak atanmış, 12 Haziran 2012’de BM Suriye Misyonu kurulmuş, gözlemci sayısı 300’ü bulmuş ve 90 gün sonunda Misyunun süresinin dolacağı ifade edilmiştir. Süre uzatılmasına rağmen 2 Ağustos 2012’de Kofi Annan görevinden istifa etmiştir. Bu süreçte Esad rejiminin Humus, Deyr-ez Zur, İdlip ve Hama da sivillere yönelik saldırılarının devam ettiği ve 2012 Şubatında sivil ölü sayısının 7.000’i geçtiği

²⁹⁷Glass, Charles, Suriye Yanıyor, Çev: M. İkbâl Saylık, Matbuat Yayın Grubu, İstanbul, 2016, s,25

²⁹⁸ Bağlıoğlu, a.g.m. s, 508

²⁹⁹ Arı, a.g.e.(2017) s, 489

³⁰⁰ Arı, a.g.e. (2017)s, 491

ve kendi ülkesinde mülteci durumuna düşen Suriyeli sayısının 1,5 milyonu geçtiği anlaşılmaktadır³⁰¹.

“*Suriye’nin Dostları Toplantıları*” ile Esad’ın görevi bırakması ve Rusya ile Çin’den Suriye Rejimine verdikleri desteği çekmeleri istenmiştir. 2012 yılı sonrasında, 2016 yılına kadar Cenevre toplantıları düzenlenerek Suriye’deki insani dramın önüne geçilmesi, insani yardımların buraya ulaştırılması ve sivil ölümlerin sona erdirilmesi amacıyla sürdürülen bombardımanın durdurulması istenmiştir.

Suriye’de ateşkesin yaygınlaştırılması, sürdürülmesi ve siyasi çözüm odaklı Cenevre süreçlerinin yanında, onunla koordinasyonlu bir şekilde sürdürülen “Astana” süreçleri ise Türkiye ve Rusya liderliğinde başlayarak 2017 yılı sonrası çok taraflı bir süreçle yürütülmektedir. Türkiye, İran ve Rusya’dan oluşan üçlü bir mekanizma tarafından yürütülen Astana süreçlerinde DAİŞ ve El-Nusra ile ortak mücadele kararlaştırıldığı, sonrasında Suriye içerisinde çatışmasız ve güvenli bölgelerin belirlendiği ve bu güvencenin garantör ülkelerce sağlanacağına kararlaştırıldığı bilinmektedir³⁰².

Suriye’deki bu hareketlilik İran açısından oldukça dikkatle izlenmektedir. A.J. Groom, yeni dünya düzenini tanımlarken küresel ve kompleks, karşılıklı bağımlılığa dayalı ilişkiler yumağında, ülkelerin kendi çıkarlarına odaklansalar bile müttefiklerinin çıkarlarına da odaklanmak zorunda olduklarından söz etmektedir³⁰³. Gelişmiş ülkeler ve müttefiklerini sıcak odada etkinlik yapanlar, bu sıcak odaya alınmayan ve üşümek zorunda bırakılanları ise diğer ülkeler olarak düşünüp bir kurgu oluşturulmaktadır. Etkinlik yapılan odanın camına atılacak bir taşın, sıcak odadakilerin keyfini kaçıracağı fakat bu taşı atanların taş atarak önceki durumlarından pek de bir şey kaybetmeyecekleri düşünülmektedir. Burada önemli olan nokta ise sıcak

³⁰¹ Arı, a.g.e. (2017) s, 492

³⁰² Arı, a.g.e. (2017) s, 506-509

³⁰³ Oktav, Özden Zeynep, Suriye Krizi Sürecinde Türkiye ve İran: Değişen Roller, Çatışan Çıkarlar, Küresel Güçlerle İlişkiler, Edit: Hasan Basri Yalçın, Burhanettin Duran, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri, SETA Kitapları, İstanbul, 2016, s,199

odadakilerle dışarıda olanların aldıkları kararlarda ne ölçüde fikir birliğine varacakları ve ortak noktada buluşup buluşamayacaklarıdır.

İran Şiiliği kendi yayılcılık hedefiyle doğru orantılı kullanırken Nusayrilerin hâkim olduğu Suriye rejimi ise kendisini koruma amaçlı İran'a yaklaşmaktadır³⁰⁴. İran'ın uluslararası sistemde Batının gözünde değişen imaj ve rolü Suriye krizi ile farklı bir boyuta taşınmaktadır. Suriye krizinin İran üzerinde yarattığı ekonomik baskı, İran'ın Yemen ve Irak'ın yanında aynı zamanda Suriye'de de askeri varlığını sürdürmesi, Şiiileri ve kendi nüfuzunu korumak zorunda kalarak önemli bir maddi külfetin altına girmesi ile daha belirgin bir hale bürünmüştür. İlk zamanlar kendi devriminden esinlenerek meydana geldiğini dillendirdikleri Arap Baharı ile daha önceden İslami uyanış olarak ifade ettikleri Müslüman odaklı söylemlerini terk ederek mezhepçi bir söyleme dönmeleri ise Suriye krizinin İran üzerinde yarattığı ikinci baskı sayılabilir³⁰⁵.

İran'ın, Ruhani ile birlikte başlatmış olduğu ekonomide liberalleşme politikaları ve P5+1, AB arasında imzaladıkları nükleer anlaşma ile yaptırımların kaldırılması yine Sünni radikal bir grup olan DAİŞ terör örgütüne karşı yürütülen savaşta önemli bir rol üstlenmesi etkili politik davranışlar olarak değerlendirilmektedir. Tüm bu süreç birlikte izlendiğinde Suriye krizi ve yaşanan iç savaşın, İran'ı uluslararası sistemde görünür hale getirdiği ve bu konumuna bir meşruiyet kazandırdığı ve örnekte belirtildiği üzere İran'ın sıcak odaya girme ihtimalini arttıracak gelişmelere yol açabileceği değerlendirilmektedir³⁰⁶.

Suriye'de muhaliflerin başarılı olması durumunda kendi rejiminin tehlikeye girmesi ihtimaliyle karşı karşıya kalacak olan İran, rejim değişikliği sırasının kendisine geleceğini düşünmektedir. Bu sebeple, öncelikli hedef olarak Şii eksenli etkinlik alanını korumayı hedeflerken reel politığe uygun

³⁰⁴ Bağlıoğlu, a.g.m. s, 518

³⁰⁵ Oktav, a.g.e. s, 198

³⁰⁶ Oktav, a.g.e. s, 203

politikalar geliştirmektedir. Bu süreçte ideolojik ve mezhepsel kimliği çoğu zaman İslami duyarlılığının önüne geçmektedir³⁰⁷.

İran, İslam Devrimi'yle birlikte Şiiiliği yaymak ve Batı dünyasının yarattığı güç asimetrisine karşı koymak amaçlı devlet dışı silahlı örgütlerle kendi içinde işbirliği ağı oluşturmuştur. İran'ın, bölgede Sünni bir nüfuz alanı oluşmasını engellemek ve Esad rejimini korumak gibi öncelikli meseleleri olduğu değerlendirilmektedir. Suriye rejiminin varlığı, İran açısından hayati önem taşıdığından, Şii hilalinin nüfuz alanından çıkması ve Hizbullah ile bağının kopma ihtimali, bu ihtimalin geekleşmemesi için yürütölen yumuşak güç mücadelesi ve vekâlet savaşlarıyla yürüttüğü sert güç mücadelesi Tahran'ın var olma meselesi olarak kabul edilmektedir³⁰⁸.

Arap Baharı süreci ve Suriye iç savaşının, İran'ın zalimlere karşı ezilmiş Müslömanları koruyan bölge ölkesi misyonuna zarar verdiği, izlemek zorunda kaldığı mezhepsel politikalar ile sadece selefilerin değil Müslöman Kardeşler gibi ılımlı grupların da içinde olduğu, İslam dünyasının gözünde prestij kaybı yaşattığı iddia edilmektedir³⁰⁹. Sıcak oda metaforundan hareketle İran, uluslararası toplumun güvenilir bir üyesi olma şartlarını henüz taşımamakta bu sebeple İran'ın bu odaya dâhil olması henüz mümkün gözükmemektedir.

4.4 Suriye Üzerinde Doğu Batı Çekişmesi

Suriye'deki iç savaş hikâyesinin, 2000 yılında Katar'ın; Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye ve Türkiye'den geçecek 10 Milyar dolarlık ve 1500 km'lik uzunluğa sahip bir doğalgaz boru hattı projesi önerisiyle başladığı iddia edilmektedir. Bu projeyle Körfezdeki Sünni krallıklar, iki önemli ABD üssü ve ABD Ortadoğu Komutanlığı karargâhını barındıran Katar ve Amerikalı şirketlerin kazançlı çıkacağı, projenin doğal gazın % 30'unu Rusya'dan ithal

³⁰⁷ Bağlıoğlu, a.g.m. s, 518

³⁰⁸ Oktav, a.g.e. s, 205

³⁰⁹ Oktav, a.g.e. s, 206

eden Avrupa ve Rusya'nın ikinci büyük gaz ithalatçısı olan Türkiye için olumlu etkilerinin olacağı değerlendirilmektedir³¹⁰.

Bu projenin hayata geçirilmesiyle, Suriye'deki rejimin devrilmesi sağlanarak, Sünni eksenin korunacağı ve İran'ın izole edilmesinin kolaylaşacağı savunulmaktadır. Ruslara göre bir NATO komplosu olarak ifade edilen projeyi, Esad önemli müttefiki olan Rusların çıkarına karşı olduğu gerekçesiyle onaylamayarak, bu proje yerine Rusya'nın onayladığı, güzergâhı İran-Suriye-Lübnan olan "İslam Boru Hattına" onay verdiği bilinmektedir. İsrail ve ABD'nin ise İran'ın, Suriye, Hizbullah ve Hamas üzerindeki etkisini artırmasını istemediği için bu projeye karşı çıktığı, bu olaylardan sonra 2006-2011 yılları arasında ABD ve İsrail istihbaratlarının, Suriyeli muhalif grupları finanse ederek ayaklanmalara zemin hazırlandığı, bu sürecin ise Wikileaks belgelerinde ifşa edildiği görülmektedir³¹¹.

Suriye, İran için bölgesel bir müttefik olmanın ötesinde bölgenin Batı hâkimiyetine girmesini engelleyecek kilit konumu itibariyle Doğu-Batı arasında bir mücadele alanı kabul edilmektedir. Suriye krizinde en önemli oyuncuların birinin ise bu anlamda Esad'ın en güçlü destekçisi kabul edilen İran olduğu değerlendirilmektedir³¹². İran'ın, Suriye'de kaybetmesinin bölgede tek başına kalmasına sebep olacağı, Suudi Arabistan ve İsrail gibi ABD gölgesindeki rakiplerle tek başına mücadele etmek zorunda kalacağı bilinmektedir. İki ülke ilişkileri ABD ve İsrail'in bölgede nötralize edilmesi ve diğer bölge ülkelerine karşı denge sağlamak amaçlı birbirlerine dayanmaktadır. Bu vesileyle İran, Suriye'deki fiili çatışmada hamilik yaparak kendisi açısından hayati bir rol üstlenmektedir³¹³.

Din devleti olan İran ile laik bir devlet olan Suriye arasında, Şiiliğe pek benzemeyen "Alevilik okuma biçimi" olarak ifade edilen Nusayrılık gibi küçük

³¹⁰ Yılmaz, Sait.- Alagöz, İsmail. CIA ve Ortadoğu, Kripto Kitaplar, Ankara, 2017,s,209

³¹¹ Yılmaz, -Alagöz, a.g.e. s,210

³¹² Milani, Mohsen. Why Tehran Won't Abandon Assad(ism) Center for Strategic and International Studies The Washington Quarterly • 36:4 2013 p. 79

³¹³ Yeğin, a.g.e s. 127

mezhepsel bağ dışında önemli bir yakınlık bulunmamaktadır³¹⁴. Tahran açısından Suriye, Arap dünyasına açılan çok önemli bir stratejik kapı, ABD-İsrail gücüne karşı bir set, fakat Lübnan Hizbullah'ına ulaştıracak stratejik köprü gibi anlamlar ifade etmektedir. İran'ın, Hizbullah ile Lübnan'da etkili olma çabasına karşı olmakla beraber güçler dengesi açısından Hizbullah'ın, İsrail'i dengelemesi Hafız Esad'ın işine gelirken, Beşar Esad'ın karşı karşıya kaldığı kriz ve iç savaş dolayısıyla İran'a bağlandığı düşünülmektedir³¹⁵.

İranlı yetkililere göre Esad yönetiminin Siyonizm'e karşı duruşu ve Filistin davasına sahip çıkması sebebiyle kendisiyle aynı düşünceyi paylaşan halkıyla arasında güçlü bağların oluştuğu, bu münasebetle Suriye'yi direniş cephesinde tutan iradenin, Esad yönetiminden ziyade bu duygu bütünlüğüne erişmiş olan Suriye halkı olduğu iddia edilmektedir³¹⁶. Suriye iç savaşında, Batılı ülkeler karşısında yer alan ve Suriye'yi destekleyen İran, Rusya ve Çin'in amaçları bölgede kendileri için güçlü bir yer edinmektedir³¹⁷. Suriye odaklı yapılacak değerlendirmede ise Suriye rejiminin düşmesi ve Batı yanlısı yeni bir yönetimin iş başı yapması en fazla İran, Rusya ve Çin'i rahatsız edecektir.

Rusya'nın ekonomik, askeri ve jeopolitik çıkarlarının belirginleştiği Arap Baharı sürecinde, Ortadoğu ve özellikle Suriye'de güç kazanan kökten dinci grupların başta Kuzey Kafkasya olmak üzere Rusya'nın çeşitli bölgelerindeki Müslüman gruplarla ilişkilerini geliştirmeleri Moskova'yı kaygılandırmaktadır. Rusya Devlet Başkanı Putin, özellikle El-Kaide ve benzeri grupların faaliyetlerine karşı tüm dünya kamuoyunu uyarmaktadır³¹⁸.

ABD ve İsrail'in ise Esad'ı düşürerek İran'ı, bölgede yalnız bırakmayı hedeflediği görülmektedir. Bu nedenle sahte insani gerekçelerle Suriye'ye

³¹⁴ Arıkan, Pınar. Suriye'nin Nusayri Yüzü ve İran, ORSAM Ortadoğu Danışmanı, s,5 https://www.academia.edu/1799931/SUR%C4%B0YEN%C4%B0N_NUSAYR%C4%B0_Y%C3%9CZ%C3%9C_VE_%C4%B0RAN

³¹⁵ Yeğın, a.g.e s. 126

³¹⁶ Sinkaya, Bayram. İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı, Ortadoğu Analiz, Eylül 2011-Cilt:3 Sayı:33 s, 45

³¹⁷ Kılıçaslan, Emine. Siyasal İletişim Bağlamında Suriye Dış Politikası, Edit: Hasret, Çomak, Yıldırım, Sancaktar, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Beta Yayınları, İstanbul.2016, s,442

³¹⁸ Erşen, Emre, Rusya'nın Arap Baharı Politikası, Ortadoğu Analiz Dergisi, Mart-Nisan Cilt:6 Sayı:61 s,81

gerçekleştirilmesi olası bir askeri müdahale, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'dan, Orta Asya'ya; Doğu Akdeniz'den Çin'in Afganistan, Pakistan ve Batı sınırına ulaşan bir bölgede ABD-NATO öncülüğünde büyük bir krize neden olacaktır³¹⁹.

Suriye krizinin doğası ve dinamikleri son yıllarda değişse de İran'ın, Esad rejimini korumadaki esas hedefi Esad'ın hayatta kalmasıdır. Devam eden krizin İran için belki de en olumlu sonucunun bu olduğu, zayıflayan Esad'ın desteği nedeniyle İran'a borçlu olacağı ve bir sonraki en iyi sonucun ise Suriye'de Esad'ın olmadığı "Esadizm" olacağı vurgulanmaktadır.

Esad rejimini korumak için çok yönlü bir strateji izleyen İran'ın, Devrim Muhafızları vasıtasıyla Esad'a doğrudan askeri yardım sağladığı, ayaklanmaları bastırmalarında yardımcı olmak ve kalabalıkların kontrolünü sağlamak için, sosyal medya ağlarını, interneti kontrol ettiği bilinmektedir. İran, Suriye'ye bu anlamda istihbarat desteği ve teknik destek sağlayarak Suriye hükümetinin dış güçler tarafından düşürülmesini engellemek ve Esad'ın iç savaşı kaybetmediğinden emin olmak istemektedir³²⁰.

³¹⁹ Erdoğan, Hikmet, Nihai Hesaplaşmaya Doğru: Ortadoğu'da Sonuncu Bahar, Edit: Barış Adıbelli, Arap Baharı ve Suriye, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2016 s289-290

³²⁰ Milani, a.g.m. p. 85

SONUÇ

Güç ve güce atfedilen anlamların birbirinden farklı olması münasebetiyle bu konuda ortak bir tanım yapmanın zorluğu herkesçe kabul edilmektedir. Bazı düşünürler için güç, politikaların temel amacını oluşturan bir kavram, bir amacı gerçekleştirmeye yarayan bir araç iken, bazılarına göre ise devletin varlığı, bağımsızlığı ve güvenliğini sağlayan bir araç olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Devletleri diğer devletler ve onların halkları karşısında üstün kılan faktörler, maddi ve maddi olmayan güç unsurlarından oluşmaktadır. Coğrafi kapasite, doğal kaynaklar, endüstriyel ve tarımsal kapasite, askeri kapasite ve nüfus gibi ölçülebilen unsurlar maddi unsurlar olarak kabul edilmektedir. Ulusal gücün ruhu olarak kabul edilen ulusal moral ve ulusal karakter ile ulusal gücün beyni olarak kabul edilen ve ulusal gücü oluşturan tüm faktörleri bir süzgeçten damıtarak potansiyel gücü gerçek güce dönüştüren diplomatik kalite ise maddi olmayan unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Diplomasiyi yürütecek güçlü bir halk desteğini arkasına almış istikrarlı bir hükümetin niteliğinin varlığı da göz önüne alındığında, maddi olmayan unsurların ölçülemeyen ancak değerlendirilebilen unsurlar oldukları kabul edilmektedir.

Güç kavramını geleneksel anlamında kullanan realist yaklaşımda, devletin sahip olduğu fiziksel unsurlar ön plana çıkarılırken, konvansiyonel askeri güç, güç kavramının odağında yer almaktadır. Devletin sahip olduğu askeri ve ekonomik gücün toplamından güç kapasitesini açıklamada yararlanırlarken, fiziksel unsurların yanında maddi olmayan güç unsurlarının da hesaba katıldığı görülmektedir. Gücün, sert güç ve zorlama kapasitesi çerçevesinde değerlendirilmesinin yalnız başına bir anlamı olamayacağı, ancak bir rakibe karşı kullanıldığında gerçek güç kapasitesinin anlaşılacağı bilinmektedir. Öldürülmeyle tehdit edilen bir şahsın zaten intihara meyilli bir kişilik olması ölüm tehdidinin onun için zaten beklenen bir hadise olması münasebetiyle kendisi için pek bir anlam ifade etmeyeceği, tehdidi yapan kişi

için ise karşı tarafça bu gücünün kendi amaçladığı yönde algılanmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Güç kapasitesinin içeriğini zenginleştiren unsurların ön plana çıkma sırası, şekli veya zamanı değişebilmektedir. Bu nedenle daha önce avantajlı konumda olan bir güç unsuru geçen zaman içinde eski konumunu veya kıymetini kaybedebilecektir. Zengin kömür madeni yataklarının önemini zamanla yitirerek, yerini petrole bırakması, petrolün de zamanla doğalgaz ve uranyum gibi yeni doğal kaynaklar karşısında avantajını kaybetmesi, bunun da ötesinde yenilenebilir enerji kaynaklarının yeni bir güç unsuru olarak ortaya çıkmaları bu değişim sürecine verilebilecek sadece birkaç örnek olarak kabul edilebilir.

Devletlerin potansiyel güçlerinden söz edilirken, henüz kullanmadıkları ancak ileride kullanabilecekleri güç kaynaklarından da söz edilmektedir. Bu güç kaynaklarının bir kısmının fiziki çatışma, tehdit ve eylemler içeren askeri güç ile yatırım, yaptırım içeren teşvik ve ceza metotlarıyla uygulanan ekonomik güç unsurlarının toplamı olan sert güç olduğu bilinmektedir. Bunların dışındaki potansiyel güç kaynağı ise; kültür, ideoloji, ahlaki değerler ve tüketim alışkanlıklarının birer yaşam biçimi haline getirilmesi gibi karşı tarafta yaratılan albeni ile oluşturulan yumuşak güç kavramıdır.

Kültür, değerler ve kurumlar üzerinden yaratılan gündem ile ikna etme ve bir cazibe yaratma kapasitesi olarak kabul edilen yumuşak gücün sert güç unsurlarıyla harmanlanmasıyla oluşturulan güç ise akıllı güç olarak kavramlaştırılmaktadır. Akıllı güç kapasitesi de akıllı güç stratejisini uygulayacak, siyasi ve kurumsal kapasiteyi etkin kullanacak bir liderlik kurumuna ihtiyaç duyacaktır. Sert ve yumuşak güç unsurlarının yetenekli diplomatlar eliyle dengeli bir şekilde uygulanmasıyla akıllı güç politikaları oluşturularak önemli bir etki alanı yaratılmaya çalışılacaktır.

Ortadoğu'nun köklü devlet geleneğine sahip en önemli devletlerinden biri olan İran'da, İslam Devrimi'nin ilk yıllarında "*devrim ihracının*" resmi politika olarak belirlendiği, zaman zaman içe kapanma dönemleri yaşamış olsa

bile İran'ın, başta Filistin meselesi olmak üzere Müslümanların sorunlarına hep ilgi gösterdiği ve etki alanını sürekli genişletmeye çalıştığı bilinmektedir. Komşu coğrafyası olan Türkiye'de, Alevilik ve Caferilik mezhepleri üzerinden, Balkanlar'da yine benzer şekilde Bektaşilik öğretisi, Suriye'de Nusayrilik, Yemen'de Husiler, Irak'ta Şiilik yoluyla halklarla etkileşime girerek gerek dünya Müslümanlarına gerekse Şii hinterlandına ilgisiz kalmadığı ve bu potansiyelini en iyi şekilde kullandığı anlaşılmaktadır.

Yeni dönemde büyük güçlerin çekişme alanı olma potansiyeline fazlasıyla sahip olan Güney Asya'ya yönelik ilgilerini de giderek arttırdığı bu süreçte İran'ın, özellikle önemli yumuşak güç unsurlarından olan ekonomik işbirlikleriyle, bölgesel dengelerde yerini sağlamlaştırmaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Dünya siyasetinde kendine zemin oluşturmaya çalışan tüm güçlerin yaptığı gibi yumuşak güç geliştirme potansiyelinin olduğu her bölgede, her kıtada ekonomik yardımlarla destekli, siyasi ve dini nüfuz alanı elde etme çabasına giren İran'ın, büyük güçlerin bölgesel aktörlerle olan dönemsel flörtlerine karşı da kendini son derece akıllı politikalarla koruduğu değerlendirilmektedir. Amerika'nın kısıpca aldığı İran, 'radikal' ve 'devrimci' niteliğine ve Şii kimliğine rağmen, Sünni çoğunluklu bölgede azımsanmayacak bir etki alanına sahiptir. İran, kendisine en büyük tehdit olarak gördüğü "Sünni-İslam" bloğu ile giriştiği mücadelede, bölgesel gerilimlerden azami derecede faydalanarak etki alanını genişletmeye çalışmakta, Suriye'de yaşanan halk ayaklanmalarını da bu minvalde değerlendirmektedir.

Suriye rejiminin düşmesini en başından beri kendisi açısından "kırmızıçizgi" ve "stratejik tehlike" olarak değerlendiren İran, çıplak bir hedef haline gelmemek ve doğal sınırlarına hapsolmemek için kendini saran "Şii güvenlik kuşağına" sıkı sıkıya sarılmayı stratejik bir hedef olarak belirlemiştir. Bu anlamda Suriye'yi krizden kurtarmak amacıyla, gücün sert ve yumuşak tüm unsurlarını sahaya sürmekten çekinmemektedir.

Suriye krizinin bir iç savaşa dönüşmesinin ve Suriye'nin vekâlet savaşlarının yürütüldüğü bir enkaza dönüşmesinin altında, devlet ve

vatandaşlık kavramlarının yok olması, düşünce hürriyetinin yok edilmesi yatmaktadır. En temel insani haklarından yoksun bırakılan ülke vatandaşlarının, buna en yüksek perdeden isyan etmesinin ise iç savaşın en büyük sebeplerinden biri olduğu değerlendirilmektedir. Suriyeliler arasında yaygın olan bir noktaya göre farklı milletlerden insanlara Soğuk Savaş sonrası bir dönemde “*et yemekle ilgili düşüncelerinin ne olduğunun*” sorulduğu ve bu sorulara verilen cevapların manidar olduğu görülmektedir. Polonyalının bu soruyu “*et ne demek*” diye cevaplandığı, Etiyopyalının “*yemek ne demek*” dediği, Suriyelinin ise “*düşünce ne demek*” diye cevap verdiği görülmektedir. Aslında Suriye’de “*otoriter bir rejim*” ile “*sırtını dış güçlere dayamış ve şiddeti benimsemiş muhalefet*” arasına sıkışan, sesiz çoğunluğun özgürlükle ilgili yaşadığı garabetin trajikomik bir yansıması olarak anlatılan bu nükte ile durumun vahameti ortaya konulmaktadır.

2011 yılı baharında başlayan gösteriler ile bağımsız yargının tesisi, keyfi tutuklanmaların son bulması, işkencelerin bitmesi ve demokratik seçim gibi Suriye vatandaşları için özgürlük umudu taşıyan talepler ve verdikleri mücadele, kendilerine göçler, sivil ölümleri ve parçalanmış hayatlar olarak yansımış yani kendileri açısından olumsuz sonuçlanmıştır. Arap isyanlarıyla ekonomik ve politik olan sorunlar zamanla mezhepsel ve etnik renge bürünürken, bu süreçte milyonlarca Suriyeli “*temsili bir küçük kavimler göçüne zorlanmış*” ve bu sorunsal Suriyelileri insani boyutları itibariyle mültecilik kavramından daha geniş kapsamlı sorunlar yumağıyla karşı karşıya bırakmıştır.

İran, yumuşak güç araçlarından en etkili olarak Şii din anlayışı ve devrim ideolojisini öne çıkarmaktadır. Ancak İran’ın “*Velayeti Fakih*” ideolojisini yayma arzusu, ABD başta olmak üzere İsrail, diğer Batılı devletler ve Sünni Müslümanlar tarafından tehdit olarak algılanmaktadır. İran, bu enstrümanlarını gerektiği anda ve ölçüde, Şii toplumu ve Şii hareketlerine sağlık, lojistik, sosyal, maddi ve askeri anlamda destek vererek kullanmakta, bu vesile ile bölgedeki statü ve etkinliğini muhafaza etmeye çalışmaktadır. İran, gerçekleştirdiği İslam Devrimi sonrasında, ABD nedeniyle, karşı karşıya

kaldığı çevreleme politikasını, maruz kaldığı yalnızlığı, siyasi, ekonomik ve stratejik anlamda üzerinde yaratılan ablukayı kırmanın en zararsız yolu olarak değerlendirdiği yumuşak gücü, bir önlem ve güç dengeleyicisi olarak tercih etmektedir. Askeri gücünü, daha çok kendini savunma amacıyla arttırmaya çalışan İran; dini, kültürü, diplomasisi, ideolojisi, ekonomisi ve ticari bağlantılarıyla rejimini korumaya çalışmaktadır. Bu sayede Ortadoğu ülkelerinde yaşanan sosyal ve siyasi değişikliklerin bir benzerinin, kendi ülke topraklarında yaşanmasını engelleyerek Kahire, Bağdat gibi önemli Arap başkentlerinin eski cazibelerini kaybettikleri bu süreçte Tahran'ı bir cazibe merkezi yapmayı ve bölge siyasetinde gündem belirleyen bir ülke olmayı hedeflemektedir.

Realist paradigmanın yüksek maliyetli bir hegemonya değişimi öngördüğü bir düzenden, Soğuk Savaş sonrası şiddete başvurmaksızın ideolojik ve düşünsel operasyonlarla barışçıl bir değişimi hedefleyen sosyal inşacılık kuramı ile dış politikanın yorumlandığı bir dünya düzenine geçişte, küresel ve bölgesel ölçekte kendine yer edinmek isteyen İran'ın, iç ve dış politikasını dini ve mezhebi bir kimlik üzerinden inşa ettiği bu süreci, sosyal inşacılık kavramı üzerinden değerlendirmek uygun olacaktır.

Bu çalışmada, yakın çevresiyle olan ilişkilerinde geçmişin mirasını, kültürel akrabalığı esas alan, ekonomik ve askeri işbirliklerine önem veren, barışçıl hedeflerini kalkınma ve gelişim süreçlerinin içine dâhil etmeye çalışan İran'ın dış politikası ve yönetim anlayışı, sosyal inşacılık kavramıyla açıklanmaktadır. Bu sayede salt gücü öne çıkaran realizmin kıyamet senaryolarının kaçınılmaz bir son olduğu şeklinde yarattığı algıda bir yumuşamaya sebep olunacağı da düşünülmektedir. İran, özellikle Rafsancani, Hatemi ve Ruhani dönemlerinde detente (yumuşama) politikalarıyla bölgesel-küresel barış ve istikrara katkı sunarak tıpkı Türkiye'nin "*komşularla sifir sorun*" ve Çin'in "*barışçıl yükselmesi*" politikaları gibi bölgesinde ve dünyada barışçıl söylemleri olan sosyal inşacı bir yaklaşımla dış politikasına yön vermeye çalışmaktadır. Ancak, tüm bu parametreler ışığında; İran'ın birçok kişi tarafından bölgesel hatta küresel ölçekte güvenliğe tehdit oluşturan

yükselen bir güç olduğu algısını kıramadığı da bilinmektedir. Bu sebeple İran'ın sert ve yumuşak güç kapasitesinin olduğundan fazla abartıldığı değerlendirilmektedir. İran'ın, Ortadoğu'yu tek başına domine etme, körfeze hâkim olma ve yumuşak güç geliştirme potansiyelinin yalnızca Şii kimliğiyle sınırlı olacağı, dış politikasında Şii kimliğinden vazgeçmesinin uzun vadede mümkün olamayacağı bunun yanında İran ve Şii reel politiği dışındaki bölgelerde pek bir çekiciliğinin de olmadığı anlaşılmaktadır.

İran'ın iç politikada yaşadığı belirsizlikler ve ekonomik istikrarsızlık İran'ın bölgesel hâkimiyetini ciddi şekilde sınırlandıracaktır. Arap Baharı sürecinde Suriye ve Yemen gibi Ortadoğu ülkelerinde yaşanan iç savaş ve çatışmalar her ne kadar İran'a bölgesel manada nüfuz arttırıcı fırsatlar sunsa bile tüm bu fırsatlar Suriye ve Yemen örneklerinde olduğu gibi ekonomisine büyük bir külfet yüklerken aynı zamanda İran'ın yumuşak güç geliştirme gayretlerini gölgelemiştir. İran'ın yumuşak gücünün, kullanmak zorunda kaldığı sert gücün gölgesinde kalarak bölge ülkelerinin halkları üzerindeki inandırıcılığını kaybettiği yani sert gücünün yumuşak gücünü sınırlandırdığı düşünülmektedir. Bu sebeple bölgesel gücünün ötesinde bir güce sahip olma isteğinin İran'ı saldırgan bir konuma getireceği, bölge ülkeleri üzerinde yayılcı bir politika izleyeceği algısını kıramaması durumunda ise uzun vadede yumuşak gücünün sert gücü karşısında örseleneceği ve bölge ülkeleriyle ilişkilerinin bu durumdan olumsuz etkileneceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

ADIBELLİ, Barış. (2017) Pax Persica: İran Jeopolitiği, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

AHRARİ, Ehsan M. (2017) Büyük Güçler Hegemona Karşı; Rusya, Çin ve Hindistan'ın Yükselişi, Çev. Erhan Baltacı, Avangard Yayınları, İstanbul.

AKILLI, Kerem Lütfi. (2017) İran'ın Orta ve Güney Asya'da İzlediği Yumuşak Güç Politikası, Danışman Prof. Dr. Seyfettin Erol, Gazi Üniversitesi İİBF SBE Ankara, ss,1-17

AKŞİN, Sina. (2015) Kısa Yirminci Yüzyıl Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

AKYOL, Taha. (2013) Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet, Doğan Kitap, İstanbul.

ARI, Tayyar. (2004) Irak, İran ve ABD. Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya, Alfa Yayınları, İstanbul.

ARI, Tayyar. (2004) Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, Alfa Yayınları, İstanbul.

ARI, Tayyar. (2014) Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Cilt 1, Dora Yayınları, Bursa.

ARI, Tayyar. (2017) Geçmişten Günümüze Ortadoğu; Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı, Cilt II, Alfa Yayınları, Bursa.

ARSLAN, İbrahim. (2015) Yemen: İstikrarsızlaştırılan Bir Ülkede Bölgesel/Küresel Güç Mücadelesi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:1 Sayı:1, ss, 18-48

ATLIOĞLU, Yasin, (2009) Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi, Bilge Strateji, Cilt1, Sayı 1, ss,71-87

AXWORTHY, Michael. (2016) İran Aklın İmparatorluğu, Zerdüşt'ten Günümüze İran Tarihi, Çev: Özlem Gitmez, Say Yayınları, İstanbul.

AYDEMİR, Emrah. (2016) Dış Politikada Yumuşak Güç ve Medya, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

BADEMÇİ, Ali, (2017) Suriye Sendromu, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

BAĞLIOĞLU, Yrd. Doç. Dr. Ahmet. (2013) Suriye’de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri, e- makalat Mezhep Araştırmaları, VI/2, ss. 495-523

BAŞARAN, Doğacan (2017) Iran’s Central Asia Policy Within the Context of Realism and Idealism Contradiction in Foreign Policy, October 2017 • Iran Special Issue 1 (2) ss,220-244

BİRDAL, Alper-Günay, Yiğit. (2013) “Arap Baharı” Aldatmacası, Ortadoğu’da Emperyalist Restorasyon, Yazılama Yayınevi, İstanbul.

BLOUT, Emily.(2015) İran’s Soft War with the West:History, Myth and Nationalism in the New Communications Age, Johns Hopkins University SAIS Review vol. 35 no. 2 (Summer–Fall 2015) ss, 33-44

BRZEZİNSKİ, Zbigniew,(2016) Büyük Satranç Tahtası, Çev: Yelda Türedi, İnkılâp Yayınları, İstanbul.

BURHANETTİN Duran ve Nuh Yılmaz, (2012) “Ortadoğu’da Modellerin Rekabeti: Arap Bahar’ından sonra Yeni Güç Dengeleri” Türk Dış Politikası Yıllığı 2011 Der. B. Duran, K. İnat ve A.R: Usul SETA Yayınları XIV, I. Baskı: Kasım, Ankara. ss15-86

ÇITAK, Emre. (2014) Uluslararası İlişkilerde Gerçekçilik, Edit: Mehmet Şahin. Osman Şen, Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar, Kripto Kitaplar, Ankara, ss,29-63

DİNÇER, Osman Bahadır, Mustafa Kutlay, (2012) Türkiye’nin Ortadoğu’daki Güç Kapasitesi, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Merkezi, USAK Rapor No: 12-13,

DJALİLİ Reza-Muhammed-Kellner Thierry, (2017) 100 Soruda İran, Çev: Reşat Uzmen, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

DOSTER Barış,(2016) Arap Baharı Özelinde Rusya’nın Suriye Politikası, Edit: Barış Adıbelli, Arap Baharı ve Suriye, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, ss,52-72

DOSTER, Barış. (Ağustos 2012) Bir Bölgesel Güç Olarak İran’ın Ortadoğu Politikası, Ortadoğu Analiz cilt 4 sayı:44 ss,44-51

EFEGİL, Ertan. (Aralık 2012) İran’ın Dış Politika Yapım Sürecini etkileyen Unsurlar, Ortadoğu Analiz Cilt:4 sayı:48, ss,53-68

EKŞİ Muharrem,(2017) Iran's Transnational and Theo-political – Shiite – Based Public Diplomacy Ankasam Bölgesel Araştırmalar Dergisi, October 2017 Iran Special Issue 1 (2) 46-66

ELİAS, Firas, (2017) The Future of İnan's İnfuence İn The Middle East, Anksam Bölgesel Araştırmalar Dergisi, October 2017 Hybrid Warfare Special Issue 1 (2) ss, 102-150

ERDOĞDU, Hikmet, (2016) Nihai Hesaplaşmaya Doğru: Ortadoğu'da Sonuncu Bahar, Edit: Barış Adıbelli, Arap Baharı ve Suriye, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul. ss.270-320.

ERDOĞDU, Hikmet. (2013) İnan'ın Nükleer Stratejisi ve Türkiye'ye Etkileri, Edit: Birsel, Haktan, Arap Baharında Son Durak İnan, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul. ss:39-88

ERENDOR, Metin. (2016) Suriye ve Türkmenler, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul.

ERŞEN, Emre, Rusya'nın Arap Baharı Politikası, Ortadoğu Analiz Dergisi, Mart-Nisan Cilt:6 Sayı:61 ss,78-81

FRİTZ, Paul, Kewin Sweeney, (2004) The (de) Limitations Of Balance of Power Theory, Taylor&Francis Group, İnternational İnteractions, 30: p,285-308

GLASS, Charles, (2016) Suriye Yanıyor, Çev: M. İkbal Saylık, Matbuat Yayın Grubu, İstanbul.

GOLDSTEİN, Joshua S. Jon C. Pevehouse, (2015) Uluslararası İlişkiler, BB101 Yayınları, Ankara.

GOLSHANPAZHOOH, Mahmoud Reza, Marzieh Kouhi Esfahani, (2014) Culture, the Core of Soft Power: An Overview of İnan's Cultural Component of Soft Power, Hemispheres Vol. 29, No. 4, ss, 79-88

GOODARZİ, Jubin M. (January 2013)Syria and Iran: Alliance Cooperation in a Changing Regional Environment, Ortadoğu Etütleri, Volume 4, No 2, pp.31-54.

GOWERS, Andrew Garwood (2013). The Responsibility To Protect And The Arab Spring: Libya As The Exception, Syria As The Norm? UNSW Law Journal Volume 36(2) pp 594-618

GÖNLÜBOL, Mehmet. (2000) Uluslararası Politika, Siyasal Kitabevi, Ankara.

GÜNDOĞAN, Ünal. (2016) İnan ve Ortadoğu, Adres Yayınları, Ankara.

HAFEZİNİYA, Muhammed R. (2017) İran Jeopolitiği ve Siyasi Coğrafyası, İraniyat Yayınları, Ankara.

HAGHGOO, Javad, Zahed Ghaffari Hasjin, Mohammad Aghaei, (June 2017) A Rewiew of the Turnaround in Iranian Foreign Policiy During Prezident Hassan Rohani's Administration, Journal of History Culture and Art Research Vol. 6, No. 3, pp, 245-263

KASHEF ASL, Nasser (2009) 1979 Sonrası İran'ın Ortadoğu Politikası ve Bölge Ülkeleri İle İlişkileri, Gazi Üniversitesi S.B.E. Uluslararası İlişkiler A.B.D. Doktora Tezi, Ankara.

KILIÇASLAN, Emine. (2016) Siyasal İletişim Bağlamında Suriye Dış Politikası, Edit: Hasret, Çomak, Yıldırım, Sancaktar, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Beta Yayınları, İstanbul, ss,435-446

KILIPTARI, Tea, China's Smart Power Security Strategies, Year:9 Issue:18 ss,77-102

KOLSUZ, Kürşat. (2017) Mezhep ve Kimlik Bağlamında Ortadoğu'da İran'ın Güç ve Güvenlik Politikaları, ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi, Ekim 2017, İran Özel Sayısı. 1(2) ss, 11-45

KORKMAZ, Yusuf. (2015) İran Suriye Bölgesel İttifakı, Matbuat Yayın Grubu, İstanbul.

KOSROKHAVAR, Farhad, Oliver ROY, (2000) İran: Bir Devrimin Tükenişi, Metis Yayınları, İstanbul.

KULU, Muhammed Mustafa, (2016) İsrail Milli Güvenlik Algısında Suriye İç Savaşı, Edit: Hasan Basri Yalçın, Burhanettin Duran, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri, SETA Kitapları, İstanbul, ss,249-274

LACKEY, Douglas P. (2015)Soft Power, Hard Power and Smart Power, Baruch College and the Graduate Center, City University of New York s, The Philosophical Forum, p,121-126

MACHİAVELLİ, Nicollo. (2002) Prens (Hükümdar), Çev: Anita Tatlıer, Doruk Yayınları, Ankara.

MİLANİ, Mohsen. (2013) Why Tehran Won't Abondon Assad(ism) Center for Strategic and International Studies The Washington Quarterly • 36:4 pp. 79–93

NYE, Joseph S. Jr. (2017) Yumuşak Güç Dünya Siyasetinde Başarmanın Araçları, Çev: Reyhan İnan Aydın. BB101 Yayınları, Ankara.

- NYE, Jr Joseph S.(2011) The Future of Power, Public Affairs, New York,
- OKTAV, Özden Zeynep, (2016) Suriye Krizi Sürecinde Türkiye ve İran: Değişen Roller, Çatışan Çıkarlar, Küresel Güçlerle İlişkiler, Edit: Hasan Basri Yalçın, Burhanettin Duran, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri, SETA Kitapları, İstanbul, ss,197-222
- ÖZCAN, Gencer, (2014), Dış Politika Analizi, Edit: Evren Balta: Küresel Siyasete Giriş; Uluslararası ilişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler, İletişim Yayınları, İstanbul, ss, 323-350
- ÖZDEMİR, Haluk Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 63-3 ss.135-140
- POLAT, Doğan Şafak. (2016) İran'ın Suriye Politikası, Edit: Hasret Çomak, Yıldırım Sancaktar, Uluslararası Politikada Suriye Krizi, Beta Yayınları, İstanbul. Ss.477-489
- RAHİGH, Ali, Aghsan And Peter Viggo Jakobsen, (2010) The Rise Of Iran: How Durable, How Dangerous? Middle East Journal M Volume 64, No. 4, Autumn 2010. pp,559-573
- REZAEİ, Farhad. (2017) İran's Normalization Project: Custodians and Spoilers, Middle East Policy, Vol. XXIV, No. 2, Summer 2017 ss,87-101.
- SANCAK, Kadir. (2016) Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç, Nobel Yayınları, Ankara.
- SARAÇLI, Murat. (2008) İran'da Azınlıklar, Akademik Orta Doğu, sayı:4, ss.159-180
- SEVİM, Cenk. (2015) Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik, Seçkin Yayınları, Ankara.
- SİNKAYA, Bayram. (2007) Şii Ekseni Tartışmaları ve İran, Avrasya Dosyası, Cilt 13, Sayı 3, ss.37-63
- SİNKAYA, Bayram. (2015) Suriye Krizi Karşısında İran'ın Tutumu ve Şam Tahran İttifakının Temelleri, Akademik Ortadoğu, Cilt 10, Sayı 1, , ss,131-160
- SİNKAYA, Bayram. (Eylül 2011) İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı, Ortadoğu Analiz, -Cilt:3 Sayı:33 ss.38-48
- ŞAHİN, Mehmet, (2013) "İran'daki Devrim, Sonuçları İtibariyle Devrim Değil Darbedir", Edit: Sercan Zorbozan, İran Tarihine Kavşığında Açık Hedef, Profil Yayınları, İstanbul, ss,11-23

ŞAHİN, Mehmet. (2006) Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller Akademik Orta Doğu, Cilt 1, Sayı 1, ss.39-55

ŞEN, Gülriz. (2016) Devrimden Günümüze İran'ın ABD Politikası, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.

ŞERİATİ, Ali. (2014) İran ve İslam, Fecr Yayınları, Ankara.

UYGUR, Hakkı. (Mart 2012) İran ve Arap Baharı, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı Analiz, ss.1-28

UZUN, Özüm Sezin. Muharrem Ekşi,(2017) Continuities And Changes In Iran's Foreign Policy: Analysis Of Syrian Case, ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi, December 2017. 1 (3) •ss 205-228

ÜSTÜNTAŞ, Doğan. (2016) İran'ın Yumuşak Gücü: Unsurları, Zorlukları, Akademik Orta Doğu Cilt:11 sayı:1, ss.60

ÜŞENMEZ, Özgür, (2015) İran ve Rejim İstikrarı, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:17 Sayı:3 Yıl:2015 ss.389-407

YEĞİN, Abdullah. (2017) İran'ın Bölgesel faaliyetleri ve Güç Unsurları, SETA Yayınları, İstanbul.

YILMAZ, Sait. (2008) Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi Stratejik Araştırmalar Dergisi

YILMAZ, Sait. (2012) Akıllı Güç, Kum Saati Yayınları; İstanbul.

YILMAZ, Sait. (Sonbahar 2011) Yumuşak Güç ve Evrimi, Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi Cilt:3 Sayı:12 ss.32-34

YILMAZ, Sait.- Alagöz, İsmail. (2017) CIA ve Ortadoğu, Kripto Kitaplar, Ankara.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://en.icro.ir/> (Erişim Tarihi 28.06.2018)

<http://en.mfa.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=3&pageid=2140> (Erişim Tarihi: 28.06.2018)

http://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-_d-8_.tr.mfa (Erişim Tarihi 28.06.2018)

<http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa> (Erişim Tarihi:28.06.2018)

<http://www.mfa.gov.tr/lubnan-kunyesi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 28.06.2018)

[https://www.academia.edu/16991897/Soft power of Russia and China A Comparative Analysis](https://www.academia.edu/16991897/Soft_power_of_Russia_and_China_A_Comparative_Analysis) (Erişim Tarihi 27.06.2018)

<https://www.academia.edu/1799931/SUR%20YEN%20NUSAYR%20Y%20Z%20VE%20BORAN> (Erişim Tarihi:21.08.2017)

KRONOLOJİ

- 571 Hz. Muhammed (SAV) doğdu
- 622 Hz. Muhammed (SAV) Mekke'den Medine'ye Hicret etti
- 632 Hz. Muhammed (SAV) vefat etti
- 634 Hz. Ebubekir vefat etti
- 640 Kudüs Müslümanlar tarafından fethedildi
- 644 Hz Ömer şehit edildi
- 656 Hz Osman şehit edildi ve Cemel vakası yaşandı
- 661 Hz Ali şehit edildi
- 680 Kerbela olayı gerçekleşti ve Hz. Hüseyin şehit edildi
- 749 Emevi Hanedanlığı yıkıldı
- 750 Abbasi Hanedanlığı kuruldu
- 762 İslam başkenti Şam'dan Bağdat'a taşındı
- 874 On ikinci imam kayboldu
- 1099 Haçlılar Kudüs'ü işgal etti
- 1187 Selahaddin Eyyubi Kudüs'ü Haçlılardan geri aldı
- 1299 Osman Bey Söğüt'te bağımsızlığını ilan etti
- 1343 Akkoyunlular Diyarbakır'da kuruldu
- 1402 Ankara Savaşı yapıldı ve Osmanlı'da Fetret Devri başladı
- 1453 Uzun Hasan Akkoyunlu Devleti'nin başına geçti
- 1499 İsmail Anadolu'da Şiilik propagandasına başladı
- 1501 İsmail Safevi Devletini kurarak Şahlığını ilan etti
- 1501 Safeviler Şiiliği (12 İmamcılığı) devlet inancı olarak kabul etti
- 1514 Yavuz Sultan Selim Çaldıran'da Şah İsmail'i yendi
- 1520 Yavuz Sultan Selim vefat etti
- 1534 Kanun-i Sultan Süleyman Bağdat'ı aldı
- 1623 İranlılar Bağdat'ı ele geçirdi
- 1638 IV. Murat Bağdat'ı geri aldı

1722 Safevi Devleti yıkıldı
1727 Basra Körfezinde korsan emirlikler kuruldu
1729 Nadir Şah Afganlıları İran'dan kovdu
1736 İran başkentini Meşhed'e taşıdı
1740 Özbekistan-Afganistan İran egemenliğine girdi
1794 Kaçar Hanedanlığı kuruldu
1804 Vahhabiler Mekke ve Medine'yi ele geçirdi
1824 Riyad Suudilerin başkenti oldu
1879 Afganistan İngiliz himayesine girdi
1881 Mustafa Kemal Atatürk Selanik'te doğdu
1897 İlk Siyonist Kongresi Basel'de toplandı
1902 Abdülaziz İbn'ül Suud devletin başına geçti
1906 İran'da Anayasa Devrimi yapıldı
1914 I. Dünya Savaşı başladı
1915 İngiltere ve Rusya İran'ı işgale başladı
1916 Hicaz'da Şerif Hüseyin isyanı başladı
1916 Mekke emirliği, Hicaz Krallığı adını aldı
1917 Balfour Deklarasyonu imzalandı
1917 Bolşevik Devrimi gerçekleşti
1917 İngilizler Kudüs'e girdi
1918 I. Dünya Savaşı bitti
1918 İngilizler Bakü'ye ve Şam'a girdi
1923 Türkiye Cumhuriyet'i ilan edildi
1925 Rıza Han Şah ilan edildi, Pehlevi Hanedanlığı kuruldu
1932 Irak bağımsız oldu, Suudi Arabistan Krallığı kuruldu
1936 İran Arabistan'ına Khuzistan adı verildi
1941 II. Dünya Savaşı başladı
1941 Baas Partisi Şam'da kuruldu
1941 İngiltere ve Sovyet Rusya İran'ı işgal etti
1941 Rıza Şah tahtını oğlu Muhammed Rıza'ya bırakarak ülkeyi terk etti

1943 Suriye ve Lübnan bağımsızlıklarını ilan etti
1945 İkinci Dünya Savaşı sona erdi
1945 Arap Birliği kuruldu
1948 İsrail Devleti kuruldu
1951 İran Meclisi İngiliz İran petrol şirketi BP'yi millileştirdi
1951 Şah Musaddık'ı Başbakanlığa getirdi
1953 Başbakan Musaddık İngiliz-ABD (CIA) darbesiyle devrildi
1962 Kuzey Yemen'de iç savaş başladı
1964 Filistin Kurtuluş Örgütü kuruldu
1967 Güney Yemen bağımsızlığını ilan etti
1970 Kuzey Yemen'de iç savaş bitti
1970 Nasır öldü, yerine Enver Sedat geçti
1971 Hafız Esad Suriye Cumhurbaşkanı seçildi
1978 Camp David (Çerçeve) anlaşması imzalandı
1979 İran İslam Devrimi gerçekleşti, Pehlevi hanedanı ve monarşi sona erdi
1979 İran CENTO (Merkezi Antlaşma Örgütü)'dan ayrıldı
1979 Sovyet Rusya Afganistan'ı işgal etti
1980 Devrik İran Şahı Muhammed Rıza öldü
1980 ABD'nin rehine kurtarma operasyonu başarısız oldu
1980 İsrail Kudüs'ü ilhak etti
1980 İran-İrak Savaşı başladı
1981 Enver Sedat öldürüldü
1982 İsrail Lübnan'ı işgal etti
1988 İran-İrak savaşı bitti
1989 Humeyni öldü, Rafsancani İran Cumhurbaşkanı seçildi
1989 Berlin Duvarı yıkıldı
1990 Azerbaycan-Ermenistan savaşı başladı
1990 Irak Kuveyt'i işgal etti
1990 Kuzey ve Güney Yemen birleşti
1991 Körfez Savaşı başladı

- 1991 Varşova Paktı sona erdi. Sovyet Rusya dağıldı
- 1997 Hatemi İran Cumhurbaşkanı seçildi
- 2000 İsrail Güney Lübnan'dan çekildi
- 2000 Oğul Bush ABD Başkanı seçildi
- 2000 Hafız Esad öldü, yerine oğlu Beşar Esad geçti
- 2001 El Kaide terör örgütü, ABD'deki İkiz kulelere ve Pentagon'a saldırdı
- 2001 Taliban, Kabil ve Celalabat'tan çekildi
- 2003 ABD'nin Irak işgali başladı
- 2004 Yaser Arafat öldü
- 2005 Ahmedinejat İran Cumhurbaşkanı seçildi
- 2005 Suriye Lübnan'dan çekildi
- 2006 İsrail Lübnan'ı tekrar işgal etti
- 2006 Saddam Hüseyin Bağdat'ta idam edildi
- 2008 Obama, ABD Başkanı seçildi
- 2010 BM İran'a ambargo kararı aldı
- 2011 Tunus, Yemen, Mısır ve Suriye'de Arap Baharı başladı
- 2011 Özgür Suriye Ordusu kuruldu
- 2012 Cenevre toplantıları ve Suriye'nin Dostları Toplantıları gerçekleştirildi
- 2013 Ruhani, İran Cumhurbaşkanı seçildi
- 2015 İran ile P5+1 ülkeleri arasında kapsamlı nükleer anlaşma imzalandı
- 2015 Yemen'de Husi Darbesi gerçekleşti
- 2015 Yemen'de, Kararlılık Fırtınası ve Umudun Yeniden Tesisi Operasyonları gerçekleşti
- 2016 Astana Süreçleri Türkiye ve Rusya Liderliğinde çok taraflı hale getirildi
- 2016 Fırat Kalkanı operasyonu gerçekleştirildi
- 2016 Trump, ABD'de Başkan seçildi
- 2017 Cenevre Konferansları sürdürüldü
- 2018 İran, Rusya ve Türkiye Tahran'da 3'lü zirve gerçekleştirdi